

Тиждень

№ 50 (474) 16 – 22.12.2016 р.

www.tyzhden.ua

Бен Шеррок
про сучасне
кіно

Як виграти
інформаційну війну

Чи є децентралізація
на Донбасі

Як Трамп може впливати
на бізнес

ЗМІНИ НАСТРОЮ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1998-1561

9 771996 156002

Очікуйте з 15 грудня

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit Мартін Соррелл Час
думати про далеке майбутнє Джастін Трюдо Канада у 150
Съюзен Войджицкі Що ми дивитимемося Юрій Мільнер
Дивовижна наука Мустафа Джемілев Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тиждень

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 Надія уповільненої дії
У чому небезпека самодіяльності
Савченко
- 7 Едвард Лукас про загрози гри
за правилами Росії
- 8 Вага звинувачення
Чи є суперечливою справа
Без'язикова
- 10 Непомітна зброя
Україна в інформаційній війні
- 12 Східні «голоси»
Що пишуть арабські ЗМІ про Україну
- 16 Обережна децентралізація
Як об'єднуються громади на Донбасі

ТЕМА НОМЕРА

- 18 Коротке дихання
Юрій Макаров
про зміну суспільних настроїв
- 20 Порівняно з 2013-м
Що зафіксувала соціологія
за останні три роки
- 24 Соціологи: «В умовах війни навіть
найбільш невдоволені владою
утримуються від протестів»
Кому довіряють
і в що вірять українці
- 26 Соціологія окупації
Що відомо про громадську думку
в ОРДІЛО та Криму

СВІТ

- 28 Жак Фор: «Причини,
з яких було накладено санкції
на Росію, не зникли»
Французький дипломат
про врегулювання на Донбасі

- 30 Президент компанії
Як правління Дональда Трампа
може позначитися
на американському бізнесі
- 32 «Стратити — помилувати»
по-білоруськи
Чому Лукашенка
не відмовляється
від смертної кари
- 36 Олігарх-інтелектуал
Теорія менеджменту
від власника Koch Industries
- 38 Викошний місток
Що нового дізнались учені
про «провал Ромера»

КУЛЬТУРА

- 40 Бен Шеррок:
«Європейське кіно нашої доби
є потужним явищем»
Шотландський режисер
про тренди сучасного кінематографа
- 42 «Мы простимся на мосту»
Катерина Барабаш
про новий фільм Віталія Манського
- 44 Заповідник ПНР
Нова Гута — міський простір
після соціального експерименту
щоденники окупації
- 48 Кризова торгівля
Луганськ у 1990-ті й сьогодні
- 49 Контрастний Донецьк
Про офіційну й альтернативну
культуру на окупованому Донбасі
- P. S.
- 50 ОНУХ про В'ячеслава Липинського
й «Забуття» Тані Малярчук

Тиждень

№ 50 (474) 16 – 22.12.2016
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Богдан Буткевич,
Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,
Роман Малко, Ольга Ворожбит,
Андрій Голуб

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 16-2771
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 14.12.2016 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Надія уповільненої дії

Дмитро Крапивенко

Трохи раніше ніж півроку тому *Тиждень*, як і тотальна більшість українських медіа, долучився до кампанії за звільнення Надії Савченко. Зараз можна почути нарікання із цього приводу: для чого було боротися за людину, яка... Далі визначення й епітети, повторювати котрі великого сенсу немає. Власне, як і писати в соцмережах покайні пости про те, що «ми ходили на акції підтримки, а вона...» Совість у кожного одна, і чернеток вона не має. Боротися за звільнення полонених, хоч би які вони були: понівечені, зневірені, зі зламаним духом чи, навпаки, горді й непохитні, — це якраз і є справа сумління. А ділити наших, що потрапили до рук ворога, на кращих, гірших, пріоритетних і другорядних — прагнення геть не шляхетне. Була можливість обміняти Надію Савченко на двох російських спецпризначенців — і це вже досягнення, рухаємося далі, шукаємо шляхи для звільнення інших. Усе, що було потім, — окремих, як нині модно казати, кейс.

ФОТО: REUTERS

Почитавши мемуари самої льотчиці, можна пересвідчитися, що ця людина дуже схильна до різних авантур, мотиви яких часто залишаються малозрозумілими, але нерідко мають гучні й скандальні наслідки. Армійське середовище, у якому сформувалася Надія, було здебільшого ворожим до неї. Тож нерідко її вчинки — це кроки всупереч, навіть коли твоя поведінка бачиться відверто девіантною. Введення Савченко у велику політику мало ефект бомби, але спрямування її вибуху важко було спрогнозувати. Політтехнологи «Батьківщини», вочевидь, вираховували великий бонус для партійних рейтингів у результаті залучення такої популярної в народі постаті до своїх лав. І, можливо, розрахунок цей був побудований більше на «заочній» політичній кар'єрі: якби Надія тривалий час залишалась у російському полоні. Симпатии самої Савченко, а їх було чимало поза межами електорату «Батьківщини», навпаки, тишили себе думкою: «Ну ось тепер вона їм покаже». Їм — це традиційно несимпатичним депутатам, та й владі загалом, їм — це, вочевидь, і Росії, бо ж окрім депутатства колишня полонена дістала ще й статус делегата в ПАРЄ. Втім, повела власну гру, замішану на месіанстві. І вельми небезпечно.

СКАНДАЛАМИ Й ГУЧНИМИ ЗАЯВАМИ НАДІЯ НАВЯРД ЧИ ПІДНІМЕ СВІЙ РЕЙТИНГ. ЗОВСІМ ІНАКШЕ ЗВУЧАТИМЕ ЇЇ ГОЛОС, КОЛИ ЗА РІЗКИМ КАЗАРМЕНИМ СЛІВЦЕМ ПІДУТЬ РЕАЛЬНІ СПРАВИ. КОНКРЕТНО: ЗВІЛЬНЕННЯ КІЛЬКОХ НАШИХ ПОЛОНЕНИХ

Розчарування Савченко в українському політикумі зрозуміти зовсім не складно. Як і те, чому вона ніколи не вдовольниться суто парламентською діяльністю — написанням законопроектів. Але спосіб, яким Надія намагається компенсувати це невдоволення, в одних викликає острах, в інших — підозру про зраду й відверту роботу на ворога, і цьому побоюванню є на чому зростати щодня. Можна спробувати написати художню книжку і зняти серіал, не менш драматичний за американський «Homeland», про подвійного агента, його хитру гру і протистояння спецслужб. Однак це навряд чи щось додасть до розуміння поточної ситуації. Савченко — як рішуча одиначка, яка прагне будь-що звільнити полонених і припинити війну на Донбасі, — це вже готовий образ, котрий задовольняє Росію в нинішній ситуації. Із колишніх регіоналів, які окопалися здебільшого в Опозиційному блоці, голуби миру виходять так собі. По-перше, їхня політика дискредитувала себе прихованою або відкритою підтримкою сепаратизму. По-друге, кремлівські «лікарі», схоже, прописали політикам цього спектра стриману риторичку, щоб вони не мали проблем з українським законодавством. Важко уявити собі, наприклад, Юрія Бойка, який наважиться на зустріч із лідерами «ЛНР-ДНР», а потім публічно оголосить, що «не побачив у них чорта». Інша річ — правдорубка Надія, котра не добирає слів, нехтує будь-якими дипломатичними реверансами і, як колись в ар-

мійські роки, ходить у «самоволки»: то на Донбас, то до Москви, то до Мінська. І Київ не наважується якось обмежувати ці пересування, так само як й ініціативи самої Савченко. Офіційна реакція на поведінку колишньої полонянки, Героя України більш ніж стримана.

Скандалами й гучними заявами Надія навряд чи підніме свій вплив і рейтинг. Зовсім інакше звучатиме її голос, коли за різким казарменим слівцем підуть цілком реальні справи. Конкретно: звільнення кількох (чи кількадесяти) наших полонених, яке російська пропаганда обставить як наслідок миротворчих ініціатив Надії Савченко. У цьому випадку фрикватий політик отримає дуже вагомий козир: вона зможе ходити на ефіри телеканалів і постійно дорікати нашому істеблішменту: ось я звільнила бранців, а чого досягли в цій справі ви? Така постановка питання дискредитує не лише окремих українських політиків, а й систему загалом, особливо уповноважених державою осіб, що опікуються проблемами наших в'язнів. Популярність Савченко, яка звільняє бранців, знову зростає. Різка непримиренна риторика зробить її улюбленицею електорату популістських партій, а зустрічі з ватажками терористів та мирлюбні гасла додадуть їй привабливості в очах тих, хто розчарувався у Партії регіонів, але залишився проросійським.

Створити нове політичне амплуа для Надії Савченко російським ляльководом чи особисто Вікторіві Медведчуку зовсім не складно. При цьому можна діяти на величезній відстані через безліч посередників. Звільнити певну кількість полонених їм геть просто. Надто якщо це матиме належний PR-ефект. А він у цьому випадку не забариться: та, кого ще недавно називали українською Жанною д'Арк, виявиться спроможною домовлятися з «нечортами» в обхід держави. Й усунути її від цього процесу буде практично неможливо. Успішної політичної партії, звісно ж, не побудуєш без належного фінансування, і тут кремлівські фахівці теж, вочевидь, не відмовляться допомогти. Як це зробити максимально заплутано, через різних там підставних осіб, — питання технічне: ФСБ і суміжні структури в таких справах мають багатий досвід.

Ще один важливий момент — сепаратні переговори Савченко в Мінську є важливим аргументом для тих західних партнерів, які вважають, що Київ повинен домовлятися з ватажками терористів безпосередньо й «шукати шляхи мирного врегулювання». Прецедент створено: цей діалог (незрозуміло, щоправда, від чийого імені) вже веде народний депутат, член української делегації в ПАРЄ. Тож не можна виключати й того, що «миротворча діяльність» Надії Савченко, за звільнення якої свого часу вболівала не лише Україна, а й весь вільний світ, знайде певну кількість симпатиків серед пацифістсько-наївних і відверто проросійських сил на Заході.

Відтак на порядку денному української влади необхідність домовитися із самою Надією, доки її діяльність не набула незворотного характеру. Якщо офіційний Київ знехтує такою потребою чи пустить ситуацію на самоплив, Кремль може швидко переграсти її на свою користь. ■

P. S. Коли верстався номер, стало відомо, що Надія Савченко заявила про її домовленість щодо обміну полоненими 1:4.

Правила на мою користь

Едвард Лукас

С тосовно Росії правила зовнішнього світу не діють. Тим часом Росія застосовує свої правила як хоче і коли хоче. Із 1991-го Росія прославилася участю в масштабних махінаціях із грошима МВФ, невиконанням боргових зобов'язань, війсьними злочинами в Чечні та Сирії, звільненням себе від міжнародного законодавства щодо захисту прав людини, кібератакою проти Естонії, провокацією війни в Грузії, анексією Криму та нахабною брехнею 2014 року про збиття малайзійського літака в повітряному просторі України. І сенсаційна липнева доповідь комісії Всесвітнього антидопінгового агентства теж не мала викликати подиву.

Чому так відбувається? Узагальнення особливостей національного характеру — справа ризикована, надто в епоху політкоректності. Однак обізнані дослідники з питань Росії давно б'ються над цією проблемою. Одним із провідних спеціалістів у зазначеній справі був Реймонд Ф. Сміт із Державного департаменту США, автор класичного твору про холодну війну «Negotiating with the Soviets» («Переговори з Радянським Союзом»).

Сміт пояснив, як нашарування марксистсько-ленінської догми на феодальний менталітет царських часів визначило особливу світоглядну модель росіян. По-перше, Радянський Союз не вірив у переговори, де результат був би виграним для всіх (бо такий досвід траплявся вкрай рідко). По-друге, повсюдна брехня — незмінний інструмент просування в суспільному та бізнесовому житті країни. По-третє, що найважливіше, правила є лише засобом стримування та боротьби з ворогами і супротивниками. Це означає, що можна як заманеться порушувати правила інших людей, а от відверто чи завуальовано — залежить уже від обставин. Моральних аргументів тут не існує. Натомість, якщо тобі випадає визначати правила, потурбуйся про те, щоб вони грали тобі на руку, і завзято забезпечуй їх реалізацію. Можеш гарно оформити їх, додавши до комплексу якісь процедури незалежного вирішення спорів та інші елементи адекватної правової процедури. Всі й так

знатимуть, що це брехня, яку не варто сприймати серйозно.

Таким був радянський підхід. У світі Радянський Союз проповідував антиімперіалізм. У власній імперії практикував безжалюгідні розправи над інакодумцями. Вдома закони та Конституція СРСР теоретично пропонували свободу і справедливість. На практиці ж радянська правова система заганяла людей у покору. Дисидентів карали за політичні злочини, а коли їх кваліфікували такими, яких не можна наймати на роботу, — за «паразитизм». Або запроторювали до психіатричних лікарень, де зомбували сильнодіючими препаратами.

Усі ці заходи вживалися строго в межах закону. Однак рішення приймали не судді й не лікарі, а їхні політичні володарі, які зазвичай давали інструкції в телефонному режимі. Ніяких документів — ніяких проблем.

**РОСІЙСЬКІ МОЖНОВЛАДЦІ,
ЯК І ЇХНІ РАДЯНСЬКІ ПОПЕРЕДНИКИ,
ПЕРЕКОНАНІ, ЩО БАЛАЧКИ
ПРО МІЖНАРОДНИЙ ПОРЯДОК
НА ОСНОВІ ПРАВИЛ — ШАРЛАТАНСТВО**

Відтоді ідеологічна архітектура змінилася: нині ніхто в Росії не вивчає ідіотичної псевдофілософії діалектичного матеріалізму, що колись було обов'язково. Та колишні звички нікуди не поділися. Російські можновладці, як їхні радянські попередники, переконані, що світ існує за вочасними законами, а всім заправляє здебільшого Америка, яка дбає про власні матеріальні та геополітичні інтереси. Балачки про міжнародний порядок, що ґрунтуються на правилах, про дотримання прав людини чи владу народу — шарлатанство. Значення має лише влада. Америка колись тероризувала Кубу, і Росія може робити те саме з Україною.

Такий підхід застосовується не лише в геополітиці. Росіяни щиро вірять, що західні спортсмени теж махнуть, просто не попадаються. Може, вони розумніші, а може, дотримання правил справді вимагається вибірково. Допінговий скандал — це лише чергова санкція Заходу проти Росії як покарання за війну в Україні.

Це, безперечно, викривлений, але зовсім не незбагненний світогляд. Росіяни, яким доводилося працювати в Лондоні чи на Волл-стріт, мають усі підстави цинічно ставитися до міжнародної фінансової системи. Чому саудівським принцам, які експортують джихад, або африканським клептократам можна відмивати гроші, а кремлівським олігархам — ні?

Якщо Захід хоче, щоб Росія дотримувалася його правил, непогано було б почати із сумлінного їх виконання самому. Кремль від того, може, і не зміниться, зате нас це, безперечно, зміцнить. ■

13 грудня Ангела Меркель і Франсуа Олланд заявили про те, що підтримують збереження санкцій проти Росії за дії в Україні. «Необхідно знову продовжити санкції проти Росії, хоча ми хотіли б більшого прогресу в реалізації (мінського. — Ред.) процесу», — сказала Меркель. Співзвучний коментар зробив і Олланд. Остаточне рішення має з'явитися після саміту ЄС 15 грудня. Зараз говорять здебільшого про консенсус з цього приводу серед країн — членів ЄС. Коли йтиметься про продовження санкцій улітку 2017-го, знайти його буде значно проблематичніше.

Вага звинувачення

Ярослав Тинченко

Справа полковника Без'язикова: розкручення міфу про «полонених-зрадників» та спроба знайти чергового винуватця в Іловайській трагедії

Уранці 13 грудня цього року Служба безпеки України за звинуваченням у державній зраді затримала полковника Івана Без'язикова, який від 16 серпня 2014-го до 5 липня 2016-го був бранцем терористів. «Перебуваючи в полоні незаконного формування самоназваного «розвідувального управління ДНР», вступив до вказаного формування та виконував обов'язки начальника 1-го відділу агентурної розвідки», — сказано в постанові. Увечері того ж таки 13 грудня Без'язикова тимчасово звільнили із зали Шевченківського районного суду: за однією інформацією, через недотримання всіх формальностей під час арешту, за іншою — через поганий стан здоров'я. 14 грудня судові слухання відновилися.

Затримання полковника «супроводжувалося» брифінгом у Службі безпеки. Керівник апарату голови СБУ Олександр Ткачук зробив чимало цікавих заяв. По-перше, повідомив, що 27 полонених виявилися перекинчиками й беруть участь у бойових діях на боці ворога. По-друге, навів факти, які свідчать про зраду полковника Івана Без'язикова, що базуються на словах очевидців — інших полонених. А саме:

- у полоні Без'язиков носив російську військову форму, мав при собі зброю і вільно пересувався окупованими територіями;
- спільно з представниками ФСБ РФ схиляв до співпраці наших військовополонених;
- у терористів навіть отримував зарплату й мав авто з водієм.

Звернімося до суті справи.

Звинувачення у зраді базується на двох об'єктивних фактах, які Без'язиков у коротких інтерв'ю, даних після свого звільнення, не спростував.

Перший — це публікація прихильників «ДНР-ЛНР» про факт передачі даних ворожій стороні полоненим високопосадовцем Збройних сил України. У ній не вказано прізвища, але зазначено посаду. Ідеться про статтю російського військового експерта Літвінова «Іловайск как зеркало тактических возможностей», опубліковану 8 вересня 2014 року. Там наведено такі факти: «После допроса взятого в плен начальника разведки 8-го армейского корпуса у ополчения широко открылись глаза не только на численность противостоящей ему группировки на этом направлении, но и на ее дислокацию, состояние тылов и боеспособность. А именно вскрылась исключительная слабость всех этих компонентов группировки, которая была очевидна и ранее. Тем не менее, в течение 22–23 августа, одновременно с сосредоточением сил для контр-

удара, ДРГ ополчения проверяли полученную информацию, все никак не веря в ее очевидность. Тем не менее, сотен украинских танков и уходящих за горизонт колонн прочей бронетехники выявлено не было. В основном были обнаружены только школьные автобусы».

Тиждень (№ 45/2014) опублікував свій варіант розслідування під назвою «Іловайськ: цифри і факти», де навів зазначену цитату Літвінова. Однак після неї ми додали короткий коментар: «Підступне взяття в полон одного з офіцерів штабу 8-го армійського корпусу, який із білим прапором у руках намагався вести переговори з бойовиками про винесення поранених, справді мало місце».

Звісно, йшлося про Івана Без'язикова, але навіть тоді, восени 2014 року, коли було легко розкидатися звинуваченнями, ми не трактували прямо поведінку полковника як зраду.

Другий факт — діяльність високопоставленого бранця під час обмінів полоненими впродовж осені 2014-го — весни 2015-го.

Про перший факт на брифінгу в СБУ взагалі не згадали. Певно, тримають його як козир для інших заяв (до цього ми ще повернемося). Однак

НИНІ В СБУ Є ДВА СВІДКИ: КОЛИШНІ ЗАРУЧНИКИ, ЯКІ ТВЕРДО ПОКАЗАЛИ, ЩО БЕЗ'ЯЗИКОВ НОСИВ У ПОЛОНІ РОСІЙСЬКУ ВІЙСЬКОВУ ФОРМУ Й БРАВ УЧАСТЬ У СПРОБАХ ЗАВЕРБУВАТИ ОКРЕМИХ НАШИХ ОФІЦЕРІВ

про носіння Без'язиковим форми ворога, наявність зброї тощо сказано багато.

Усі ці твердження (за винятком хіба що історії про авто з водієм), як під копірку, повторюють звинувачення на адресу загиблого в. о. командира 51-ї окремої механізованої бригади полковника Павла Пивоваренка. Вони фігурують у різних публікаціях осені 2014-го — весни 2015-го: їх неважко знайти в інтернеті.

Багато хто з українських військовослужбовців, визволених із полону, зауважував, що в сепаратистів (росіян) був один наш полковник, який мало не особисто визначав, хто піде на обмін першим, а хто пізніше. Наводили навіть подробиці (мав російську форму, заходив із текою особисто до кабінету Захарченка або Кононова). Усі ці звинувачення стосувалися полковника Пивоваренка, якого після Іловайської трагедії понад два роки вважали зниклим безвісти. Про Без'язикова ніхто навіть не чув.

Тривалий час займаючись справою пошуків та ідентифікації Павла Васильовича Пивоваренка, я докладно цікавивсь у визволених бранців: який вигляд мав загадковий полковник, яку вимову тощо. Однак ніхто не міг виразно описати його зовнішність. Понад те, опитавши кількадесят колишніх полонених, а також осіб, причетних до обміну, мені так і не вдалося знайти людину, яка бачила б на власні очі в сепаратистів цього офіцера.

Нині в СБУ є два свідки: колишні заручники, які твердо показали, що Без'язиков носив у полоні російську військову форму й брав участь у спробах завербувати окремих наших офіцерів. Своєю чергою, сам підозрюваний пояснив, що надягнув ворожий однострій, бо його власний одяг було подерто на шмаття, а в інсценуваннях він брав участь як полонений-статист.

Звичайно, в історії Івана Без'язикова є «темні» місця, які хотілося б з'ясувати, і бажано публічно. Однак його «гріхи» можуть бути не такими значними. Інакше він навряд чи насмілювався б повернутися з окупованих територій.

Але справу Без'язикова, не виключено, зручно використовувати окремі представники влади для виправдання власних прорахунків та помилок. Як це вже траплялося.

1. Звільнення Івана Без'язикова збіглося з остаточною ідентифікацією та перепохованням тіла Павла Пивоваренка. Кожне нове упізнання військовослужбовця, якого вважали зниклим безвісти ще від 2014 року, болісно сприймають родини та бійці, які плекають надію побачити живими своїх близьких, що теж загубились у той час. А ще воно розвінчує міф про понад 100 заручників, яких буцімто утримують сепаратисти. Його уперто використовують наші політики, вимагаючи в «тієї» сторони знайти людей, які давно загинули, і на цій підставі стверджуючи, що вона не виконує мінських домовленостей. На тлі повернення Без'язикова інформація про перепоховання Пивоваренка просто «десь завіялась». Його звільнення відбулося теж за загадкових обставин. Стверджували, що це якась блискавична операція СБУ, хоча воно більше нагадувало викуп, і, певно, за дуже великі гроші.

2. 7 грудня 2016 року Київ фактично визнав, що в полоні сепаратистів перебуває лише 42 наших бранці, а не 109, як зазначали раніше. Причому щодо інших політики традиційно заявляють, що, мовляв, вони теж десь є, але нікому не відомо де. Офіційні представники України запропонували обміняти 42 наших бранців на 228 прихильників сепаратистів. Протилежна сторона не погодилася: хоче отримати 400 своїх полонених. Із ними така сама історія: значна частина вже мертві, але офіційний Київ не може ані підтвердити, ані спростувати цей факт.

Рано чи пізно (обіцяють до Нового року) обмін усе-таки відбудеться. Керівництву СБУ, Ірині Герашенко та іншим уповноваженим особам доведеться пояснювати, де решта понад 60 осіб, яких вони два роки називають живими. На брифінгу 13 грудня керівник апарату голови СБУ Олександр Ткачук уже почав відповідати на це запитання. Із його слів виходить, що як мінімум

27 людей перейшли на бік ворога. Це неправда. Із усіх 109 осіб, яких вважають на цей момент полоненими, зрадити могло не більше ніж 10 військовослужбовців. Решта — загиблі. Причому їхні тіла (як тимчасово неідентифікованих захисників України) давно поховані на кладовищах у Дніпрі, Запоріжжі та Старобільську. Їх не розпізнали з двох причин: або родичі не хочуть визнавати смерть близьких, або слідчі органи (зокрема, й СБУ) не спроможні довести справи до кінця.

Замість того щоб зробити все для остаточної ідентифікації наших загиблих героїв, спочатку плекали один міф: «вони заручники». Тепер роздмухуватимуть другий: «вони перекинчики». Затримання й звинувачення у зраді полковника Івана Без'язикова — найкраща ілюстрація підживлення останнього.

3. Уже два роки чуємо гучні заяви головного військового прокурора Анатолія Матіоса, а слідом за ним генерального прокурора Юрія Луценка про так звану іловайську справу. «Ось-ось» усе оголосять, «працюють десятки експертів» і т. ін. Із загиблого полковника Пивоваренка вже намагалися зробити «крайнього» за Іловайськ. Не вийшло: він поліг. Однак тепер за тією самою схемою можна обрати іншого полковника — Без'язикова. І хоча його заарештували за звинуваченням в одній справі, дуже легко перекинути місточок до іншої. Особливо з огляду на викладені факти.

До полковника Івана Без'язикова є запитання, і хотілось би, щоб він публічно на них відповів, зокрема в суді. Але навішувати на нього прорахунки інших не можна. ■

Непомітна зброя

Юрій Лапаєв

Чи має Україна достатньо сил і засобів для ведення інформаційної війни

Взагалі інформаційна війна не новинка. З давніх часів дезінформація та пропаганда допомагали полководцям досягати успіхів у битвах. Військові доволі швидко зрозуміли, які саме можливості надає вмiле використання інформації. І з часом, а точніше з розвитком технологій отримання та передачі інформації, методи ведення «непомітних війн» вдосконалювалися.

Серед найцікавіших і, головне, найбільш підтверджених інформаційних операцій можна назвати морську битву між грецькими й турецькими військами поблизу острова Пафос 1974-го. Греки так вміло провели розвідку та посяли дезінформацію, що турецька авіація атакувала власний флот. Результат — знищення турецького есмінця та пошкодження ще двох, втрачений літак і близько сотні загиблих моряків. Варто також згадати операцію «Буря в пустелі», проведену американцями в Іраку 1991 року. Тоді серед місцевого населення вперше безплатно розповсюдили радіоприймачі, налаштовані на одну фіксовану частоту. Так американська пропаганда досягла вух іракців. Не пасуть задніх тут і британці. На їхньому рахунку одна з наймасштабніших операцій під назвою «Баррас», проведена 2000-го в Сьєрра-Леоне. Зі звичайного пошуку та рятування військовополонених вона перетворилася на складний

багатокроковий захід, що включав глибоку розвідку, легендування, залучення численного контингенту для прикриття, складні логістичні схеми з перекидання персоналу, відстеження мобільних телефонів, штурм за участю десантників та спецпризначенців. І все це заради п'яти британських військових. Їх змогли врятувати, при цьому британці захопили таку кількість терористів, що, як згадує один із учасників, частину були змушені знищити, бо для всіх просто бракувало місця в гелікоптерах. У 2010–2011-му світ сколихнула новина: вперше комп'ютерний вірус зміг потрапити до захищеної інформаційної системи управління АЕС в іранському місті Бушер. Горезвісний Stuxnet завдав достатньо шкоди, щоб відкинути іранську атомну програму на кілька років назад. Пізніше, шукаючи причини несправностей, сліди цього вірусу знайшли в системах управління енергетикою низки європейських країн.

Насправді таких прикладів більше, ніж здається. Але є й ті, що значно ближчі для України. Достатньо згадати одну з найуспішніших інформаційно-психологічних операцій — «руську весну». Вчасне проведення дало змогу російським військам фактично без жодного пострілу й без втрат захопити цілий півострів і створити передумови для початку агресії на Сході України. Що саме стало запорукою успіху цієї кампанії? Звичайно, ретельне планування та підготовка. Робота з кримським населенням розпочалася ще в 2000-х і перейшла в активну фазу після Помаранчевої революції. За часів Януковича Росія взялася за втілення фінальної частини операції, а Майдан лише вніс корективи щодо старту анексії.

Ця зухвала авантюра змогла реалізуватися за умови надпотужного інформаційного впливу країни-агресора. Зараз уже забуваються основні меседжі російських телеканалів тих часів: «Потяги дружби», «Правий сектор», «Беркут» захистив Крим», «Київ заборонив російську мову», «Кримська самооборона» та «Військова форма, яку можна купити в будь-якому магазині». Але тоді це потрапило в підготовлену свідомість і дало гіркі плоди, як-от недовіра до своєї влади, невіра навіть власним очам, упевненість у діях «доброго царя» Путіна, референдум та ейфорія «Кримнаш».

Після цього був Донбас. «Розп'ятий хлопчик», «американські приватні військові кампанії», «клаптик землі та раби», «згвалтовані пенсіонери», «штурмовик, який збив Boeing під наглядом іспанського авіадиспетчера» — за кожним «хітом» російської пропаганди тягнеться довгий кривавий слід. Слова з телекранів налаштували мирних мешканців проти власних сусідів, змогли налагодити потік найманців для «народних республік» та розв'язати справжню війну. І зараз, попри певне зменшення інтенсивності класичних бойових дій на фронті, інформаційні битви не

«Армія FM». Нова українська радіостанція на Донбасі значно змінила інформаційне поле в регіоні

ФОТО: ФОНД «МІР І КО»

стихають ані на секунду. Російська «фабрика тролів», або «ольгінці» (перший офіс організації містився в Ольгінці, історичному районі Санкт-Петербурга), щодня генерує потік негативної інформації за визначеними темами. Сотні фахівців пишуть статті, ведуть блоги й коментують події в соціальних мережах. Роблять це не завжди професійно, тому періодично можна помітити, як абсолютно різні за віком, статтю чи місцем проживання люди раптом одночасно починають поширювати абсолютно однакові думки, навіть орфографічні помилки часто ті самі.

Звичайно, дивлячись на війну в Україні вже протягом трьох років, цивілізований світ теж нарешті починає замислюватися над власним майбутнім. Доказом цього є ухвалення Європарламентом 23 листопада резолюції щодо протидії російській пропаганді. У документі російські фонди та інформаційні агенції визнані загрозами на рівні терористичних організацій «Аль-Каїда» та «ІДІЛ». Попереду в європейських політиків найважче—фінансування цієї боротьби. Для порівняння: річний бюджет тільки Russia Today становить близько €8 млрд, тоді як оперативна робоча група ЄС зі стратегічних комунікацій (серед завдань якої викриття та донесення до аудиторії ЄС фактів дезінформації з боку РФ) наступного року, можливо, отримає лише €8 млн. А поки європейські політики тільки беруться до роботи, як, утім, й українські, всі сподівання на волонтерів. Наприклад, польський публіцист Мартін Рей створив у Facebook сторінку «Російська п'ята колона в Польщі», де публікує матеріали про діяльність «польських націоналістів», які тим чи іншим чином пов'язані з РФ.

Що може Україна протиставити таким силам і бюджетам? Насправді не так мало. За ведення інформаційної офіційно відповідають підрозділи ГУР та новостворені ССПО. Неофіційно, як і на класичному фронті, тут також є свої волонтери та добровольці. Їм уже є чим здивувати противника.

Так, одним із головних досягнень можна назвати створення з нуля та активну роботу системи розвідки на основі відкритих джерел (OSINT—Open Source Intelligence). Інформацію по дрібці збирають із масмедіа, соціальних мереж. Такий вид розвідки вже давно є нормою для країн НАТО, але в Україні це поки що новинка. Проте результати роботи тих молодих підрозділів уже вражають: саме завдяки їм було підтверджено перебування регулярної російської армії на Донбасі, вони долучилися до збору даних для міжнародного розслідування щодо малайзійського Boeing MH17. У цій роботі військовим допомагають і волонтери. Найвідоміша міжнародна спільнота InformNapalm уже не раз довела свою ефективність. Результати її розслідувань були представлені українською делегацією в ПАРЕ. Інший напрям—боротьбу з викривленою інформацією—взяла на себе спільнота StopFake і зараз розповсюджує дайджести російської брехні майже всіма європейськими мовами. Крім того, учасники спільноти постійно проводять тренінги з виявлення та перевірки фейків для іноземних та українських журналістів.

Креативна відповідь російським пропагандистам—радіо «Армія FM»—ще один цікавий інструмент інформаційного протистояння. Радіостанція починалася як канал, створений військовими й лише для військових у зоні АТО. Але зараз «Армія FM» поступово набуває популярності й серед цивільних

мешканців Донбасу. Дедалі частіше військову хвилю можна почути у звичайних кафе чи магазинах на Донеччині. Були проблеми з отриманням частот у деяких містах, проте зараз зона мовлення радіостанції зростає. А це означає, що в найгарячіших точках країни люди зможуть нарешті почути об'єктивні новини.

Поступово покращується підготовка «інформаційних бійців». Унікальність професії та велика кількість потрібних навичок значно ускладнюють цей процес. На відміну від навчання стрільця чи водія підготовка спеціалістів з інформаційного протистояння триває довше та потребує значно більше ресурсів. Часу на відновлення потенціалу частини інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) необхідно теж набагато більше, ніж, наприклад, танкового підрозділу. Але за правильного підходу й користі від таких фахівців буде більше. Сьогодні в навчанні допомагають іноземні партнери, насамперед інструктори з Канади, Литви та США. Здобуті знання відпрацьовуються на щорічних українсько-американських військових навчаннях Rapid Trident («Швидкий тризуб»). Хоча, як зізнаються їхні учасники, не всі зарубіжні колеги поспішають ділитися секретами майстерності. А деякі інструктори кажуть, що й самі не до кінця знають, як боротися із загрозами, які постали перед Україною.

Річний бюджет тільки Russia Today становить близько **€8 млрд**, тоді як оперативна робоча група ЄС зі стратегічних комунікацій наступного року, можливо, отримає лише **€8 млн**

Звичайно, лишається багато проблем. Серед головних—нерозуміння важливості питання інформаційних війн у вищого державного та військового керівництва. У більшості випадків операції проводяться не завдяки, а попри застарілі державні механізми. На відміну від офіцерів НАТО не всі українські командувачі вищого рівня розуміють переваги застосування інформаційної зброї. На фахівців ІПСО дивляться як на «замполітів» і ставлять невластиві завдання чи взагалі заважають працювати.

Болоче питання—фінансування. Як і на звичайному фронті, офіцери виконують великий обсяг роботи лише зі своєї ініціативи та власним коштом. Багато в чому допомагають волонтери. Один із недавніх прикладів—розповсюдження листівок над Донецьком із безпілотників під час святкування 9 травня. Операцію провів волонтерський фонд «Сестри перемоги», бо в Збройних сил наразі немає власних БПЛА для виконання цих завдань.

Отже, попри постійний інформаційний вплив противника, Україна змогла вистояти та з допомогою партнерів починає розвивати власний потенціал інформаційно-психологічного протистояння. З огляду на політичний курс та географічне положення Україна так чи інакше змушена бути щитом для захисту західного світу від амбіцій Росії. У складі НАТО або інших альянсів чи взагалі самостійно. А це означає постійне покращення власної системи інформаційної протидії: навчання військових, вдосконалення технічних засобів, підтримка з боку влади. Своєю чергою, українське суспільство—від звичайного громадянина до очільників країни—також має навчитися фільтрувати й перевіряти інформацію, стати стійким до зовнішніх інформаційних атак. ■

Східні «голоси»

Михайло Якубович

Що пишуть арабські ЗМІ про Україну

Сьогодні в нас дедалі частіше говорять про Близький Схід. Не лише тому, що українське питання на Заході наші «геополітичні партнери» часто ставлять в один ряд із сирийським. І не тому, що ворог нашого ворога — це наш друг, як каже відома приказка. Річ в іншому: ми себе позиціонуємо як державу, що з об'єкта прагне вибитися в суб'єкти геополітичних процесів. Навіть більше, на щось впливати. Особливо на такий стратегічний регіон, де і гроші, і ресурси, і так само різні гравці — від «крайнього» Заходу аж до Далекого Сходу.

Колись, ще в листопаді 2014 року, у Принстонському університеті я мав нагоду слухати нашого міністра закордонних справ пана Клімкіна. Чесно кажучи, йшов на ту зустріч із певним скепсисом. Власне, під час його виступу в Robertson Hall (можна сказати, найбільша актовка зала Принстону) радше споглядав на присутніх американців, які завітали послухати Клімкіна, цікавила їхня реакція. Враження після зустрічі, зізнаюся, було кращим. Після годинного виступу я відчув, що українська дипломатія опинилася в куди вправніших руках, аніж була доти. Але нагадую: то був 2014-й — рік великих надій і сподівань.

Не лише Штати, звісно, у пріоритеті української дипломатії. Як відомо, останнім часом у деяких питаннях у нас побиляло союзників і серед арабських країн регіону, який в англійській літературі часто називають MENA (Близький Схід і Північна Африка). На різних голосуваннях, які відбувалися в ООН і на яких було засуджено анексію Криму, послідовну позицію підтримки територіальної цілісності України зайняли Королівство Саудівська Аравія й Катар. Торік Саудівську Аравію навіть відвідав президент Петро Порошенко. Це був другий візит першої особи держави до цієї країни від 1996 року. Пожвавішала й економічна співпраця, чимало українських підприємств почало переорієнтовувати свої ринки з РФ на інші регіони. На тих самих позиціях лишається й туризм: допоки не відкрився безвіз до ЄС (і, вочевидь, ще довго не відкриється), багато хто обирає куди простіший відпочинок у Єгипті, ОАЕ, Тунісі, Йорданії та інших арабських країнах.

СПЕЦИФІКА ДИПЛОМАТІЇ НА СХОДІ

Утім, будь-який експерт, добре обізнаний із зовнішньополітичними реаліями, скаже відверто: хотілося б кращого. Адже і товарооборот міг би бути більшим, і в його структурі вагомішу роль могли б відігравати технологічні галузі нашого виробництва, і позиція деяких арабських країн щодо окупації Криму могла б бути однозначнішою. Не можна забувати й про відверті проколи. Наприклад, в освітній галузі: попри те що в нас навчається дуже багато студентів з арабських країн, свого часу Саудівська Аравія й Туніс робили заяви про те, що не визнаватимуть дипломів

українських медичних вишів. Ситуацію якось «розрулювали», але, як мені особисто доводилося чути «з перших вуст», проблеми виникають досі. Часто й наші посольства в арабських країнах вельми жорстко у фінансовому й документальному сенсі ставляться до місцевих, як наслідок — деякі держави відповідають тим самим. Хоча, звісно, до прозорості європейських консульських служб нам іще дуже далеко.

Є ще один специфічний момент: в українській владі нині в тренді риторика, пов'язана з Кримом і кримськими татарами. Попри це, мусульманська тема, а саме ідеї здійснити хвилю солідарності з репресованими в Криму мусульманами (а такі випадки вже мають системний, а не поодинокий характер), досі лишається на рівні радше проєктів, аніж навіть спроб. Тут, безперечно, не треба мати особливих ілюзій, зважаючи передусім на той факт, що чимало арабських країн перебуває ще в гіршому безпековому стані, ніж Україна. Крім того, близькосхідна політична культура виходить із класичного принципу співпраці з тим, хто реально, а не юридично має владу. І поки ми робимо якісь кроки, наш ворог у гібридній війні виявляється далеко попереду, відновлюючи зв'язки та впливи, які свого часу мав серед арабських країн СРСР, а то й набуваючи нових.

ТРАДИЦІЙНІ АРАБСЬКІ МЕДІА, ЗА ДЕЯКИМИ ВИНЯТКАМИ, ОСОБЛИВОГО ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНИ НЕ ВИЯВЛЯЮТЬ, НАВІТЬ ПОПРИ ТЕ ЩО МАЮТЬ У НАШІЙ ДЕРЖАВІ ДОСИТЬ ЧИСЛЕННУ ДІАСПОРУ

Очевидно, що працювати з арабами треба. Але, здається, трохи не так, як із країнами Заходу. Якщо там актуальне залучення громадськості, проведення фестивалів, флешмобів, елементарних мітингів і демонстрацій, то в більшості країн Близького Сходу цей номер явно не проходить. Тут, на відміну від Заходу, думку громадськості не надто слухають — її радше спускають згори, а тому й цільова аудиторія відповідно дещо інша, «люди рішення й договору», висловлюючись мовою класичної арабської культури, тобто представники бізнесової та політичної еліти (як і в Україні, в арабському світі дуже часто це одні й ті самі люди).

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

І виникає запитання: а що ці люди знають про нас сьогодні? Особливо у світлі подій 2013–2016 років, тобто Революції гідності, окупації Криму, війни на Сході?

Здавалося б, першочергову роль відіграють медіа. Вітчизняне регулярне мовлення арабською — це,

як відомо, поки що нездійснена мрія, хоча деякі проекти вже працюють. Передусім у форматі сайтів: «Україна арабською», ArabPress і ще кілька, які інформують про те, що відбувається в нашій державі. Щороку створюються й спеціалізовані ресурси, пов'язані з навчанням в Україні. Нещодавно з'явився проект арабськомовних випусків новин з України, які виходять під редакцією кореспондента «Аль-Джазіри» в Україні Сафвана Джуляка. До речі, саме «Аль-Джазіра» як найпотужніший телеканал арабського світу найчастіше озвучує в ефірі новини про Україну, розміщує на своєму сайті відеоматеріали тощо. Висвітлення подій «Аль-Джазірою», що зазвичай представляє офіційну катарську позицію, загалом відповідало «прозахідному» баченню Революції гідності та інших процесів в Україні. Телеканал робив включення з Євромайдану, на сайті є чимало досить якісних матеріалів про те, що відбувається в нашій країні, про війну на Сході, а ще багато статей про українську культуру, суспільство, економіку та інші царини життя. У цьому сенсі «Аль-Джазіра» вирізняється не тільки з-поміж арабських медіа, а й з-поміж багатьох світових, де тема України за останній рік відійшла на задній план.

Не сплять, утім, і медійні вороги. «Русія аль-Яум», арабськомовна версія прокремлівської Russia Today, стала чи не головним інформатором арабського світу про те, що відбувається в Україні; чимало медіа-ресурсів, передусім із Єгипту, Сирії, Іраку, Ємену та інших країн, прихильних до РФ, перепопсують новини про Україну саме звідти. І з'являються вони там дуже оперативно й майже щодня. Показовий приклад — нещодавнє обрання в Києві нового муфтія Духовного управління мусульман Криму. Арабський світ уперше дізнався про цю подію саме з Russia Today, яка повторювала нісенітницю деяких представників кримської «влади», що пов'язала його з Фетхуллахом Гюленом та іншими контр-оверсійними рухами. Рятуює лише те, що ресурси, які поширювали цю інформацію, навряд чи можна назвати найцитованішими. Такі арабськомовні видання, як «Аль-Ахрам» та «Аль-Яум ас-Сабі» (Єгипет), «Ер-Ріяд» та «Указ» (Саудівська Аравія), «Ар-Рай» (Кувейт), «Аль-Імарат аль-Яум» (ОАЕ), передусім орієнтуються на матеріали західних медіа (CNN, BBC, SkyNews, Reuters, AP тощо), проте, як зазвичай буває в медійній царині, питання не у фактах, а в їх інтерпретації.

КУЛЬТУРА, ЗБРОЯ І ДОНБАС

Якщо не брати до уваги деякі матеріали, розміщені цього року, арабські медіа загалом зображують ситуацію приблизно так само, як і європейські чи американські. Утім, особливий акцент тут на російсько-українських відносинах. Наприклад, уже згадана єгипетська «Аль-Яум ас-Сабі» значну увагу приділяє українській темі, але акцентує на тому, як Україна «загострює» ситуацію (зокрема, у зв'язку з нещодавніми навчаннями в Херсонській області). Представлена й тема єгипетсько-українських зв'язків. Натомість кувейтське видання «Ар-Рай» дещо нейтральніше. До того ж цього року в ньому вийшло розгорнуте інтерв'ю з Надзвичайним і повноважним послом України в Кувейті Володимиром Толкачем (напередодні 24 серпня). Еміратська преса («Аль-Імарат аль-Яум») має дещо інші пріо-

Раз на 20 років. Відвідини Петром Порошенком Саудівської Аравії — другий (від 1996-го) візит українського лідера до цієї країни

ритети: тут більше йшлося про новини культури, економіки, а тема війни переважно представлена в дусі західних медіа, тобто з нейтральних позицій. В одному з цьогорічних номерів навіть вийшла велика стаття арабською про захисників Широкого. До речі, саме в медіа Перської затоки, попри консерватизм місцевих суспільств, найбільшого резонансу набула перемога Джамали на Євробаченні; цю новину публікували вслід за «Аль-Джазірою» практично всі новинні ресурси регіону.

Хоча з огляду на сирійські події в саудівській пресі й з'явилися антиросійські тренди, проте особливої цікавості до України вона не виявляла. Серед матеріалів газети «Ер-Ріяд» останніх місяців різна геополітична аналітика, у якій Україна лише згадується, а також трохи економічних новин. Приблизно таких самих підходів трималися й інші саудівські видання («Указ», «Аль-Баяд» тощо). Саудівська Аравія, утім, має зв'язки з ісламськими організаціями в Україні. Наприклад, минулого місяця після повідомлень про те, що єменські повстанці випустили балістичну ракету в бік Мекки, Посольство Саудівської Аравії в Києві зібрало практично всіх представників ісламських організацій у столиці з метою публічного осуду цього акту агресії.

Сусіди Саудівської Аравії, зокрема Йорданія, також виявляють дедалі більшу цікавість до України. Проурядова газета «Ад-Дустур» регулярно висвітлює перемовини між різними сторонами конфлікту на Сході нашої країни, хоча й тримається в оцінках нейтральних позицій, мовляв, є «проросійські повстанці», є твердження Києва про те, що «Москва надає військову підтримку», а ось Кремль «усе це заперечує». Інші йорданські видання, навіть позиціоновані як «незалежні» (зокрема, The Jordan Times), публікують такі матеріали, зважаючи передусім на геополітичний контекст подій.

»

Дещо писали про Україну й на «арабському Заході», у Магрибі. Нещодавно, наприклад, в алжирській газеті «Аш-Шурук» з'явилося повідомлення про те, що розробку українських балістичних ракет начебто фінансує Саудівська Аравія (при цьому, втім, джерелом названі російські інформагенції). Решта повідомлень за останній рік здебільшого стосувалися американсько-російських відносин, а Україна згадувалася переважно поряд із Сирією. Вплив російської пропаганди не обійшов навіть Туніс, одну з найліберальніших країн Африки: «перша незалежна» газета «Ас-Сабах» у вересні цього року опублікувала велике інтерв'ю з послом РФ у Тунісі, який у традиційному кремлівському дусі говорив про «українську кризу», «розкол українського суспільства» тощо. Альтернативних думок, судячи з усього, часопис не публікував. Марокканська преса, як і видання сусідніх країн, зверталася до української тематики виключно в геополітичному контексті.

АРАБСЬКИЙ СВІТ НЕОДНОРІДНИЙ: БІЛЬШ «ПРОУКРАЇНСЬКУ» ПОЗИЦІЮ ЗАЙМАЮТЬ КРАЇНИ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ, ЯКІ ДУЖЕ МІЦНО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ЗАХОДОМ. ТОМУ, ХОЧ ЯК ДИВНО, КЛЮЧІ ДО БЛИЗЬКОГО СХОДУ ЧАСТО ЛЕЖАТЬ НА ЗАХОДІ

Як бачимо, традиційні арабські медіа, за деякими винятками, спеціального інтересу до України не виявляють, навіть попри те що в нашій державі досить численна арабська діаспора (передусім студенти). Скориставшись системою Google Trends, неважко відстежити популярність запитів, пов'язаних з Україною. Якщо ввести арабською слово «Україна» (Україня), то можна помітити, що сплеск популярності припав на червень 2012-го (проведення чемпіонату Європи з футболу), початок 2014-го, окремі місяці 2016-го, зокрема травень і червень (імовірно, у зв'язку з перемогою на Євробаченні). Найпопулярніші запити: «де розташована Україна», «українська революція», «прапор України», а ще «українські дівчата». У регіональному розрізі найбільшу цікавість до нашої країни виявляли користувачі із Саудівської Аравії, а також Єгипту. За останній рік зросла й кількість запитів щодо отримання української візи: не секрет, що наша країна стала одним зі шляхів подальшого переїзду до ЄС, часто нелегального.

НАС ЧУЮТЬ

В останні роки, утім, активізувалася й українська діаспора в арабському світі. І хоча ми традиційно звикли розглядати її як суцільно «західний» феномен, варто звернути увагу й на вихідців з України, які мешкають у країнах Перської затоки. В ОАЕ, Кувейті, Катарі тощо вже є об'єднання українців, часто неформальні (у соціальних мережах), але досить активні. У Дубаї, наприклад, діє український греко-католицький храм, є численна громада. У Кувейті, Катарі та інших країнах проводилися й певні мистецькі заходи, демонструвалися українські фільми, організувалися тематичні виставки. В арабському світі вже з'являються присвячені Україні книжки. Так, ще 2010 року побачила світ досі не відома в Україні (оскільки так і не перекладена з арабської) книжка палестинського

письменника Валіда Ауди «Два брати й одна українська наречена», яка оповідає основану на реальних подіях історію двох палестинських студентів у Харкові. Після її прочитання складається досить позитивне враження: автор непогано розуміється на українських реаліях, наводить деякі факти з історії та культури нашої країни, навіть попри вельми популярний виклад матеріалу. Натомість сучасних наших письменників, за поодинокими винятками (як-от Андрій Курков), на Близькому Сході знають погано. Зрештою, лише нещодавно арабською стала з'являтися класика («Кобзар» Тараса Шевченка), побачив світ і повноцінний арабсько-український словник. Обидва видання стали можливими завдяки підтримці Посольства Катару в Україні. Хочеться вірити, що колись хоч якась із українських книжок, перекладена арабською, перевершить популярність книжки українського радянського письменника Миколи Островського «Як гартувалася сталь», арабський переклад якої досі (!) перевидася в окремих країнах (наприклад, Сирії), а до середини 2000-х у деяких літературних виданнях на неї навіть писали рецензії.

Якщо підсумувати цей стислий огляд того, яким нас бачить арабський світ, то складається вельми різноманітна картинка. Якщо ще років п'ять тому мене запитували в Саудівській Аравії, де це Україна й чи взагалі це незалежна держава, то сьогодні то велика рідкість. «Арабська вулиця» знає, що Україна щонайменше не Росія. Це держава, де обов'язково вчиться хтось із родичів (а родинні зв'язки на Сході дуже широкі) чи друзів, а дехто навіть одружений з україночку. Тема шлюбів з українками, певно, ще не один рік домінуватиме в популярних арабських уявленнях про нашу державу. Натомість наша війна відома менше — у найкращому разі нас порівнюють із Сирією, яку, вважає арабський світ, рвуть на шматки не так внутрішні, як зовнішні суперечності. Спрацьовує арабський антиамериканізм — тренд, який досі популярний переважно в Північній Африці, а також у Сирії, Іраку, Ємені; як наслідок — тут на Україну дивляться суто як на державу, куди втрутилися іноземці, порушили стабільність, омріяну авторитарними режимами арабського світу. Проте, і це дедалі помітніше, сам арабський світ також неоднорідний: більш «проукраїнську» (за всієї умовності цього слова) позицію займають країни Перської затоки, які дуже міцно пов'язані із Заходом. Тому, хоч як дивно, ключі до Близького Сходу часто лежать не на самому Близькому Сході, а на Заході. Монархії Перської затоки за всіх власних ресурсів і потужностей мусять зважати передусім на американську позицію, оскільки саме військова присутність США в регіоні значною мірою стримує потенційний ворожий альянс, що насувається з усіх боків, особливо з північного (асадівська Сирія — шийтська влада Іраку — Іран). Тому будь-яке порушення кордонів, нехай навіть у далекій Україні, сприйматиметься в Саудівській Аравії, Катарі та ОАЕ із цілком однозначним осудом.

Наскільки Україна зможе скористатися ситуацією та показати себе серйозним гравцем і в геополітиці, і в економіці, залежить від нас самих, від того, чи зможемо позбутися ілюзій, що нас усі повинні любити «за просто так», хоч як жорстко це прозвучить. Слід пам'ятати: на Сході, в арабському світі, люблять і поважають насамперед за силу. Решта на другому плані. ■

«Світ у 2017» — глобальний прогноз **The Economist** на наступний рік. У ньому зібрані оцінки політиків, економістів, учених з усього світу. Він містить усі ключові тренди: від найновітніших технологій до головних культурних подій 2017-го. Ексклюзивним українським партнером «Світу у 2017» є «Український тиждень», який не лише перекладає тексти **The Economist**, а й готує власний прогноз на наступний рік для України. До такої роботи **Тиждень** залучає авторитетних діячів, блогерів, громадських активістів і публіцистів. Щонайменше 20% контенту випуску присвячено українській проблематиці.

В Україні спільний проект **The Economist** і **Тижня** «Світ у ...» виходить уже сьомий рік поспіль.

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Едіт фон Зальбург
«Син України»

Роман призабутої нині австрійської письменниці першої третини минулого століття засвідчує сприйняття наших країн і народу певною частиною освічених кіл Західної Європи. Читачеві запропоновано своєрідний «погляд збоку» на русифікованого українця, поданого як збірний образ «синів України» — невідомих, але репрезентативних в історичному сенсі.

Ярослав Тинченко
«Військово-морські сили України»

Видання продовжує серію книжок, присвячених організації, уніформі та військовим діям Збройних сил України доби Визвольних змагань. На відміну від інших досліджень, у яких розглянуто історію українського флоту, автор використав низку документів та газетних публікацій того часу, не відомих спеціалістам та широкому загалові. Окрім того, у книжці вміщено чимало фото, частина з яких публікується вперше.

«Війна. Життя de facto»

До книжки ввійшло 10 художніх репортажів, відібраних за результатами IV конкурсу «Самовидець». Тексти присвячені подіям на Сході України. Репортажі, зібрані в альманасі, — це спроба розібратись у тому, яким є життя de facto в часи, коли країна перебуває у стані неоголошеної війни, а частину її території анексовано.

Детальну інформацію можна дістати за тел.

044-351-13-00 або

067-407-10-96 (callback),

peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.**

Грошового еквівалента подарунків не виплачуємо й не компенсуємо.

Пропозиція чинна від 25 жовтня до 31 грудня 2016 року.

Акція не діє в разі передплати у відділеннях

Укрпошти або на сайті **portmone.com**

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.
«Світ у 2017» — у друкованій версії

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті **tyzhden.ua**

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. — 55 грн
 - на 3 міс. — 156 грн
 - на 6 міс. — 301 грн
 - на 12 міс. — 601 грн
- «Світ у 2017» — 50 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»

за індексом 99319

Телефон редакції: **044-351-13-00**

Повідомлення	Отримувач платежу		
	ТОВ «Український тиждень»		26009000022321
			35392656
	поточний рахунок отримувача код отримувача		
	Назва установи банку		
	300023		
	ПФ «Укрсоцбанк»		
	МФО банку		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
Касир			
	Вид платежу: за передплату на журнал		
	Період:		
	сума, грн		
Платник (підпис)			

** У графі «Вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Обережна децентралізація

Елизавета Гончарова, Бахмут

Війна — це вдалий час для об'єднання громади

Процес отримання реальних повноважень місцевими органами самоврядування розпочався по всій країні, і на Донеччині також. На території регіону вже функціонує три громади, вибори в яких відбулися торік: Лиманська, Черкаська і Жовтнева, ще три перебувають у стадії створення, перегони призначені на середину грудня. Планується, що за рік буде створено 38 громад, які дістануть нові права та обов'язки. Але, майже як і все нині на Донбасі, реформування відбувається ніби на замінованому полі. Йти начебто треба, але ніколи не знатимеш, чи вибухне щось у тебе під чоботом, а якщо так, то чи вицілієш...

Якщо казати відверто, ініціатива від громад є, але масштабних змін ще не відчутно: реформи знову дуже наполегливо спускаються згори. Очільник області Павло Жебрівський уже спробував і батіг, і пряник. Невдоволений темпами, якими міста та села Донеччини реформуються, він почав показово погрожувати владі на місцях: дав тиждень на формування планів і призначення відповідальних за децентралізацію. Натякав, що знає причини, мовляв, голови районів і міст тримаються за стільці, що хитаються, а бізнес не хоче втрачати контроль, до якого звик. Але, мабуть, злякалися не дуже, тому пан Жебрівський почав самостійно їздити та роз'яснювати необхідність формування нових одиниць самоврядування, про що відразу пише на своїй сторінці у Facebook, де ще нещодавно картав можновладців і бізнесменів: «Децентралізація на Донеччині триває. Активно готуємо людей до формування об'єднаних територіальних громад. Зустрічався сьогодні з активом Костянтинівського району. Вчора таку ж зустріч мав у Бахмутському районі. Людям дійсно потрібно пояснювати, розказувати, розжовувати. Проблем багато. Але ми це зробимо».

Так, проблем забагато, але найдивніша ситуація у великих містах Донеччини: Краматорську, Слов'янську, Маріуполі, Бахмуті. Децентралізація там пробуксовує, хоча вплив місцевих недержавних і волонтерських організацій зростає. Але, виявляється, громади ще не сформовані не тому, що не було ініціативи. Бахмуту, наприклад, відмовили в об'єднанні та виборах через відсутність офіційної постанови про зміну меж міста і району та технічну помилку чиновниці. Тому там навіть перегони не проводилися. У Краматорську, що був серед перших, хто сформував нове об'єднання, наприкінці 2015-го суд скасував рішення про створення громади через недотримання процедури, а люди обирали депутатів і голову за старою схемою. Чи чиновникам не вистачає професіоналізму, щоб зробити все за законами, чи бажання, бо когось дуже влаштовує «безгромадський» стан міст?

Є і загальні причини гальмування: від суб'єктивних, як-от недовіра до влади чи апатія через війну, до об'єктивних, як-от економічно обумовлені промислові конгломерації, які важко перекроювати наново. Одна річ, коли йдеться про кілька селищ у сільськогосподарському регіоні, й інша, якщо мова про міста та села на промисловому Донбасі, де поруч можна знайти дуже специфічні об'єднання. Наприклад, Часів Яр, який раніше мав незрозумілий статус міста-супутника, поки що марно намагається стати самостійним, об'єднавши біля себе довколишні селища.

«У нас зараз дуже важкий етап розвитку, що пов'язаний із децентралізацією. Щоб створити громаду, ми стали містом районного значення. Вже півроку майже форс-мажор у всіх галузях: передача фінансування, будівель, організацій із міста в район. Проводимо ремонт майбутньої опорної школи. Для об'єднання вже залучили селища Калинівської сільради. А ось села, що зараз підпорядковуються Костянтинівському району, згоди не дають. Такі самі настрої і в керівництва району, що бажає лишити селища собі. І місцева влада, і часівоярські активісти збирали мешканців селищ, розповідали, чому пропонуємо разом розбудовувати громаду. Але, на жаль, люди бажають чути не плани для спільної роботи, а обіцянки, що хтось зробить краще», — ділиться голова Часів Яру Ольга Опанасенко.

ХОЧА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ НА ДОНБАСІ ЩЕ МАЄ БАГАТО ПРИХОВАНИХ НЕСПОДІВАНОК, ВОНА ТІЛЬКИ ПОЧИНАЄ ЗМІНЮВАТИ СТАВЛЕННЯ ЛЮДЕЙ ДО ВЛАСНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ВЛАДИ. НАВРЯД ЧИ ВАРТО ОЧІКУВАТИ ВІД НЕЇ ПОТУЖНОГО ВИБУХУ.

А обіцянки давати в Часів Ярї справді важко. Якщо із сусіднім Соледаром, де є потужні містотворюючі підприємства, серед яких Артемсіль, об'єднатися схотіло аж вісім сільрад, а 18 грудня вони вже обирають депутатів і голову, то в Часів Ярї — це саме той випадок, коли місцеві «маркізи карабаси» не мають бажання щось міняти. Багато-річний «володар» глини Валентин Лук'янов (батько славнозвісного регіонала Владислава Лук'янова) веде постійну війну за свої (тобто взяті в оренду в держави) надра, блокуючи майже всі ініціативи громади й аргументуючи просто: «Це все кар'єр, і скоро міста тут не буде!». Глина вдень та вночі добувається на експорт, колись прибутковий комбінат ледь жевріє, бо під кар'єр пішли навіть його виробничі цехи. Як із такою установою об'єднувати когось біля себе?

«Ручна» мотивація. Очільник області здійснює спеціальні промотури задля пояснень необхідності децентралізації

Але чи можна розглядати децентралізацію як щеплення від власників, що використовуватимуть владу задля своїх економічних амбіцій? Про це казати на нинішньому етапі розвитку громадянського суспільства, зокрема на Донбасі, ще рано. Бо, щоб зрозуміти, кого й навіщо вибирають керманічами своїх громад, люди повинні відчувати на собі наслідки вибору: за децентралізацією вже важкувато буде звинувачувати когось ззовні. Та взагалі треба ще виростити у своїх рядах відповідальних, активних і кваліфікованих менеджерів на посади керівників. Для цього потрібен час. Чи є він в умовах війни? Громадські активісти, що займаються питанням децентралізації на Донбасі, не бачать проблеми в тому, що реформи проводяться зараз. Кажуть, що саме війна підштовхує людей ставати активними та небайдужими, тому зміни відбуватимуться швидко.

«До Майдану та війни на Донбасі я, наприклад, не мав внутрішнього уявлення, де моя Батьківщина. Бо народився в Радянському Союзі, якого не стало, а іншого не відчув. Тепер точно знаю, що моя Батьківщина — Україна. Тому війна — це не тільки біль, а й шанс для об'єднання людей. Зокрема, і громад, на чому, власне, й стоїть децентралізація», — вважає Олег Кучеров, експерт із децентралізації, що працює в Донецькій області в проекті Європейського Союзу «Підтримка реформи місцевого самоврядування в Україні».

За словами експерта, різноманітні помилки, на жаль, неминучі: це і поява неспроможних із різних причин громад, і «коронування» місцевих царьків,

що узурпують владу. Бо, коли людина вчиться ходити, збитих колін не уникнути. Така правда життя. Успіх повинен бути, іншого варіанта в країні немає. Але за певних умов, зауважує експерт: «Треба більше інформувати різні верстви населення, а не тільки освічених та активних громадян, щоб маса тих, хто розуміє, навіщо брати відповідальність за власне життя у свої руки, стала критичною. У нас зараз як усе: на тренінги та всілякі збори запрошують держслужбовців, педагогів, лікарів, бібліотекарів — бюджетників, одним словом. Їхнє головне питання: чи не втратять вони свої робочі місця, чи не буде скорочення апарату. Але ті фундаментальні зміни, які децентралізація забезпечує громаді, лишаються без потрібної уваги. А це не тільки більше прав, а й більше відповідальності. Щось не вийшло, вже не киватимеш, що «Київ не дає», як у нас звикли відповідати людям на брак грошей.

До речі, приклад неформатної ініціативи знизу на Донеччині все ж таки знайшовся. Дві сільради — Званівська та Верхньокам'янська — відмовилися приєднуватися до запропонованого для створення громади районного міста Сіверська й вирішили об'єднатися тільки між собою. Депресивне місто без працюючих підприємств, але із соціальною інфраструктурою та чи не найзаможніші сільські ради району не знайшли точки дотику. Після візиту очільника області майбутній громаді, де мешкає багато переселенців із Західної України, які не бажають втрачати свою автентичність, дали рік для того, щоб вона створила зрозумілий і чіткий план розвитку. Досі не вирішено, як бути з проблемою міжбюджетних відносин: на них перейдуть тільки ті громади, що затверджені Перспективним планом. Згадки про таку громаду в останньому немає. Можливо, фінансова спроможність цього об'єднання буде занадто низькою для розвитку територій, хоча місцева влада може вмовити односельців, наприклад, вивести свій тваринницький бізнес із тіні заради наповнення місцевої скарбниці та спільного розвитку. Утім, певні зміни там уже є. Сьогодні однією з цих рад керує зовсім молода людина з числа місцевих депутатів, що разом із сільськими активістами будує грандіозні проекти: від створення комунального підприємства, оновлення водогону до відбудови дитячого садочка. Але головне, що в планах уже звучить не скільки «проситиме» гроші, а скільки «зароблятиме» їх для спільної справи.

А ще кажуть: збільшення влади для вирішення питань громади може призвести до переростання децентралізації в зловісну пухлину сепаратизму, особливо на Донбасі. Ще настворюють кордонів і блокпостів між селами, щоб заявити про свою децентралізовану незалежність! Але, по-перше, чи завадила цьому сепаратизму «міцна рука» попередників у 2014 році, чи, може, навпаки, стала його причиною? А по-друге, коли для вирішення питання про фінансування школи або ремонт дороги керівники міст і районів змушені їхати на уклін до Києва (і не з порожніми руками?), чи не народжуються при цьому думки про відокремлення? Тому, хоча децентралізація на Донбасі ще має багато прихованих несподіванок, вона тільки починає змінювати ставлення людей до власної активності та влади. Навряд чи варто очікувати від неї потужного вибуху. Принаймні поки що. ■

Суспільні настрої

Коротке дихання

Юрій Макаров

Я маю один інструмент вимірювання градусу напруження в суспільстві, яким не володіють жодні соціологи: просто він дуже суб'єктивний і не квантифікується. Це поведінка водіїв у щільному потоці машин. Під час Майдану та відразу після нього київські дороги були лагідними й гречними, хоч до рани прикладай. Учасники руху демонстративно пропускали одне одного, не підрізали, не ганялися, ласкаво миготіли фарами й не забували вмикати ритуальну аварійку на знак подяки. У заторі ти почувався як на розніженому Заході. Нині мелодія вулиці відкрутилась якщо не до хамства зразка пізнього Януковича, то до легкого нахабства доби пізнього Ющенка. Однозначно назад.

Ми повернулися від майже—так, майже!—солідарного оптимізму до апатії та відчуження менш ніж за три роки, і це вже не жарт. Зневіра в державі (не в самій ідеї держави Україна, а в конкретному втіленні), у її інститутах, функціонерах та символічних лідерах виражається конкретними цифрами. Повертаючись до соціології (вірити у неї хтось чи ні): 82% опитуваних негативно оцінюють поточну ситуацію в країні. Так, це майже катастрофа. Але водночас лише 40% респондентів готові брати участь у протестних акціях, що навіть менше, ніж торік (дані КМІСу та Інституту соціології НАНУ). І це після таких вибухових інформаційних приводів, як зростання тарифів та оприлюднення електронних декларацій чільних представників істеблішменту.

Тобто все погано, але не настільки! Бо, коли спостерігаєш маніфестації бабусь, мобілізованих В. З. Рабіновичем по годинно, хитродупних вкладників фінансових «пірамід», студентів під прапорами вітчизняних напівпрофспілок, нічого, крім незручності й сорому, не почуваш: фейк. Побойовання або, навпаки, сподівання нового Майдану марні. Чому ж так? Чому народ обурюється, але не бореться, взявши плакати й «коктейлі Молотова» до рук? Може, тому що не бачить: а) конкретно проти чого/кого; б) бодай у загальних рисах за що?

Це нині так здається, що на Майдані було все зрозуміло. У мене вдома, як і в багатьох учасників, досі зберігається прапорець: комбінація нашого синьо-жовтого з євросоюзівськими зірочками. Але це було немов у старій книжці з мого дитинства: «Що таке Європа, кожен розумів по-своєму». Напевне ж, не той бюрократичний, лицемірний, безсуб'єктний конгломерат із керівними органами в Брюсселі та Страсбурзі, який маніпулює вимогами та обіцянками й змушує червоніти власних чиновників. Малися на увазі радше абстрактний образ, нечітка мрія, бажання перейти від гидкого феодалізму до капіталізму. Перейшли. Тепер їжте. Капіталізм—він такий: дикий, потворний, радянські підручники не

брехали. Щоб надати його обличчю бодай трішечки людського виразу, кожна нація проходила шлях удосконалення, знежирення, обеззараження окремо, сама собою, майже завжди без сторонньої допомоги й, головне, не відразу, а десятиліттями.

Поступове (а «поступово» тут ключове слово) оздоровлення соціально-політичного довкілля неможливе в умовах ригівського феодалізму або путінської східної деспотії, а за капіталізму воно цілком реальне й, понад те, неминуче. Найбільші вороги українців на цьому шляху—безвідповідальність, патерналізм, недовіра, пасивність, тобто саме те, що панує нині в суспільних настроях.

**МИ ПОВЕРНУЛИСЯ ВІД МАЙЖЕ — ТАК,
МАЙЖЕ! — СОЛІДАРНОГО ОПТИМІЗМУ ДО АПАТІЇ
ТА ВІДЧУЖЕННЯ МЕНШ НІЖ ЗА ТРИ РОКИ,
І ЦЕ ВЖЕ НЕ ЖАРТ**

Найпростішим здається скинути вкотре «злочинну владу», обнулити рахунок і спробувати знову почати все з чистого аркуша. Забувши, що будматеріали залишаються ті самі, навіть коли вдосконалити технічне завдання. У нас і без того достатньо, прости Господи, радикалів (не плутати з однойменними популістами) з коротким диханням, щоби вдумливі громадяни дозволили собі розвалити державу, яка веде виснажливу війну на виживання. Це не індульгенція, не вимога «не розгойдувати човна».

Так, система влади в Україні потворна, тут немає про що сперечатися. Так, її органи працюють самі на себе, а політики егоїстичні й самозакохані. Але слід визнати, що вона не затужавіла, не зацементувалася, на неї можна й треба впливати, її реально й необхідно вдосконалювати, використовуючи її слабкість і внутрішню та міжнародну кон'юнктуру. Власне цим і займаються люди, у яких не опустилися руки. На деяких ділянках вони вже досягли вражаючих успіхів, тільки про них говорять менше, бо не цікаво, не чіпляє; значно ефектніше про #зраду.

Українські реформи неефективні, бо фрагментарні, але нічого (крім власне спротиву системи та розчарування ентузіастів) не заважає їх продовжувати, перетворити нарешті на системні. І це, хоч як дивно, цілком реально. Альтернативою такому сценарію є перемога найближчим часом популістів або п'ятої колони з неминучою відтак поразкою у війні та окупацією в тому чи тому вигляді, а отже, втрата шансу. Знову. Вкотре. ■

Порівняно з 2013-м

Андрій Голуб

Що змінилося після Революції гідності та які тенденції визначають розвиток суспільства згідно з дослідженнями соціологів

Про зміну переконань українців після 2014 року, що поділив історію держави на чіткі «до» та «після», пишуть чимало й регулярно. Про це свідчать навіть карти, які складають соціологи для презентації досліджень. З них цілком зникли Південний Схід і Північний Захід, на які ділили Україну раніше.

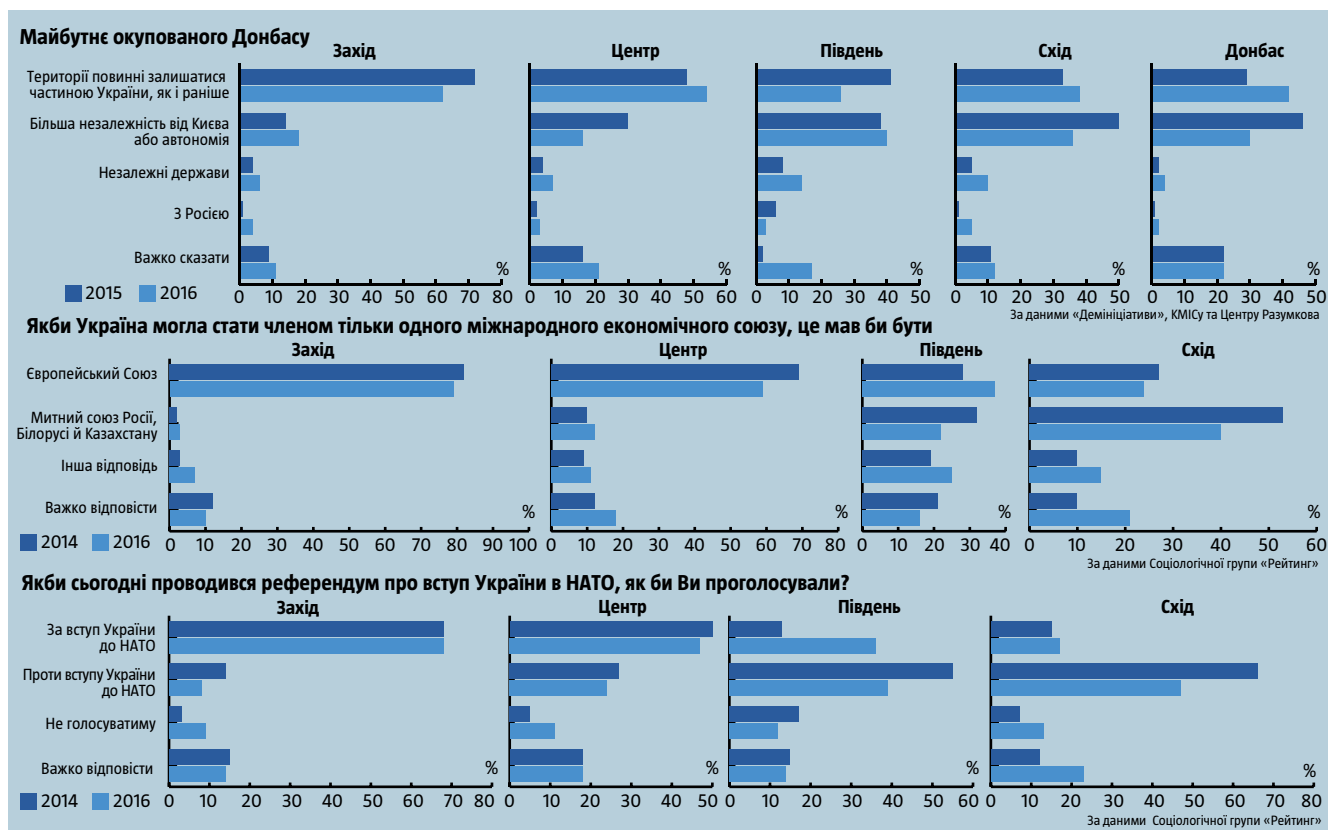
«Поняття «Південний Схід» — це вже міф. Колись воно мало сенс з огляду на електоральні та політичні орієнтації. Зараз усе суттєво змінилося», — заявив ще 2014-го соціолог Євген Головаха в коментарі *Тижню*.

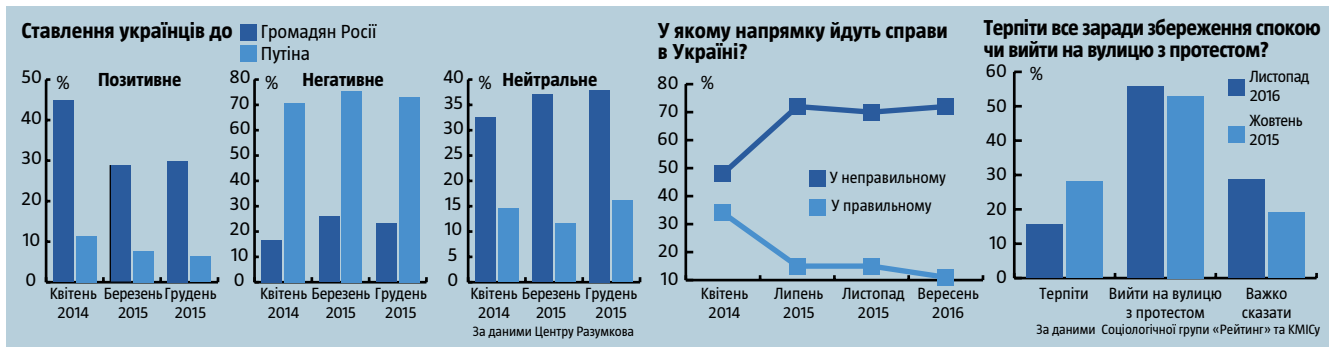
Минуло майже три роки, і нині виникає запитання: чи є сталими зміни, що відбулися, та в якому напрямку вони рухаються? У червні 2016-го Центр Разумкова опублікував масштабне дослідження «Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості», що ґрунтувалося на результатах

проведеного наприкінці 2015-го опитування та зіставленні їх із попередніми даними.

Рушійними чинниками, які привели до Революції гідності, стали обурення застосуванням сили та небажання влади враховувати настрої людей у своїх діях. Пізніше розпочалася війна з Росією. Відвідуваність новинних сайтів під час Майдану та на початку воєнної агресії була всі рекорди. Політизованість українського суспільства видавалася досить значною. Проте дослідження Центру Разумкова виявило, що тільки 12% громадян дуже цікавиться політикою, ще 67% — певною мірою, 21% не цікавиться зовсім.

Більшість опитаних (51%) визначили демократію найбажанішим типом державного устрою в Україні, ще 18% переконані, що за певних умов авторитарний режим може бути кращим, для 13% це питання взагалі не має значення. Як виявилось, частка прихильників

демократії порівняно з 2012 роком дещо зросло: тоді їх було 47%, прихильників авторитаризму було 24%, частка байдужих становила 17%. Прибічників демократичних цінностей побільшало, незважаючи на доволі гучні дискусії та навіть заклики про необхідність «жорсткої руки» для наведення порядку в нинішніх умовах. Водночас у питанні панівного політичного режиму мало хто помітив зміни. Якщо 2012 року, за часів розквіту влади Віктора Януковича, українці оцінювали характер політичного режиму в 4,97 бала (де 1 — це диктатура, а 10 — демократія), то в грудні 2015-го в 5,24 бала.

Дослідники вирішили також вивчити розуміння українцями цінностей рівності та свободи — основ демократії. Концепт «рівності можливостей для виявлення здібностей кожного» (54%) переважає над концептом «рівності доходів та рівня життя» (36%). Водночас відносна більшість громадян (48%) віддала б перевагу життю в суспільстві, де все регламентує держава, але немає надмірної соціальної нерівності. Третина (35%) зробила б вибір на користь суспільства індивідуальної свободи, де кожен відповідає і піклується про себе сам. Перший показник соціологи пов'язують із патерналістськими нахилами в українському суспільстві, які й через 25 років після краху Радянського Союзу лишаються високими. Певною мірою цей показник руйнує стереотипне уявлення, що на Заході України живуть європейці, а на Сході панує совок. Бажання віддати державі відповідальність за низку сфер життя велике в усіх регіонах, хоча на Сході розрив між цим бажанням та прагненням особистої відповідальності справді менший: 44% і 40%. Для порівняння: у Центрі те саме співвідношення становить 49% і 34%, на Півдні — 49% і 28%, на Сході — 53% і 33%, на контролюваній Україною частині Донбасу — 45% і 35%.

У липні 2016 року заступник директора Центру Разумкова Юрій Якименко, коментуючи **Тижню** результати проведеного дослідження, закликав усе ж таки не розглядати їх як катастрофу: «Ми не сподіваємося на «добраго царя», це факт. Відповідь тут у визначенні бажаного суспільного устрою, яким більшість вважає демократію. Що ж до іншого, то ми ставили два запитання. Перше — визначення рівності як рівності можливостей, які треба

самим реалізувати, чи рівності матеріального стану. Більшість схильна до першого варіанта. Із другим запитанням — у якому суспільстві готові жити люди: у такому, де є індивідуальна свобода, але кожен дбає сам про себе, чи в такому, де все регламентує держава, однак немає великої соціальної нерівності, — ситуація інша. Більшість підтримує останній варіант. Це не зовсім патерналізм, але бажання, щоб держава виконувала регулюючі функції, згладжую-

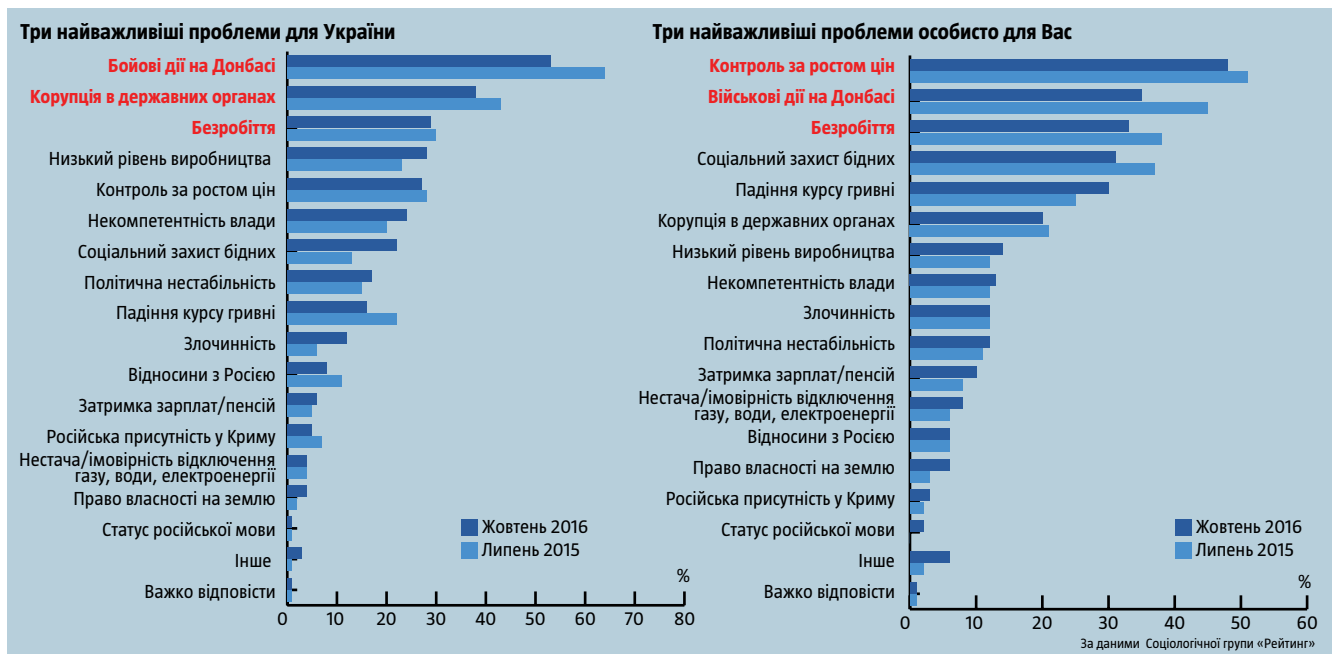
ПРИБІЧНИКІВ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОБІЛЬШАЛО, НЕЗВАЖАЮЧИ НА ДОВОЛІ ГУЧНІ ДИСКУСІЇ ТА НАВІТЬ ЗАКЛИКИ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ «ЖОРСТКОЇ РУКИ»

чи нерівність». За його словами, такі погляди зумовлені низьким рівнем життя більшості громадян і невеликою довірою до держави та її інститутів.

Загалом дослідження Центру Разумкова охопило період від 2005 року. Зміни в ідентичності громадян, які сталися за останнє десятиліття, соціологи охарактеризували як значні. Зокрема, виділили зростання ролі загальнонаціональної ідентичності стосовно локальної чи регіональної, а також «посилення ціннісного ставлення до своєї країни та самоповаги до себе як до народу, поширення українського національно-культурного компонента ідентичності, зокрема на Сході та Півдні».

При цьому українці пишуться передусім досягненнями в спорті, мистецтві, літературі тощо. Натомість, як зазначено в дослідженні, «політичний устрій держави та соціально-економічні досягнення й досі не дають підстав для гордості».

Науковці застерігають і від україно-оптимістичних оцінок сьогодення: «Залишається актуальною небезпека виникнення та поглиблення конфліктів у суспільстві на ґрунті помітних розбіжностей між жителями різних регіонів, пов'язаних із вибором напрямку подальшого геополітичного розвитку держави, відновлення територіальної цілісності України та вибором моделей співіснування з жителями окупованих регіонів, досягненням примирення та порозуміння».

ЗОВНІШНІЙ ВЕКТОР

Соціологічні служби більш-менш регулярно оприлюднюють результати опитувань громадської думки. Нині у вільному доступі є багато цифр уже за 2016 рік. Завжди існує загроза помилитися в оцінці даних, які наводять фахівці. Задля мінімізації таких ризиків у цьому матеріалі порівнюємо переважно результати опитувань, проведених однією соціологічною службою та на замовлення одного клієнта. Мета — оцінити не так точність конкретних результатів, як наявність тенденції. Соціологи застерігають, що зміни настроїв у межах 10% усе ж таки не слід розглядати як абсолютну тенденцію, оскільки на результати впливає багато чинників, особливо якщо йдеться про дані кількох різних років.

Одним із безпосередніх наслідків Революції гідності та воєнної агресії РФ стало утверджен-

40% громадян переконані у дієвості санкцій проти Росії.
15% покладаються на силове звільнення Донбасу.
 Понад **50%** українців підтримує повну або часткову ізоляцію окупованих територій

ня західного вектора міжнародної співпраці. Однак перспектива інтеграції з ЄС здавалася українцям привабливою й до згаданих подій. Неабияку роль у цьому відіграла колишня влада, яка широко популяризувала свої успіхи в підготовці до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Це був один зі стовпів стратегії переобрання Віктора Януковича на другий президентський термін, яку він сам успішно заваляв, коли одномоментно змінив зовнішній напрям України.

Вступ до Європейського Союзу досі лишається бажаним для більшості українців. У вересні

2016 року 51% опитаних Соціологічною групою «Рейтинг» віддав перевагу інтеграції з ЄС перед Митним союзом або іншими об'єднаннями. Водночас у вересні 2015-го таких було 57%, а в тому самому місяці 2014-го — 59%. Може бути низка причин для незначного зниження показника. Угода про асоціацію не мала очевидного впливу на рівень життя більшості громадян. Багато хто обурений нібито кволюю реакцією країн Європи на російську агресію в Україні. Епопея з наданням безвізового режиму, яка триває досі, та негаразди всередині самого ЄС також залишають відбиток у головах українців.

Цікаво, що прихильників Євросоюзу, за даними тих самих опитувань із різницею у два роки (2014 і 2016), поменшало на Заході та в Центрі й побільшало на Півдні (щоправда, за цей час Дніпропетровщина в опитуванні «перекочувала» з макрорегіону Схід на Південь).

Найбільша, можна сказати, карколомна зміна спостерігається в ставленні до НАТО та Росії, і сталася вона саме під впливом початку війни на Сході України та окупації Криму. За два роки прихильність українців до Альянсу стабільно зростала. За оцінками того самого «Рейтингу», від 38% у квітні 2014-го до 43% у квітні 2016-го. Частка його опонентів за цей час зменшилася із 40% до 29%.

З Росією не все так однозначно. Незважаючи на майже три роки війни, українці не отожднюють населення Російської Федерації та її владу. В очах багатьох головним і чи не єдиним винуватцем воєнної агресії є Володимир Путін. За результатами вже згаданого дослідження Центру Разумкова, частка українців, які позитивно ставляться до громадян Росії, з квітня 2014-го до грудня 2015-го зменшилася з 44,9% до 29,9%, негативно — зросла з 16,6% до 23,1%. Водночас до Путіна позитивно ставиться тільки 6,3% громадян, негативно — 73,1%. Схожі результа-

ти щодо Путіна наводять й інші соціологічні служби. Тоді як опитування КМІСу показали, що з лютого по червень 2016 року ставлення українців до Росії загалом дещо покращилося. Коментуючи такі результати, гендиректор КМІСу Володимир Паніотто закликав не пов'язувати це виключно з обміном Надії Савченко, який випав на той час: «Можливо, і для нас конфлікт стає звичним, «рутинізується», тому ставлення українців до Росії повертається до традиційно позитивного. Однак, на відміну від Росії, в Україні загибель людей на Донбасі є постійною щоденною темою у всіх новинах. Можливо, в українських ЗМІ стає менше інформації про присутність на Сході російських військових (особливо рядового складу), тому населення меншою мірою, ніж раніше, пов'язує військові дії з росіянами. Це питання потребує подальших досліджень».

ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ

Зміни у ставленні до окупованого Донбасу відбуваються повільно. Фонд «Демократичні ініціативи» в жовтні 2015-го й травні 2016-го провів два дослідження. Запитання так чи інакше стосувалися майбутнього «ДНР» і «ЛНР». Близько 50% громадян в обох опитуваннях заявили, що окуповані території повинні повернутися до складу України на тих самих умовах, що й до конфлікту. Близько чверті згодні надати їм більшу незалежність від центральної влади. Доволі багато (понад 15%) людей узагалі не має відповіді на поставлене запитання. Однак зміни між двома опитуваннями помітні в регіональному розрізі. На Заході та Півдні поменшало прихильників довоєнного статус-кво, у Центрі та на Сході, навпаки, їх збільшало. На 5% за півроку (до 40%) зросла частка тих, хто вірить у санкції як засіб примусу Росії до миру (це найпопулярніша відповідь на запитання про шляхи його досягнення). Решта показників змінилася в межах статистичної похибки. На силове вирішення покладається близько 15% громадян.

Водночас на 7% (із 54% до 47%) поменшало тих, хто вірить у можливість досягнення прийняттого для всіх сторін конфлікту компромісу. Дещо збільшало (але несуттєво) прихильників миру за будь-яку ціну й, навпаки, тих, хто переконаний, що миру можна досягти лише в разі перемоги однієї зі сторін. Ситуативно ж понад 50% українців підтримує повну або часткову ізоляцію окупованих територій Донбасу.

Про певне зниження зацікавленості громадян у війні на Донбасі може свідчити оцінка ними найбільших проблем. Під час опиту-

ЗА ТРИ РОКИ ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ СЕРЕД УКРАЇНЦІВ ЗБЕРЕГЛАСЯ НЕДОВІРА ПЕРЕДУСІМ ДО ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ОРГАНІВ

вання, яке проводить «Рейтинг», респондентів просять назвати три найважливіші проблеми для України та, окремо, особисто для них. Воєнні дії на Донбасі щоразу опинялися у топ-3. Однак якщо у відповідях про загальноукраїнські проблеми війна завжди на першому місці, то в особистому рейтингу тільки на третьому. Окрім того, з липня 2015-го до жовтня 2016-го показники знизилися відповідно з 63% до 53% та з 45% до 35%. Серед інших проблем, на які неодмінно вказують українці, — корупція в держорганах, безробіття і контроль за зростанням цін. Серед загальноукраїнських частіше стали згадувати соціальний захист бідних, низький рівень виробництва та злочинність. Серед особистих — падіння курсу гривні. Вочевидь, такі відповіді є реакцією передусім на економічні негаразди.

Постійною ознакою українського суспільства є недовіра до інституцій. За три роки після Революції гідності передусім держава та її органи не змогли змінити ставлення людей до себе. Двозначними показниками цілковитої довіри можуть похвалитися хіба що добровольчі батальйони, церква, волонтери та ЗСУ. За інформацією Центру Разумкова, помітною є різниця у сприйнятті громадянами «старої» та «нової» поліції: першій повністю довіряє близько 2,5%, другій — майже 8%. «Антилідерами» довіри (якщо не брати до уваги виборні органи влади та уряд) традиційно є суди, держапарат і прокуратура.

Тим часом українці не готові терпіти будь-що лише задля збереження спокою в країні. Понад 50% громадян, за інформацією різних соціологічних служб, ладні радше вийти на вулицю з протестом, аніж терпіти. Кількість переконаних у тому, що країна рухається в неправильному напрямку від часів перемоги Революції гідності, зросла майже удвічі. За таких умов відсутність багатотисячних акцій на центральних вулицях міст можна пояснити не мудрістю влади, а вічною надією українців на краще і браком чіткої та зрозумілої мети протестів. ■

Соціологи:

«В умовах війни навіть найбільш невдоволені владою утримуються від протестів»

Записав Станіслав Козлюк

Тиждень поставив соціологам питання про лідерів та антилідерів довіри, геополітичні орієнтири українців та їхнє бачення ситуації в державі

Євген Головаха,
заступник директора Інституту соціології
НАНУ

Якщо брати загальні дані, то від 2013-го суттєво зросла довіра до армії. Це прямо пов'язано із ситуацією в країні. Адже раніше Збройні сили не були в центрі уваги громадянськості, що, своєю чергою, відіграло негативну роль, бо держава потроху зни-

щувала ЗСУ. Формально військо існувало, але коли дійшло до бойових дій, то з'ясувалося, що за номінального складу 200 тис. осіб воювати може лише кілька тисяч. Про що говорити, коли в нас було понад 5 тис. офіцерів і генералів. Утім, за два роки армія продемонструвала свою здатність воювати, і нині це один із небагатьох державних інститутів, довіра до якого переважає недовіру. Станом на 2016-й їй зовсім не довіряють 12%, переважно не довіряють 16%. Переважно довіряють 37% і цілком довіряють 5%. Тобто можна сказати, що 42% населення мають до Збройних сил довіру. У 2013-му все було дещо інакше: цілком і переважно армії довіряли 22%, не довіряли 42%.

Щодо поліції ситуація гірша. Переважно довіряє і цілком довіряє їй лише 12% громадян. Не довіряє 61%. У 2013-му міліції довіряло тільки 7%. Не довіряло понад 73%. Порівняємо цифри — помітимо певний прогрес. Окрім того, ми зафіксували сплеск довіри у 2015-му, коли стартувала реформа «нової поліції». Тоді правоохоронцям довіряла понад чверть населення. Але виникло кілька скандалів, коли поліція проявила безпорадність. Показником довіри є не зовнішній вигляд правоохоронців, а рівень злочинності. Як відомо, 2015 року він зріс. Потенціал був утрачений. Варто зауважити, що у своїх дослідженнях ми не розділяємо патрульних та поліцейських. Немає державного замовлення на це. Якби ми досліджували ті відмінності, думаю, різниця була б.

Якщо мова про церкву, то до неї традиційно високий рівень довіри. Не думаю, що конфлікт між УПЦ (МП) та УПЦ (КП) якось на цьому позначився. Зазвичай люди не розрізняють церков. Для суспільства це елемент духовного життя. Я сказав би, що йдеться більше про політичну проблему, ніж про духовну. А люди не дивляться на церкву як на політику.

Що ж до зовнішнього вектора, то євроінтеграційні настрої в суспільстві переважають. Суттєво зменшився російський вектор. Якщо у 2013-му більш ніж половина опитаних позитивно ставилася до можливості реінтеграції в РФ, то нині майже 2/3 населення сприймає Росію як ворога. І водночас українці критично ставляться до сукупності подій, пов'язаних із країною. Приблизно 3/4 населення і у 2013-му, і у 2016-му вважає, що держава рухається в неправильному напрямку. Трохи поліпшилася ситуація у 2014-му, але у 2016-му, на жаль, усе повернулося.

Окрім того, у суспільстві різне ставлення до війни. Так, у південно-східних регіонах домінанта — мир. І відповідно інша ситуація в західних та центральних. Утім, це можна зрозуміти: що ближче люди живуть до війни, то більше хочуть її закінчення.

**ЗА ДВА РОКИ АРМІЯ ПРОДЕМОНСТРУВАЛА СВОЮ
ЗДАТНІСТЬ ВОЮВАТИ, І НИНІ ЦЕ ОДИН
ІЗ НЕБАГАТЬОХ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ,
ДОВІРА ДО ЯКОГО ПЕРЕВАЖАЄ НЕДОВІРУ**

А стосовно щасливих українців усе дуже просто. І ми в цьому не надто відрізняємося від світу. Молодь щасливіша за людей похилого віку, чоловіки — за жінок, освічені — за неосвічених. Хіба що в Україні є вплив політичного фактора. Якщо люди бачать, що при владі особи, яких вони обирали, це також впливає на їхній загальний стан. Але, попри всі скрути й проблеми, більшість українців вважають себе щасливими (приблизно 56%). Цьому не варто дивуватися. Згідно з опитуваннями у світі найщасливіші жителі в Нігерії та Колумбії. У країнах, де була війна.

Михайло Міщенко, заступник директора соціологічної служби Центру Разумкова

Порівняно з 2013 роком дещо поменшало негативного ставлення до правоохоронних органів. Так, у липні 2013-го поліції довіряли 19%, не довіряли 75%. Нині, станом на листопад, поліції довіряють 24% і не довіряють 64% населення. Зміни є, але незначні. Крім того,

ми ставили запитання щодо патрульної поліції, яка фактично найбільше реформована. За даними листопада, позитивно до її працівників ставляться 44%, негативно — 37% населення. Але загалом погляди на правоохоронців змінилися мало.

Змінилося ставлення до армії. У липні 2013-го їй довіряв повністю або швидше довіряв 41%, не довіряли 43%. Цифри на рівні статистичної похибки, тому можна говорити приблизно про однакову кількість людей, які ставилися до ЗСУ з довірою і недовірою. Станом на 2016-й Збройним силам довіряють 57%, не довіряє 31%. Як бачимо, ставлення змінилося. Але я сказав би, що це відбулося завдяки ставленню людей до рядового складу військ. Спецопитувань не проводили, але з наявних даних можна зробити висновок, що рівень довіри до генералітету не підвищився. Зросло тільки позитивне ставлення до рядових бійців.

Церкві в липні 2013 року 67% довіряли і 23% — ні. Нині до неї мають довіру 59% і не мають 27%. Можна сказати, що церква залишається одним із найавторитетніших інститутів у суспільстві. Водночас очевидно, що, відповідаючи на запитання, представники різних конфесій мають на увазі ту церкву, до якої ходять і якій симпатизують, може, і з політичних міркувань. А щодо кількості симпатиків чи вірян того або ж того патріархату, то у 2013-му серед усіх опитаних прихильників УПЦ (МП) було 20%, а УПЦ (КП) — 18%. Це теж на рівні похибки. За даними дослідження, результати якого опублікували в листопаді, до МП зараховували себе 15%, до КП — 26%. І тут можна говорити про зміну ставлення до церков. І, що важливо, це почалося ще у 2013-му. Загалом, за даними наших опитувань, Московський патріархат перебував на піку в 2010 році. Тоді до його вірних зараховували себе 24% опитаних. І відповідно 15% — до КП.

У питаннях зовнішньої політики переважає євроінтеграція. Так, за даними вересня 2016-го, пріоритетними відносини з ЄС назвали 46% опитаних. У грудні 2013-го показник був на рівні 43%. Водночас побило тих, хто вважає пріоритетними відносини зі США: у 2013-му був 1%, у 2016-му стало 5%. Водночас поменшало тих, хто називає такими контакти з РФ: у вересні 2016-го їх 13%, у грудні 2013-го було 34%. Але врахуймо, що зараз ми опитуємо лише контрольовану Україною частину Донбасу й зовсім не залучаємо Крим.

Що ж до правильного чи неправильного розвитку подій, то можна констатувати загальне невдоволення ситуацією. У листопаді 2016 року 17% респондентів вважали, що події розвиваються в

правильному напрямку, 67% — навпаки. У жовтні 2013-го перших було 15%, других — 65%. Фактично дані не змінилися. Водночас не забуваймо, що люди в різні періоди вкладають різний сенс у визначення «правильний (неправильний) розвиток». Але можна сказати, що таке ставлення до розвитку подій у державі для України є нормальною ситуацією. Більшість досліджень за останні десятиліття демонструють перевагу тих, хто вважає, що події розвиваються хибно. Винятком є хіба що червень 2005 року. Тоді 43% стверджували, що події розвиваються правильно і 31% — навпаки. Схожий сплеск оптимізму був і у 2010-му, коли переміг Янукович. Показники становили приблизно по 35%. Тобто в певній частини населення результат виборів викликав оптимізм. Можна здогадатись, у якій саме. У березні 2014-го також спостерігався сплеск: 32% громадян вважали, що події розвиваються правильно і 41% — що ні.

І про масові виступи. Така можливість існує завжди. Інше питання — їх спрогнозувати. Адже потенційна готовність не означає, що вони виникнуть. Скажімо, коли ми проводили опитування «Чи готові ви узяти участь у протестах?», найвищі показники були наприкінці 2008 року: тоді

За даними вересня 2016-го, пріоритетними відносини з ЄС назвали **46%** опитаних, зі США — **5%** (проти 1% 2013-го). Поменшало симпатиків РФ: у вересні 2016-го їх було **13%**, у 2013-му — **34%**

писали про початок економічної кризи. І на той момент значно зросла частка громадян, готових вийти на вулиці. Але, коли кризові процеси в економіці почалися, відсоток готових узяти участь у масових акціях зменшився. Тобто очікування неприємних подій, кризи може більше стимулювати протестні настрої, ніж сама криза. Це якщо йдеться про економічні причини. Хоча ні у 2008-му, ні у 2009-му масових акцій не відбулося. Напередодні подій 2013 року соціологи не змогли передбачити їх виникнення, виходячи з даних опитувань. Адже для початку протестів не обов'язково, щоб більшість населення була до них готова. У виступах бере участь активна меншість людей. І саме їхня активність важлива. Плюс потрібна група факторів: готовність активної меншості взяти участь у протестах, наявність певного тригер-ефекту, події, яка була б подразником для акцій. У 2013-му нею стала відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС, хоча саме влада Януковича налаштовувала громадську думку на це підписання. Коли ж його не відбулося, сталося масове розчарування. А потім побиття студентів: це був контрольний постріл для Януковича в тих умовах.

Щодо нинішньої ситуації. Врахувуймо зовнішню агресію: вона є стримувальним фактором для активної меншості. Навіть та частина людей, що невдоволена владою і ситуацією, вийде на вулиці з антивладними вимогами й гаслами лише за наявності дуже великого подразника, який важко уявити. Хіба що, скажімо, раптом виявиться, що українське керівництво повністю перейшло на бік Путіна. Тобто потрібен надзвичайно потужний тригер. ■

Соціологія окупації

Денис Казанський

Що відомо про громадську думку в ОРДІЛО та Криму

Які реальні суспільні настрої на територіях, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР»? Скільки людей там підтримує Україну, а скільки — сепаратистів чи росіян? Чи хочуть мешканці ОРДІЛО далі жити за нинішніх порядків, чи радше бажають повернутися до України? Всі ці питання хвилюють українців уже не перший рік, але досі чіткої відповіді на них немає.

Від початку антиукраїнського путчу навесні 2014-го в Донецькій і Луганській областях ніхто не проводив таких замірів. А без цих знань Україна не зможе виробити правильну стратегію стосовно Донецька та Луганська. Чи є взагалі сенс повертати ті території? Чи чекають там на Україну? Чи варто визнати, що для України це вже відрізана скиба?

З 2014 року долю Донбасу вирішують люди, які не питають, чого хоче сам Донбас. Після початку «русской весни» російські ЗМІ та лідери сепаратистів трубили, що весь регіон у єдиному пориві не хоче жити в Україні. Однак жодних реальних досліджень суспільних очікувань ніхто з них не приводив. Не було таких даних і з українського боку. На найчисленнішому мітингу сепаратистів 1 березня 2014-го в Донецьку було близько 20 тис. осіб. У Луганську — менш як 10 тис. І цього явно недостатньо, щоб вирішувати долю регіону з населенням 7 млн меш-

канців (якщо рахувати разом Луганщину та Донецчину).

Вибори «народних губернаторів», проголошення «ЛНР» і «ДНР», захоплення адміністративних будівель — у всіх цих процесах, які визначили долю Донбасу, брала участь незначна частка місцевих мешканців. Імовірно, більшість донецчан і луганчан до початку воєнних дій узагалі не сприймали всерйоз того, що відбувається. Однак у кінцевому підсумку ця мовчазна більшість стала заручницею ситуації.

Формально долю Луганська та Донецька вирішили невеликі збройні угруповання бойовиків та юридично нікчемний «референдум», результати якого неможливо сприймати всерйоз. Після цього ніхто більше не питав думки донецчан і луганчан. Що мешканці ОРДІЛО думають сьогодні про те, що сталося? Чого вони хотіли в 2014 році? Який відсоток населення насправді брав участь у «референдумі»? Цього ніхто не може сказати точно.

Звичайно, якісь дані періодично публікуються в ЗМІ сепаратистів, проте жодних підстав довіряти їм немає. Водночас вільна робота незалежних соціологічних центрів на території, підконтрольній «ДНР» і «ЛНР», неможлива. Бойовики ретельно блокують будь-яку інформацію, яка їх не влаштовує. Насамперед це стосується журналістів (причому як українських, так і російських). Але й соціологам показати справжню ситуацію з настроями в Донецьку та Луганську ніхто не дозволяє. Адже низка ознак вказує на те, що невдоволення Захарченком і Плотницьким на Донбасі сьогодні дуже велике.

Що таке типові «соціологічне опитування» в «ДНР»? Ось, наприклад, витяги з такого опитування, яке нібито проводив у Донецьку наприкінці вересня поточного року місцевий центр соціологічних досліджень «Особливий статус». Дізнатися будь-яку інформацію про цю структуру неможливо, оскільки вона згадується лише на ресурсах сепаратистів і не має власного сайту. Швидше за все, «Особливий статус» існує тільки у віртуальній реальності.

«На запитання про рівень довіри більшість респондентів (63%) відповіли, що повністю довіряють очільникові «ДНР» Олександрові Захарченку. Решта голосів розподілилася між іншими представниками влади. У разі проведення виборів у найближчі вихідні 57% віддали б перевагу чинному керівникові «республіки», 16% не визначилися з відповіддю, 10% не взяли б участі. Решта проголосувала б за іншого кандидата», — йдеться в повідомленні, опублікованому на сепаратистському сайті ДАН 28 вересня.

Лімітоване невдоволення. Зазвичай жителі окупованих територій є відвертими в розмовах на нейтральній території

Як ставитися до цієї інформації? З одного боку, навряд чи Захарченко зміг би здобути таку підтримку на нормальних демократичних виборах, якби Донецьк раптом повернувся в Україну. Однак у реаліях «ДНР», коли людям пропонується вибирати між Захарченком, Пушиліним та яким-небудь умовним «Гіві», рейтинг ватажка сепаратистів цілком може сягати 57% і навіть перевищувати цей показник. Політична невизначеність і реалії ОРДІЛО дають змогу соціологам бойовиків ставити запитання так, щоб отримувати прийнятний для себе результат навіть без особливих махінацій.

На початку серпня 2016 року опублікувала результати якогось «закритого соціологічного опитування», проведеного в «ДНР», російська Газета.ru. Наскільки можна довіряти цим результатам, знову ж таки не зрозуміло. Свобода слова в РФ, як відомо, дуже специфічна. І навіть видання, які вважаються ліберальними, час від часу публікують інформацію, зливу по лінії Кремля. Опитування Газети.ru пропонує нам, на перший погляд, більш реальні цифри, ніж опитування «ДНР». Але знову ж таки не можна сказати, хто і як його проводив. Формально — «незалежні соціологи на замовлення асоціації «Підприємці ДНР». У цієї організації є навіть свій сайт, але жодних підстав довіряти інформації, що надходить від неї, знову ж таки немає.

За опублікованими даними, частка прихильників «ДНР» на підконтрольних людям Захарченка територіях повільно повзе вгору: з 15% у січні 2015-го до 20% у червні 2016-го. При цьому частка прихильників повернення в Україну також збільшилася з 13% до 15% за той самий період. Опитування зафіксувало зростання революційних і радикальних настроїв із 1,5% наприкінці 2015-го до 7% в червні 2016-го.

Соціологи заміряли також рівень довіри до різних представників «влади»: самого Захарченка, його «міністрів», «МВС ДНР», «народної ради», «МГБ», «ополчення». Максимальний рейтинг 22% прогнозовано виявився в Захарченка. Як бачимо, ці дані суттєво відрізняються від того, що йому малюють у «ДНР». Далі йдуть «ополчення» з 18%, «МГБ» із 17%, місцева «влада» з 12%, «народна рада» з 3%, «МВС» із 2%, «рада міністрів» з 1%.

Цікаво, що заміряли також рейтинг російського терориста Ігоря Стрелкова, який розв'язав війну на Донбасі в 2014 році. На початку 2015-го він становив 60%, улітку 2016-го — тільки 33%, але при цьому Стрелков і далі лишився найпопулярнішою особою серед «ветеранів ополчення» з бойовим досвідом.

Крім того, російські журналісти вказали, що багато респондентів скаржилося на неправомірні дії поліції: тортури, вибивання показань, а також побори з підприємців. Імовірно, це опитування можна вважати найоб'єктивнішим з усіх, які проводили в ОРДІЛО. Однак на 100% довіряти йому ми теж не можемо.

Слід зазначити, що в умовах, які склалися, коли проти цивільного населення каральні органи бойовиків застосовують відвертий терор,

незгодних переслідують та оголошують «агентами хунти», говорити про будь-які об'єктивні результати соціопитувань не видається можливим. Адже люди, які живуть у параноїдальній атмосфері та за цілковитого свавілля осіб зі зброєю, навряд чи відверто відповідатимуть на запитання незнайомих. Правду від донеччан і луганчан сьогодні можна почути хіба що на кухнях або в соціальних мережах, де вони часто висловлюються під псевдонімами.

І ось якраз там, у віртуальному просторі, жителі ОРДІЛО, як правило, не соромляться у висловлюваннях. Побіжний аналіз коментарів у будь-якому міському пабліку на кшталт «Типової Макіївки» або «Типового Луганська» свідчить, що рівень невдоволення серед народних мас досить високий. От тільки далі скарг у соцмережах луганчани та донеччани йти поки що не готові. Це, своєю чергою, дає бойовикам підстави стверджувати, що в «республіках» усе спокійно, а отже, незадоволених майже немає.

Дещо інакша ситуація склалася в окупованому Криму. На відміну від ОРДІЛО Росія визнає півострів своєю територією, тож там цілком вільно можуть діяти соціологічні центри, які працюють у самій РФ. І періодично вони публікують результати своїх опитувань.

ДАЛІ СКАРГ У СОЦМЕРЕЖАХ ЛУГАНЧАНИ ТА ДОНЕЧЧАНИ ЙТИ ПОКИ ЩО НЕ ГОТОВІ. А ЦЕ, СВОЄЮ ЧЕРГОЮ, ДАЄ БОЙОВИКАМ ПІДСТАВИ СТВЕРДЖУВАТИ, ЩО В «РЕСПУБЛІКАХ» УСЕ СПОКІЙНО

Але ж і ці результати навряд чи можуть відображати об'єктивну картину на півострові. Адже й там люди, незадоволені політикою Путіна та анексією Криму, не можуть почуватися в безпеці. Таких періодично призначають українськими диверсантами й терористами, тож не всі ризикують відкрито озвучувати свої справжні політичні погляди. Особливо це стосується кримських татар, які здебільшого були проти окупації від самого початку. До того ж за невідомості анексії Криму в Росії передбачена кримінальна відповідальність.

Цікаво пригадати опитування, яке минулої зими провела на півострові російська контора ВЦИОМ. Тоді росіяни запитували кримчан, чи згодні вони отримувати електроенергію з України в обмін на те, що в документах Крим буде вказаний як українська територія. Відмовилися від української електроенергії 93% кримчан. Чи можна вірити цим цифрам? Знову ж таки це риторичне запитання.

Треба розуміти, що на територіях, де немає свободи й панує атмосфера страху (найбільш серед опозиційної частини населення), забезпечити правдиві дані не зможе жодне соціопитування. А тому, доки там лишатимуться озброєні окупанти, сприймати всерйоз будь-яку інформацію, яка надходить звідти від соціологів, не можна. ■

Жак Фор:

«Причини, з яких було накладено санкції на Росію, не зникли»

Тиждень розмовляв із колишнім французьким послом у Києві Жаком Фором про шанси припинення війни на Донбасі, настрій політичного класу в його країні стосовно співпраці з Росією та перспективи франко-українських відносин.

Чимало дипломатів різко критикує мінські угоди, укладені в результаті переговорів за посередництва Німеччини та Франції щодо врегулювання збройного конфлікту між Україною та Росією. Що думаєте про ці документи?

— На це запитання найкраще відповіли б безпосередні учасники перемовин. Нещодавно відбулася, як ми бачили, чергова зустріч. Дуже важливою, на мою думку, коли виникають справді серйозні проблеми (а війна — це найсерйозніша з усіх), є можливість бодай якогось

Спілкувалась
**Алла
Лазарева,**
Париж

діалогу між учасниками конфлікту. Отже, «нормандський формат» такий обмін дозволяє. Продовжувати спілкування в інтересах кожної зі сторін. Попередні переговори завершилися напрацюванням переліку певних правил. Вони, на жаль, не втілюються, та все-таки, скажімо, відведення від лінії розмежування важкої артилерії уможливило нехай дуже відносно, але припинення вогню. Так, цей режим весь час порушують, але він допомагає зберегти хоч трохи більше людських життів. На війні кожна жертва зайва. Отже, формат не марний, навіть якщо результативність не назвеш високою.

Мабуть, варто щось змінити в правилах, якщо вони не працюють?

— Перед тим як щось переробляти у правилах, збережімо саму можливість діалогу. Важливо домогтися, щоб обидві сторони переговорів, а не одна брали на себе зобов'язання, а також щоб обіцяне втілювалося.

Може, є сенс долучити до перемовин Польщу, Сполучені Штати, Євросоюз?

— Ні, Росія сьогодні на це не піде.

В Україні непокоїться через близькі президентські вибори у Франції. Зокрема, викликає тривогу кандидат від партії «Республіканці» відвертий москвофил Франсуа Фійон із його високими шансами очолити державу. У Києві припускають, що, коли так і станеться, Росію в «нормандському форматі» буде представлено двічі... Чи логічні ці побоювання?

— Думаю, побоювання такі перебільшені, хоча мене вони не дивують. Будьмо реалістами. Президентські вибори у Франції заплановані на травень 2017 року. Кандидати, у переліку яких є і Франсуа Фійон, мають ще п'ять місяців, щоб обґрунтувати свої програми, надати французьким виборцям свою аргументацію з усіх гострих питань, зокрема й міжнародної політики, відносин із Росією, майбутнього Європейського Союзу... Послухаймо, що вони всі казатимуть, але не судімо за ймовірні наміри, а ще звернімо увагу на політичний шлях пана Фійона. Він належить до когорти голлістів, котрі відомі як непримиренні захисники незалежної французької позиції. Побачимо, що з цього всього вийде.

Як ви поясните відверто проросійську заангажованість великої частини політичного класу Франції? Усі ці резолюції з вимогами зняття санкцій, що

Жак Фор — кадровий французький дипломат. Народився 31 січня 1947 року. Закінчив Інститут політичних досліджень та Інститут східних мов (обидва в Парижі). У 1975–1977 роках — аташе французького посольства в Монголії. Від 1977-го до 1980-го — співробітник управління Центральної Європи в МЗС Франції. У 1980–1981-му — другий, у 1981–1985-му — перший секретар посольства в Польщі. У 1989–1992-му — заступник директора управління Східної та Центральної Європи в МЗС Франції. Від 1992 до 1994 року — посол в Албанії, у 1994–1998-му — в Естонії, у 2003–2007-му — у Словаччині. Від 2007 до 2008 року — директор управління континентальної Європи МЗС Франції. У 2008–2011 роках — посол в Україні.

були проголосовані в Національній асамблеї та Сенаті, усі ці заяви про «національний інтерес понад усе» в контексті передусім економічної зацікавленості... Мова не лише про війну в Україні, яку багато хто воліє не помічати, а й про захоплення російськими частинами грузинської території, про бойові дії в Сирії...

— Політика Франції та її європейських партнерів стосовно анексії Криму, збройної агресії проти України, себто конфлікту, створеного Росією, полягає в тому, що ми на боці жертви, а не нападника. І жертва — це саме Україна, а не її супротивник. Що ж до санкцій, то вони запроваджені, бо, хоч як це прикро констатувати, Росія (підписантка численних міжнарод-

санкцій на Росію, не зникли, малоімовірно, щоб хтось вирішив би отак зненацька, раптово їх скасувати.

Ви не раз зустрічалися з экс-президентом-утікачем Віктором Януковичем, бо очолювали посольство за його каденції. Які враження у вас збереглися про нього?

— У період до 2010 року і сам Янукович, і оточення намагалися представити його як лідера опозиції, котрого несправедливо звинуватили у фальшуванні результатів виборів 2004-го. Януковичу створювали образ людини, яка поважає правила й уболіває за розвиток незалежної України. Чи було це правдою? Ні. І це помітно з хвили розпливчастих відповідей на безліч запитань щодо внутрішньої та зовнішньої політики, якою він, імовірно, нехтував. Від квітня 2010-го та неймовірного перегляду військової угоди аж до 2014-го всі сумніви щодо цієї постаті зникли.

Як ви оцінюєте динаміку двосторонніх французько-українських відносин? Чи відповідають вони своєму потенціалу? Які мають бути пріоритети, щоб діалог між Києвом і Парижем розвивався краще?

— Нині контакти можна назвати регулярними. Франція намагається посприяти мирному врегулюванню ситуації, яку спричинила нав'язана Україні війна на Донбасі. Треба буде добре відстежувати позицію нашого нового президента, якого оберуть у травні 2017-го.

Виходячи зі свого досвіду, зокрема й у переговорах стосовно Нагірного Карабаху, що думаєте про можливість швидкого припинення війни між Україною та Росією? Чи існує для цього реальний дієвий механізм?

— Війну могли б припинити, думаю, лише переговори, які відбувалися б у дусі поваги до взятих зобов'язань. На жаль, один із учасників конфлікту не надається до такої практики. ■

ПОЛІТИКА ФРАНЦІЇ ТА ЇЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПАРТНЕРІВ СТОСОВНО АНЕКСІЇ КРИМУ, ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, СЕБТО КОНФЛІКТУ, СТОВРОЕНОГО РОСІЄЮ, ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО МИ НА БОЦІ ЖЕРТВИ, А НЕ НАПАДНИКА

них угод, що гарантують незалежність, територіальну цілісність та суверенітет України) не дотримується зобов'язань, які вписано до цих документів. Додаймо, що РФ як правонаступниця СРСР входить до Гельсінського акта 1975 року, що вона уклала з незалежною Україною угоду про військову співпрацю на період 1997–2017-го. Угоду цю змінив колишній президент Янукович, продовживши термін її дії до 2042-го. Цей договір якраз і гарантував Росії присутність її солдатів та моряків у Криму, але водночас гарантував і повагу до державного кордону України, суверенітету, незалежності. Усі ці зобов'язання не виконуються. Саме із цієї причини Франція та її європейські партнери оголосили штрафні заходи! Оскільки причини, з яких було накладено

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ПЕРШІ ЩОБУДНЯ
ПРО ГОЛОВНЕ 21.00

Ольга Бутко

Володимир Андрієвський

Президент компанії

Втручання політиків у бізнес як традиція

Президентом США обрано вихідця з бізнесу, що побудував свою електоральну програму на низьких податках і протекціоністських тарифах. У його очах це мандат на втручання в корпоративні справи. До відома власників бізнесу доводять, якими мають бути їхні пріоритети: більше робочих місць і вищі зарплати. Написано ніби з Дональда Трампа, якому ще до інавгурації вдалося вмотивувати автогіганта Ford і виробника кондиціонерів Carrier зберегти робочі місця у США. Але під цей опис підходить і Герберт Гувер. У 1929 році, невдовзі після складення присяги, він зібрав керівників бізнесу в Білому домі, щоб домогтися від них «добровільно-примусових» поступок.

Бажання політиків устромляти носа не у свою справу помічено ще в 1791 році. Тоді Александер Гамільтон висунув аргументи на користь підтримки й захисту «новонароджених галузей». Якщо втілити це не вдалося, то почасти тому, що федеральному урядові бракувало відповідних ресурсів і повноважень. Проте окремі штати зі смаком узялися виконувати цю роль. До 1840 року вони загнали себе в борги кредитуванням та інвестиціями. Через це довелося ухвалювати закони, що не дозволяли б такого втручання в майбутньому. За словами професорки економіки та історії Єльського університету Наомі Ламорб, майже всі ці закони у XX столітті скасували, коли спогади про ті невдачі потьмяніли, а бажання втручатися залишилося.

Нині між штатами точиться запекла боротьба за бізнес. Компанії, що шукають місце для штаб-квартири, виробничих цехів або спортивних клубів, можуть обирати найвигодніші субсидії. На рішення компанії Carrier залишитися в Індіані вплинула обіцянка серйозних податкових пільг. Нью-Йорк виділяє мільярди доларів на те, щоб заохотити технологічні компанії «оселятися» у депресивних районах штату.

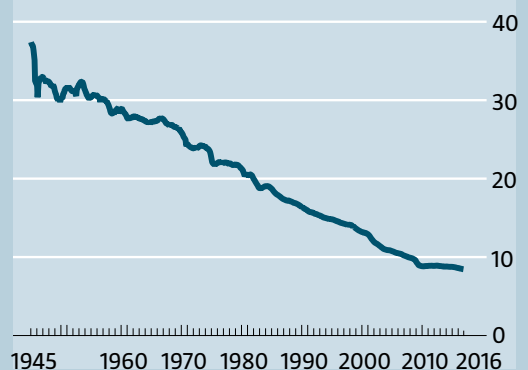
Президенти теж давно намагаються впливати на корпоративну діяльність усіма доступними їм способами: від батога до пряника. У хід пускають ганьбу і хвалу, розмиті правила й одноразові домовленості, фінансування для стартапів і націоналізацію. Результат — часто натягнуті відносини між бізнесом і владою. Інтервенціоністські інстинкти Трампа можуть відрізнятися хіба що масштабами.

Щедрість федерального уряду до бізнесу почалась у другій половині XIX століття із залізниць, які перетинали кордони штатів. Перші трансконтинентальні лінії отримували федеральні позики та великі земельні ділянки на Заході. Невідпорне бажання влади контролювати частину економіки призвело до того, що у XX столітті такі роздачі ресурсів перетворилися на інструмент прямого контролю. Почасти це було зумовлено надзвичайною ситуацією в країні. Відповідно до законів, ухвалених для підтримки участі США в Першій світовій війні, президент Вудро

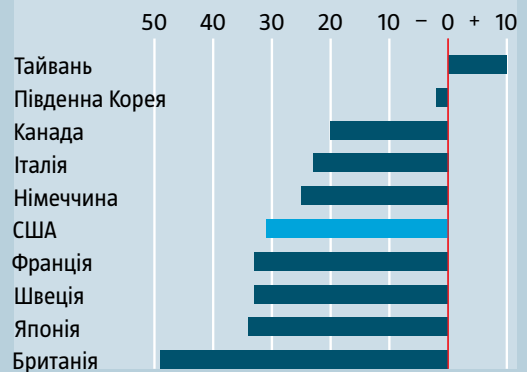
Сутінки для виробників

Зайнятість у виробництві

США, % загального показника зайнятості

Зміни за 1990–2014 роки, %

За даними Бюро трудової статистики, The Conference Board

Вільсон націоналізував залізниці, канали, телеграфні лінії та виробництво зброї, а також експропріював американські філії німецьких компаній. Франклін Рузвельт скористався тим самим законодавством, щоб на недовгий час закрити банки на початку свого президентства в 1933 році.

Доти Рузвельт зневажливо трактував прямий підхід Гувера до бізнесу. Але з початком президентства його застереження розвіялися. Втручання має популярність, бо дає результати негайно. «Добровільно-примусовий» підхід Гувера переконав Генрі Форда підняти зарплату на своїх автозаводах, комунальні підприємства інвестувати, а компанії не скорочувати робочих місць. Щоб підняти зарплати, Гувер обмежив імміграцію. Щоб захистити бізнес, підписав Акт Смуту — Говлі про збільшення ввізного мита на тисячі видів імпортованих товарів: від безалкогольних напоїв та вовни до вольфраму й годинників.

ХІД ДУМОК

Перемігши на виборах Гувера, Рузвельт узявся активно видавати регуляторні правила для бізнесу й наказувати бізнесменам, як вести справи. Зупинився він лише після постанови Верховного суду про обмеження втручання федеральної влади у внутрішню комерційну діяльність штатів (вердикт було ухвалено у справі, де позивач заперечував право адміністрацій регулювати, яку курятину купувати споживачам).

Інтерес до втручання пережив не одну зміну президентських адміністрацій. Наступник Рузвельта Гаррі Трумен конфіскував у власників 28 підприємств, серед яких м'ясокомбінати, залізниці й нафтопереробні заводи, часто у відповідь на конфлікти довкола практик працевлаштування. Така поведінка закінчилася лише 1952 року, коли Верховний суд заборонив націоналізацію сталеплавної галузі, щоб запобігти страйку (ВС заявив, що для такого рішення Трумену потрібна підтримка Конгресу).

Прямий контроль — це не єдиний спосіб використання президентської влади. Ще ефективнішою може бути висока трибуна, до якої такий статус дає доступ. Ера відкритого адміністративного тиску на бізнес почалася з Тедді Рузвельта, який паплюжив керівників великих корпорацій, називаючи їх «багати ми лиходіями», й ініціював антимонопольні розслідування. Але найвідоміше застосування президентської влади проти бізнесу датується 1962 роком.

Джон Кеннеді, підюджений повідомленням про зростання цін на сталь, не націоналізував, а читав проповіді. Він звинуватив «жменку президентів сталеплавильних компаній, які в погоні за особистою владою та прибутками забули про почуття відповідальності перед суспільством... [і] ...демонструють повну зневагу до інтересів 185 млн американців». Зіткнувшись із негативною реакцією громадськості й контрольними візитами ФБР для перевірки видатків, боси сталеплавної галузі здалися. Через десяток років Річард Ніксон пішов іще далі. У відповідь на «реальну й нагальну проблему вищих цін» він заморозив усі зарплати та ціни.

Американські президенти вміють роздавати не лише суворі слова, а й привілеї. У 1962 році, коли Франція та Німеччина запровадили мито на американські товари, зокрема на курятину, Ліндон Джонсон у відповідь почав оподатковувати імпортні вантажівки-пікапи. У результаті авто із цього прибуткового сегмента американського ринку почали випускати майже повністю в США. Автовиробники знову попросили пільг на початку 1980-х — у Рональда Рейгана. Він запровадив «добровільні» обмеження на експорт для японських автовиробників. У відповідь ті почали будувати автозаводи в Америці.

Система відносин між урядом і бізнесом стала ще складнішою в останні роки, коли на зміну інтервенціям у конкретних випадках прийшла політика втручання. Наприклад, Білл Клінтон майстерно використовував таємні стимули, часто у формі незрозумілих податкових пільг або загроз, як-от обмеження на ведення операційної діяльності або придбання інших компаній. Катастрофічні наслідки мала політика заохочування банків, аби ті видавали більше ризикованих кредитів і таким чином сприяли придбання житла біднішими громадянами (що відповідало інтересам адміністрації). Барак Обама застосував

такий технократичний підхід, аби запровадити велику кількість правил, що дають свободу дій органам виконавчої влади. Особливо багато змін припало на фінансовий та енергетичний сектори.

ВОНО ПРАЦЮЄ?

Зараз Трамп готується перейняти (а може, й удосконалити) цю традицію президентського активізму. Тож найважливіше запитання: він працює? Щоб заявлений Трампом план на підтримку зайнятості американців у виробництві реалізувався, необхідно розвернути в протилежний бік 70-річну тенденцію (див. «Сутінки для виробників»). Наслідки таких президентських дій, умисних і неумисних, можуть бути приховані, непрямі або проявитися набагато пізніше. Але є чимало причин вважати, що політикам краще було б звернути свою увагу на щось інше.

Особливо уразливими видаються прямі інвестиції. Адміністрація Обама втратила \$535 млн на державні гарантії для виробника сонячних панелей Solyandra, який у 2011 році оголосив себе банкрутом. Частково пояснити той факт, що великі американські автовиробники стали неконкурентними й опинилися на порозі зникнення під час фінансової кризи (а вижили завдяки схваленому Обамою пакету фінансової допомоги), допомагають субсидії виробникам пікапів. Ці пільги викривили структуру виробництва, і компанії не спромоглися на адекватну реакцію, коли під час кризи підвищення цін на паливе підштовхнуло покупців до вибору економніших авто.

ЕРА ВІДКРИТОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ТИСКУ НА БІЗНЕС ПОЧАЛАСЯ З ТЕДДІ РУЗВЕЛЬТА, ЯКИЙ ПАПЛЮЖИВ КЕРІВНИКІВ КОРПОРАЦІЙ ТА ІНІЦІЮВАВ АНТИМОНОПОЛЬНІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Так само за весь цей період ослаб ентузіазм до зниження цін вручну переконуваннями або законом. Гнів Кеннеді на сталеливарну галузь нині бачиться таким, що орієнтувався на симптом, а не на причину проблеми (обтяжливі умови працевлаштування та брак інвестицій). Контроль зарплат і цін від Ніксона, який спочатку вітали, виявився катастрофічним. Він спричинив сповільнення виробництва, а полиці магазинів опустіли. Тиск Гувера на бізнес, аби той підтримував на певному рівні зарплати і працевлаштування, підточує здатність компаній пристосовуватися до сповільнення економіки, а його підтримка Акта Смуту — Говлі про мита частково зумовила депресію в усюмо світі, бо нові вимоги підірвали торгівлю.

Хоч би якими важливими були ці уроки, Трамп, схоже, збирається засвоювати інші, зокрема той, що прецедентів втручання державних лідерів у бізнес чимало. Але від попередників він відрізняється тим, що дістає задоволення від «дилерського» процесу. Багато президентів полюбило подеколи найхитіший бізнес у риториці, але жоден із них не демонстрував такої втіхи від разових перемовин, із яких виходять переможцями (Трамп) і переможеними (будь-хто по той бік столу). Щонайменше через це його бренд інтервенціонізму може виявитися більш репресивним, ніж будь-які з нещодавнього минулого. ■

«Стратити — помилувати» по-білоруськи

Сяргей Пульша, Мінськ

Білорусь — єдина в Європі та на пострадянських теренах країна, у якій не скасована смертна кара

Справа «мінських терористів». Смертний вирок звинуваченим в організації вибухів у метро в білоруській столиці — один із найсуперечливіших

У 1994 році, коли ухвалювали першу Конституцію Білорусі, депутати не зважилися прописати в ній заборону на смертну кару. Суспільство «лихих 90-х» не приймало відмови від неї в часи розгону злочинності (у Білорусі злочинність була такою самою наголою, як і скрізь: у Гомелі просто на центральній площі з «калаша» ледве не вбили кримінального авторитета Морозова. Тобто іноді стріляли навіть на вулицях серед білого дня). Тому в Конституції був закладений півзахід: «Смертна кара до її скасування може застосовуватися згідно із законом як виняткова міра покарання за особливо тяжкі злочини». З одного боку, це «виняткова міра», з другого — передбачена можливість її скасування.

До того ж на той момент у законодавстві країни не була прописана альтернатива. Позитивне ув'язнення в Кримінальному кодексі РБ з'явилося роком пізніше — 1995-го.

У 1996-му Лукашенко провів знаменитий референдум, на якому було змінено Конституцію, ліквідовано незалежний парламент і систему поділу влади. А щоб цей плебісцит не бачився виключно як узурпація влади, додали два запитання: про приватну власність на землю та скасування смертної кари. Результат, як відомо, намалювали таким, яким його хотів бачити Лукашенко. За всіма питаннями. І нібито 80,44% тих, хто взяв участь у голосуванні, висловилися проти скасування смертної кари.

АРГУМЕНТИ І ТРОЛІ

Захищаючи смертну кару, білоруська влада наводить стандартні аргументи. Мовляв, цей вид покарання сприяє «профілактиці» тяжких та особливо тяжких злочинів. Смертна кара не заборонена міжнародним законодавством. І взагалі народ схвалив її на референдумі, а тому й скасувати її можна лише тільки через плебісцит.

Білоруські правозахисники вже стомилися переконувати владу в необхідності її скасування і перейшли до тролінгу. Якщо смертна кара — це стримувальний фактор, то чому вироки виконуються в цілковитій таємниці? Чому людей розстрілюють тишком-нишком, а не на площах, як у Китаї? Адже для того, щоб ця міра була «профілактичною», її треба широко рекламувати!

Навіть статистику щодо виконаних смертних вироків із МВС кліщами не видереш: на сайті міністерства остання ганебна цифра датована 2010 роком.

Кожен аргумент «профілактики тяжких та особливо тяжких» від МВС тролють цифрами того самого МВС. У 2012-му міліція повідомляла про 1686 скоєних у країні тяжких та особливо тяжких злочинів. У 2013-му цифра зросла до 2190. У 2014-му — до 3417. У 2015-му — до 4018. Тобто «стримувальний фактор смертної кари» призвів до того, що за три роки (з 2012-го по 2015-й) «тяжка» злочинність зросла більше ніж удвічі!

«Так, смертна кара не заборонена міжнародним законодавством. Але це не значить, що вона дозволена», — заявила під час візиту до Мінська професор права й экс-президент Все-світньої коаліції проти смертної кари Флоренс Белівьє. Другий протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який забороняє смертну кару, є факультативним, тобто необов'язковим для виконання. Але смертна кара в Білорусі завжди (!) супроводжується іншими порушеннями в царині прав людини, які міжнародними актами заборонені. Наприклад, навіть самі смертники не знають, коли їх розстріляють, — уже це можна прирівняти до жорстокого та нелюдського поводження й тортур. Часто-густо в країні порушується право на оскарження вироку, на справедливий судовий розгляд, на доступ до адвоката.

Комітет із прав людини ООН, розглядаючи справи білоруських смертників, з'ясував, що в шести випадках із десяти на тому чи іншому етапі були порушені права засуджених. Самі смертники та їхні адвокати намагаються оскаржувати смертні вироки в Комітеті з прав людини ООН. Тоді як влада розстрілює людей до винесення ним рішення, посилаючись на те, що вердикти цієї структури «мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання».

Та верх цинізму був у 2012 році, коли одного із засуджених у справі про теракт у мінському метро Уладзіслава Кавальова розстріляли, у той час як Верховний суд Білорусі ще не роз-

глянув його наглядової скарги! Тобто людині ще цілком могли скасувати вирок, а її вже немає серед живих.

Улюблений аргумент влади — референдум. Правозахисники вже навіть не заморочуються нагадувати, що його результати були сфальсифіковані, не визнані світом і що ті події з погляду права взагалі можна розглядати як державний переворот. Керівництво відділу Східної Європи та Центральної Азії Міжнародної федерації з прав людини Саша Кулаєва, опускаючи всі претензії до референдуму, ставить одне запитання: «Наскільки свідомим був той вибір?».

Це зараз журналісти пишуть у Twitter і на сайти просто із зали суду. А що суспільство знало про смертну кару в 1996-му? Чи відомо було йому, у яких умовах утримують смертників? Як виконують ці вироки? Як ховають страчених? У яких умовах перебувають сім'ї та родичі розстріляних?

Останнє запитання — окрема болюча тема, що сколихнула суспільство. Родичам смертника повідомляють тільки про факт виконання вироку, та й то зазвичай через місяць. Як наслідок — виникають абсолютно дикі ситуації. Наприклад, рідні мають право на щомісячні передачі засудженому. І їх працівники тюрми приймали (!), вже знаючи, що людину, якій це принесли, розстріляно.

Родичам не повідомляють, коли й де засудженого було страчено, їм не видають тіло, розстріляних ховають таємно, на спецкладовищі, місцезнаходження якого правозахисники змогли визначити лише приблизно. Яких мук від неможливості поховати сина зазнає, наприклад, мати розстріляного? Чому вона не може дізнатися, де його могила, перепоховати, пом'янути, зрештою? Ну добре, розстріляли ви злочинця. А його рідних мучити за що? У чому вони винні?

У 2012-му білоруська міліція повідомляла про **1686** скоєних у країні тяжких та особливо тяжких злочинів. У 2013-му цифра зросла до **2190**. У 2014-му — до **3417**. У 2015-му — до **4018**

За 20 років, що минули від референдуму, суспільство стало отримувати більше інформації, лунає більше різних думок. Ставлення до смертної кари також змінилося. Якби референдум щодо смертної кари відбувся зараз, то, як припускає координатор кампанії «Правозахисники проти смертної кари в Білорусі» Андрей Полуда, підсумки були б 50 на 50.

Іноді виникають парадокси: смертний вирок «терористам» Уладзіславу Кавальову та Дзмітрию Канавалаву здійняв хвилю не схвалення, а засудження смертної кари білорусами. Згідно із соціопитуваннями вперше тоді кількість прихильників скасування смертної кари перевищила кількість тих, хто за збереження. А все завдяки журналістам, які вели репортажі із зали суду й змогли показати «натягнутість» звинувачення. Суспільство вирішило, що суд

був, м'яко кажучи, необ'єктивним. І смертна кара в цьому випадку — непоправна помилка.

Тим часом правозахисники узагалі проти винесення питання про смертну кару на референдум. «Це питання емоціональне, — пояснює Полуда. — Якщо показати по телевізору фільми проти смертної кари, я впевнений, більшість висловиться за скасування. Якщо показувати вбивства, більшість виступить за збереження. Не можна підійти до питання безпристрасно, і саме це робить плебісцит безглуздом».

Однак тенденція відмови від смертної кари в суспільстві є стійкішою, ніж думають навіть правозахисники. Через два роки після неоднозначної справи «мінських терористів», у 2014-му, проведене дослідницьким центром «САТІО» опитування на замовлення Penal Reform також засвідчило, що кількість противників смертної кари перевищує кількість її прихильників. Скасувати смертну кару або ввести на неї мораторій хотіли б 43,3% опитаних. Лишити застосування — 41,9%.

«У білорусів уже сформувалася позиція, вони готові відмовитися від смертної кари», — коментує соціолог Сяргей Шимоволос.

У боротьбі зі смертною карою білоруські правозахисники вказують, що цей вид покарання є незворотним: людину не можна воскресити, вибачитися перед нею і реабілітувати. Борці з розстрілами акцентують на відсутності в країні нормальної слідчої та судової систем, що робить «смертельні» помилки просто неминучими.

Велике питання — так званий період затримання до висування обвинувачення. У нормальних країнах він становить не більш як 48 годин. У Білорусі людина може пробути в статусі «затриманої» до 10 діб. Причому постанову про затримання виносить не тільки суд, а й прокуратура, Слідчий комітет, КГБ — це саме ті органи, які ведуть слідство й зацікавлені в результаті.

Часто-густо в перші 24 години затриманому не дають адвоката, ламають його психологічно, а то й фізично, щоб вибити потрібні показання. У багатьох «розстрільних» справах суд виходив тільки з показань, добутих у перші години після затримання, і жодних аргументів до уваги більше не брав. Так, наприклад, було в справі «терористів» Канавалава та Кавальова. Останній заявив у суді, що давав перші свідчення під тиском. Його заяву було проігноровано. Ще один «смертник» Павел Селюн прямо заявив, що його свідчення вибиті за допомогою тортур. І також цілковитий ігнор.

Яскравий приклад «незалежності» білоруської судової системи — справа Грунова. Спочатку його смертний вирок було скасовано на підставі касації, справу направлено на новий розгляд. Але тоді Лукашенка під час зустрічі з генпрокурором висунув вимогу, щоб підхід до таких злочинців був «жорсткішим». Суд його почув: другий вирок мав ту саму резолюцію: виняткова міра покарання.

У Білорусі багато хто чув про справу Міхасевича — вітебського маніяка 1970-х, за злочини якого, перш ніж спіймали справжнього

вбивцю, були засуджені десятки людей. Але мало хто знає, що справа Міхасевича живе й перемагає в сучасній Білорусі. Наприклад, Едуард Ликов був розстріляний у 2013-му. Він зізнався, зокрема, у вбивстві, за яке вже була засуджена інша людина — Михайл Гладкий. Із нього вибили зізнання, і він провів п'ять років у колонії та ще рік і сім місяців на виправних роботах. Після звільнення Гладкий домігся притягнення до відповідальності осіб, які вбивали показання. Але людині, яка ні за що відсиділа в тюрмі, відмовляють навіть у компенсації шкоди: на думку білоруської Феміди, Гладкий «добровільно обмовив себе у скоєнні злочину».

Для скасування смертної кари в Білорусі або введення мораторію на неї достатньо політичної волі керівництва. Можливість її скасування закладена в Конституції. Їй рішення Конституційного суду, яке дозволяє Лукашенці ввести мораторій одним своїм указом. Але цього не відбувається.

ЯКЩО СМЕРТНУ КАРУ БУДЕ СКАСОВАНО, БІЛОРУСІ ВІДКРИЄТЬСЯ ДОРОГА ДО РАДИ ЄВРОПИ. ОДНАК ВЛАДІ ЦЕ НЕ ВИГІДНО, АДЖЕ РАЗОМ ІЗ ЧЛЕНСТВОМ У РАДІ ЄВРОПИ ГРОМАДЯНИ КРАЇНИ ДІСТАНУТЬ ДОСТУП ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

«У Лукашенки уявлення про владу середньовіччя, тобто правитель повинен мати владу над життям підданих, а якщо він позбавляється такої влади, то який же це правитель?» — каже політолог, автор книжки «Александр Лукашенко. Политический портрет» Валер Карбалевиц. Справді, зараз у Білорусі тільки президент може помилувати засудженого до смертної кари. До речі, скористався він цим правом лише один раз за 20 років.

Якщо смертну кару буде скасовано, Білорусі відкриється дорога до Ради Європи. Так, більшість експертів підносять це як плюс. Однак владі це не вигідно, адже разом із членством у Раді Європи громадяни країни дістануть доступ до Європейського суду з прав людини. Зважаючи на правове беззаконня, яке панує в країні, Євросуд буде просто завалений позовами громадян Білорусі. І тамтешній владі треба буде якось на все те реагувати. Їй це треба?

Зазвичай Мінськ іде на серйозні поступки Європі тільки в обмін на гроші. Аляксандр Лукашенка намагається якнайдорожче продати скасування смертної кари, але Рада Європи — це не та структура, де є гроші. І якщо Європа запропонує за мораторій на смертну кару 30 три мільярди доларів, Лукашенка відразу підпише указ. Але не пропонують.

Полуда впевнений: «Якщо просто зараз увести мораторій на смертну кару, ніхто не захищатиме її. На центральних площах Мінська не буде багатотисячних мітингів із вимогою її відновити». І це головний аргумент проти смертної кари. ■

19–25 грудня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

19 грудня, 18:30 — презентація книжки Марка Роберта Стеха (Канада) «Есеїстика у пошуках джерел». Учасники: Марко Роберт Стех, Микола Рябчук, Іван Малкович, Кость Москалець, Юрій Буряк. Спільно з видавництвами «ПенМен» та «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА».

20 грудня, 19:00 — презентація книжки Стівена Левітта і Стівена Дабнера «Думай як фрік». Учасники: Віталій Чепинога, Антон Мартинов, Микола Воськало. Спільно з видавництвом «Наш Формат».

22 грудня, 18:30 — дискусія «Інша література: арт-бук, графічний роман, комікс». Учасники: Андрій Гончарук, Олександр Михед, Євген Мішенів, Максим Прасолов. Модерує Настасія Євдокимова.

23 грудня, 18:30 — лекція Максима Нестелєєва про творчість Томаса Пінчона в межах презентації книжки «Виголошення лоту № 49». Учасники: Максим Нестелєєв, Олексій Жупанський. Спільно з Видавництвом Жупанського.

24 грудня, 12:00 — дитяча субота для дітей 2–5 років. Презентація книжок «Чубчик» і «Ляля сонькає» Катерини Єгорушкіної та «Зимові свята» Ірини Місяць. Спільно з видавництвом «Класика». Інтерактив для дітей: міні-квести, вивчення колядок, майстер-клас із виготовлення пташечок із чубчиками.

Київ (вул. Спаська, 5):

20 грудня, 18:30 — презентація книжки Наталії Гук «Книга історій та рецептів смачного настрою». Модерує Оксамитка Блажевська. Спільно з видавництвом «Брайт Стар Паблішинг».

21 грудня, 18:30 — презентація книжки «Князі Вишневецькі». Учасники: Наталя Яковенко, Василь Ульяновський, Борис Черкас, Ігор Тесленко, Віргініус Строля. Спільно з видавництвом «Балтія-Друк».

Київ (вул. В. Гетьмана, 1 і далі в усіх книгарнях «Є» міста):

24 грудня, 12:00 — історичний квест за мотивами роману «Німецький принц Богуслав Радзивіл» для дорослих і підлітків від 12 років. Спільно з видавництвом «Темпора».

Львів (просп. Свободи, 7):

21 грудня, 18:30 — лекція Галини Рис «Сучасна австралійська дитяча література. Наближаючи далеких: Шон Тан, Кейт Нап, Рон Брукс, Маргарет Уайльд».

22 грудня, 18:30 — творчий вечір Галини Пагутяк і Василя Габора. Спільно з ініціативою «Простір творчості».

23 грудня, 18:00 — розмова «Книжковий рік-2016: яким він був для України?». Учасники: Андрій Дрозда, Ігор Котик, Анастасія Левкова.

Дніпро (вул. Глінки, 15, вхід із Європейської площі):

24 грудня, 19:00 — поетично-театральне дійство «Читання проти Різдва» в межах проекту «Коляда іде...» від майстерні українського театру «Герць».

Дніпро (просп. Гагаріна, 12):

24 грудня, 13:00 — дитяча субота для дітей віком 6+. Майстер-клас із виготовлення новорічних іграшок.

Дніпро (вул. Володимира Мономаха, 7):

25 грудня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 8+. Майстер-клас із виготовлення півника з фетру.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

19 грудня, 18:00 — мандрівний Docudays UA. Перегляд та обговорення фільмів «Енциклопедія Майдану» Сергія Лисенка. Спільно з Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA і ВОГО «Подільський центр соціальних технологій».

23 грудня, 18:00 — презентація книжки Ростислава Семківа «Як писали класики» за участю автора. Модерує Дмитро Стретович. Спільно з видавництвом Pabulum.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

24 грудня, 12:00 — дитяча субота для дітей 5–8 років. «Що я хочу подарувати святому Миколаю?» Майстер-клас із малювання та аплікації.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

20 грудня, 18:00 — розмова «Книжкові підсумки року 2016». Учасники: Ольга Деркачова, Євген Баран, Василь Карп'юк.

22 грудня, 18:00 — лекція культуролога Любові Генік «Свята новорічно-різдвяного циклу: історія та традиції».

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

20 грудня, 18:30 — презентація книжки Дзвінки Торохтушко «Масік». Спільно з видавництвом «Алатон».

21 грудня, 18:30 — презентація книжки Магди Дзвін «Ми нині суцї». Спільно з видавництвом «Свічадо».

Рівне (вул. Короленка, 2):

20 грудня, 18:30 — презентація книжки Магди Дзвін «Ми нині суцї». Спільно з видавництвом «Свічадо».

21 грудня, 18:30 — презентація книжки Ростислава Семківа «Як писали класики». Спільно з видавництвом Pabulum.

25 грудня, 18:00 — зустріч книжкового клубу «Маленька рівненська книгарня» #2.

Суми (вул. Соборна, 44):

24 грудня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 4+. Читання книжки «Різдвяна рукавичка», виготовлення іграшки-оберега для новорічної ялинки.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

21 грудня, 17:00 — презентація п'ятого ювілейного мистецького фестивалю «І». Модерує Юрій Матевощук.

22 грудня, 18:00 — презентація книжки Богдана Мельничука «Остання дорога». Спільно з видавництвом «Крок». Модерує Юрій Матевощук.

Харків (вул. Сумська, 3):

20 грудня, 18:30 — презентація книжки Леоніда Ушкалова «Україна і Європа: нариси з історії літератури та філософії». Модерує Ростислав Мельників.

23 грудня, 19:00 — розмова на тему «Morality and Where to Find It» («Моральні цінності і де їх шукати»). Спільно з проектом WAU (World Around Us). Англійською мовою без перекладу.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

22 грудня, 18:30 — лекція-практикум Миколи Палиги «Глибоке занурення у світ поезії від Миколи Палиги. Друга частина».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Олігарх-інтелектуал

Теорія менеджменту Чарльза Коха, підказана австрійською школою економічної думки, робить дива в Koch Industries

Чарльз Кох — чи не найбільш демонізований бізнесмен Америки. Його молодший брат Девід не дуже відстав. Журналісти заявляють, що він є натхненником масштабної змови правих у країні. Психопати погрожують йому смертю. Від супербагатіїв (а надто тих, які заробили свої перші статки на нафті й газі) очікують, що вони «виправляться», фінансуючи ліберальні проекти. Кохи натомість витратили сотні мільйонів на підтримку консервативної політики (хоча Чарльз не відчуває особливих симпатій до Дональда Трампа): лобіювання зниження податків, висміювання ідеї про глобальне потепління, зумовлене діяльністю людини.

Кох не схожий на Доктора Зло. Щоправда, штаб-квартира Koch Industries — це комплекс із чорних коробок на околицях міста Вічита у штаті Канзас; служба безпеки влаштовує там відвідувачам ретельну перевірку. Але керівник цієї компанії більше скидається на університетського професора. Попри \$40 млрд статків, він мешкає в нічим не примітному районі одного з найнудніших міст Америки, працює по дев'ять (а то й більше) годин в офісі й обідає в їдальні компанії. Не схоже, щоб він аж надто цікавився тим, що є навколо нього: якщо похвалити колекцію мистецтва, котра належить компанії, він відкаже, що це його дружина займається всіма такими справами. А от що його справді цікавить, то це книги й ідеї.

Уперше в ідеї він закохався ще студентом факультету інженерії Массачусетського технологічного інституту в 1950-х роках. У ті дні він і захопився темою, яка відтоді його не відпускає: чому деякі людські організації процвітають, а інші стоять на місці. Він копав одну за одною книжки авторів австрійської економічної школи: Фрідріха Августа фон Гайєка, Йозефа Шумпетера і свого улюбленого Людвіга фон Мізеса, Гайєкового наставника. А ще твори американських полемістів, наприклад

Ф. А. «Болді» Гарпера, чий трактат 1957 року «Why Wages Rise» («Чому ростуть зарплати»: завдяки покращенню продуктивності робітників, а не діяльності профспілок), за словами Коха, перевернув його життя.

Відтоді він захоплюється читанням на найрізноманітніші теми. Книжкові полиці в його кабінеті заставлені працями з історії, біографіями та найновішими публікаціями з грандіозними ідеями. Він на диво дуже цікавиться типовим гарвардським лібералом Говардом Гарднером та його теорією множинного інтелекту (зокрема, лінгвістичного, музичного й міжособистісного). Але відповідь на своє запитання про те, як процвітають організації, Кох знайшов у книжках класиків-лібералів: він відчуває той самий побожний трепет, що й перед природою світобудови, перед «спонтанним порядком» вільного ринку (концепція його полягає в тому, що оптимальний варіант корекції системи — природний, без втручання людини; при цьому механізм ціноутворення — це спосіб розподілу ресурсів задля максимально ефективного їх використання).

На основі прочитаного Кох створив теорію менеджменту, яку Інститут Чарльза Коха (його аналітичний центр і філантропічна організація в одному) пропагує під брендом «ринкове управління» (market-based management, або MBM). Її головна ідея в тому, що ринкові сигнали повинні не менше впливати на роботу всередині організації, ніж на взаємодію між ними. Робітникам слід платити відповідно до доданої вартості, яку вони створюють, а не їхнього становища в ієрархії. У Koch Industries базова зарплата завжди низька (і вважається просто авансом річної винагороди за створену додану вартість) і робітники часто отримують більше за своїх начальників. Компанії повинні давати «право прийняття рішень» тим працівникам, які своїм вибором сприяли зростанню прибутків.

У міру того як філософія Коха набирала обрисів, його компанія процвітала. Коли він змінив свого батька на посаді генерального директора наприкінці 1960-х, Koch Industries була невеликою компанією, що займалася переважно нафтою та газом, мала \$200 млн річних продажів і штат із 650 працівників. Сьогодні це друга за величиною приватна компанія Америки зі \$100 млрд річного доходу, де працює понад 100 тис. осіб. Один із найбільших у світі сировинних трейдерів, який володіє трьома великими тваринницькими підприємствами на площі понад 460 тис. акрів, переробляє близько 600 тис. барелів сирої нафти на день і виробляє широкий асортимент матеріалів: від паперових рушників до нейлону та спандексу. За власною оцінкою Koch Industries, її вартість від

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

1960 року зросла більше, ніж у 4500 разів, майже в 30 разів перевищивши індекс S&P 500.

Утім, у MBM дуже мало послідовників. Кох стверджує, що каліфорнійський виробник помідорів Morning Star також незалежно експериментував із використанням ринкової системи всередині компанії, але навряд чи це можна назвати трендом. Одне з можливих пояснень: Koch Industries працює на Середньому Заході — далеко від великих генераторів бізнес-теорій на кшталт Гарварда чи Стенфорда. Друге: доволі просто уявити собі, як MBM перетворюється просто на бюрократичну процедуру, що з'їдає час. У будь-якому випадку успіхом компанія Коха завдячує, швидше за все, управлінському драйву власника — не менше, ніж концепції MBM (інсайтери жартома розшифровують Koch як *keep old Charlie happy*, або «чим би Чарлі не тішився»), — а ще двом серйозним перевагам: що ключові напрацювання компанії в обробці, транспортуванні й торгівлі можна застосувати до широкого діапазону сировинних товарів і що на Середньому Заході повно першокласних інженерів і технарів, які освіту здобували в закладах на кшталт Мюррейського державного університету й Університету Талсі.

ЧАРІВНИК КАНЗАСУ

Навіть якщо формула MBM не така вже й магічна, як заявляє Кох, вона все одно служить двом цілям. По-перше, дає різносторонній і динамічний компанії силу, яка склеює все докупи. Працівники Koch Industries говорять про MBM із таким

самим ентузіазмом, з яким колись працівники General Electric розповідали про Six Sigma. Це й не дивно: багато з них прочитали книжки Коха про MBM: «The Science of Success» («Наука успіху», 2007) і «Good Profit» («Солідний прибуток», 2015). Для менш освічених MBM розписано в 10 «керівних засадах» (наприклад, «принципове підприємництво»), які красуються на горнятках і постерах у всіх офісах і на всіх підприємствах групи.

Крім того, філософія Коха не дає фірмі відхилитися від Шумпетерової ідеї творчої руйнації. Він добре вміє помічати можливості (придбання це-

ОДНА З КОНЦЕПЦІЙ КОХА ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО РОБІТНИКАМ СЛІД ПЛАТИТИ ВІДПОВІДНО ДО ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ, ЯКУ ВОНИ СТВОРЮЮТЬ, А НЕ ЇХНЬОГО СТАНОВИЩА В ІЄРАРХІЇ

люлозно-паперової компанії Georgia Pacific у 2005 році за \$21 млрд забезпечило період швидкого зростання). Менше впадає в око те, що він завжди згортає розмах підприємств, які починають іти на спад. Koch Industries запросто могла стати посередньою енергетичною компанією, загубленою десь посеред Великих рівнин. Натомість їй вдалося подвоювати прибутки майже кожні шість років, починаючи з 1960-х. І велика заслуга в цьому належить оригінальному й науковому мисленню Чарльза Коха. ■

**ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM**

громадське радіо
слухайте. думайте.

Викопний місток

Недосліджений період, що тривав 25 млн років, відомий як «провал Ромера», більше не недосліджений і не провал

Один із найважливіших кроків на шляху до *Homo sapiens* зробила перша риба, яка виповзла на суходіл. Це і метафоричний, і буквальный крок. Але важко точно встановити, коли саме він відбувся. З одного боку, результат залежить від визначення «суходолу». Пересування по багнюці з однієї водойми до іншої за допомогою плавців, які на той момент еволюціонували в такі, що давали змогу «ходити» морським дном (як у сучасних целакантів), відбувалось, імовірно, ще до періоду 385 млн років тому.

До періоду, що почався 375 млн років тому, у нащадків цих перших «ходунів» розвинулися чотири кінцівки, чітко подібні до ніг. То були вже не риби, а тетраподи (чотириногі). Проте на їхніх ногах могло бути аж по вісім пальців, які, якщо судити з вигляду, не могли надійно підтримувати тварину на суші. Тобто можна твердити, що навіть на цьому етапі справжній крок на суходіл зроблено ще не було.

Усе це відбувалось у Девонському періоді, коли в океанах уже кишіло організмами, не менш різноманітними, ніж сучасні, а от на континентах життя тільки-но починалося. Судинні рослини (більші за мохи й печіночники) щойно еволюціонували. Швидко розвивались і комахи. Але великих наземних тварин не було. Тож для чотириногих еволюційні ворота до нового ареалу відчинялися навстіж. Але тоді, 359 млн років тому, девон закінчився масовим вимиранням такого масштабу, як і зникнення динозаврів. Після цього тетраподи майже повністю зникають зі скам'янілостей, які охоплюють період тривалістю 25 млн років. З'явившись знову в так званому нижньому кам'яновугільному періоді, вони вже справді відповідають своєму потенціалу. Тепер це справжні наземні тварини з п'ятипалими

кінцівками, достатньо сильними, аби підтримувати їх без опори на воду. Як відбулася ця трансформація, досі було загадкою.

Цей період невідомості у 25 млн років відомий під назвою «провал Ромера» — на честь американського палеонтолога XX століття Альфреда Ромера, який першим його зауважив. Але зараз він уже не є невідомістю. Команда мисливців за скам'янілостями на чолі з професоркою Кембриджського університету Дженіфер Клак шукала й аналізувала матеріал виходів нижньокарбонових порід у Шотландії. У своєму звіті в журналі *Nature Ecology and Evolution* доктор Клак та її колеги повідомляють, що ідентифікували й назвали п'ять доти невідомих видів тетраподів із періоду «провалу», а також зібрали рештки семи інших, поки що не названих. Отже «провал» може пояснюватися тим, що людям раніше бракувало свідчень про нього, а не тим, що в історії тваринного світу справді трапився розрив, спричинений девонським масовим вимиранням.

Серед відкриттів цієї команди вчених — види від невеликих, завбільшки з тритона, до таких, що сягали розмірів крокодила (на малюнку можна побачити, як їх уявляє собі художник). Головне враження: деякі з них явно були пристосовані до тривалого пересування суходолом, чого їхні девонські предки робити не могли. Схоже, що «провал Ромера» збігається з тим часом, коли тетраподи перейшли до чітко наземного способу життя.

КОМАНДА МИСЛИВЦІВ ЗА СКАМ'ЯНІЛОСТЯМИ ПОВІДОМЛЯЄ, ЩО ІДЕНТИФІКУВАЛА П'ЯТЬ ДОТИ НЕВІДОМИХ ВИДІВ ТЕТРАПОДІВ ІЗ ПЕРІОДУ «ПРОВАЛУ», А ТАКОЖ ЗІБРАЛИ РЕШТКИ СЕМИ ІНШИХ, ПОКИ ЩО НЕ НАЗВАНИХ

Але це ще не все. Одна з найбільших інтриг серед знахідок команди — результат аналізу анатомії скам'янілостей. Його проводили, щоб визначити спорідненість їх між собою, а також і з ранішими та пізнішими тваринами. Висновок: під час «провалу», ймовірно, відбувся великий еволюційний розкол між амфібіями й так званими амніотами. Останні — це тварини (зокрема, сучасні рептилії, птахи та ссавці), у яких є яйця складної будови в оболонці, що амортизує і захищає ембріон під час його розвитку. Саме в амніотів розвинулася яєчна шкаралупа, що дало їм змогу відірватися від води й відкладати яйця на суші.

Інакше кажучи, через «провал Ромера» тепер, схоже, перекинуто місток. Це допомагає зрозуміти не лише коли тетраподи стали наземними тваринами, а й коли з'явилися амніоти. А позаяк людина як ссавець також належить до амніотів, то з погляду вивчення людської еволюції це подвійний здобуток. ■

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

БРОНЮЙ

Готелі on-line
ЕКОНОМ ДО 25%*

*Акція поширюється на дати які входять у період з 01.12.2016 по 31.04.2017. Детальні умови на сайті www.bukovel.com

ФОТО: ОЛЕКСАНДР РАТУШНЯК

Бен Шеррок:

«Європейське кіно нашої доби є потужним явищем»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Про баланс між мистецьким і масовим кіно, про зовнішні впливи на режисера, межі свободи та ідеологію *Тижню* розповів член журі цьогорічного кінофестивалю «Молодість» Бен Шеррок.

Ваш дебютний фільм «Пікадеро» присвячений сучасним проблемам простої баскської родини. Наскільки складно роздивитися проблеми представників інших, нехай і європейських, культур крізь призму власної? Чи легко формується аудиторія стрічки, що не належить до популярного кіно?

— Ці речі мені цікаві. Свого часу я вивчав політологію та арабістику, і ця наука вплинула на мій підхід до вивчення й розробки певних питань кіно. Культура є тут інтегральною річчю, що стоїть понад соціоекономічною та соціополітичною ситуацією певних суспільств. Маючи тему, я передусім запитую себе, як її можна розкрити в унікальний спосіб або принаймні так, як ніхто до мене. Мій режисерський стиль не назвеш реалізмом. Є багато стрічок, присвячених різним соціополітичним перипетіям або ж позначених певними соцреалістичними тенденціями. Я у своїй роботі хочу цього уникнути, мені кортить розповісти про ті самі речі, вдавшись до іншого типу кіно. Як на мене, мати такі фільми нині, у не надто добрі для кінематографа часи, важливо.

Погляньте-но, що відбувається в студійній системі комерційного кіно, коли випускають зливу сиквелів та римейків стрічок 1980–1990-х років. Нині індустрія масового кіно спирається на фільми

про супергероїв, римейки. На кіно впливає політична ситуація, яка сьогодні не є стабільною. Американці, які чекали на президентські вибори, а тепер шоковані результатом, знімали комедійні шоу. Їм забракло духу створити бодай одну стрічку про те, що в них нині діється і що вони відчувають. Може, у США просто бояться зняти таке кіно. Власне, його доволі важко зробити в наявній там кіносистемі. Так відбувається, бо всі вкладення в американське кіно є приватними й інвестори хочуть повернути гроші. Хочакладають і в кіно як мистецтво, й оці фінансовані ними стрічки соціально глибші, вони порушують сучасні питання й проникають у злободенні проблеми.

У Європі з такими темами в кіно значно легше. Знімаючи «Пікадеро», я був практично вільний у тому, що мені робити як режисерові, бо це уможливлювала система грантів. Нині, коли працюю над другою стрічкою, доводиться думати, що привабить інвесторів та аудиторію. Першого разу я про все це не замислювався (чи то майже, чи то взагалі), бо все ж таки думав про якогось свого глядача. Нині доводиться вирішувати, чи будуть у моїх наступних фільмах сцени сексуального характеру або ж насилля. Комерціалізація мого продукту є спробою знайти кошти на те, щоб узагалі знімати кіно. Усе це вводить у своєрідне порочне коло. Насправді лише лічені режисери дозволяють собі відстоювати власну позицію в сенсі того, про що має розповідати конкретно взятий фільм, і знімати глибоке кіно без комерційного ядра. Якот Кен Лоуч, чий фільм «Я, Деніел Блейк» здобув «Золоту пальму» цього року.

Ця стрічка Кена Лоуча — явище між скандалом і шедевром. Вона змушує суспільство реагувати. Чи й досі свобода творчості європейського режисера, його ідеї та прийоми, які й роблять фільм мистецьким твором, залишаються безсумнівним правом її автора?

— Це важко, але можливо. І тут вельми непоганий приклад — французи. Та й решта європейців з українцями включно. Згадаймо бодай «Плем'я» Мирослава Слабошпицького. Якщо повертатися до комерційної складової, то створити щось не надто комерційне в системі кіно Великої Британії не так просто. Її кіноіндустрія має ту саму ДНК, що й американська. Органи державного фінансування кіно — це круто, бо існує хоч якийсь шанс отримати кошти на картину. І водночас вони тебе вельми обмежують. Спрацьовує установка на бізнес-складову. Поза сумнівом, із Великої Британії походить багато чудових фільмів-дебютів, бо їм вдалося продертися крізь закулісний процес виділення фінансування на кіновиробництво. Кен Лоуч, якому вже за 70 років, може робити що йому заманеться як режисер, проте, якби я знімав свого «Пікадеро» у британській кіносистемі, мені взагалі нічого не вдалося б.

У Великій Британії є як масове кіно, так і артхаус. Але останній саме британського походження — рідкість, переважно він закордонний. Нині ситуація краща, ніж п'ять-десять років тому, бо ж він виборює собі місце, але його програмні стрічки втиснуті в лещата конвенційних тем.

Мій фільм «Пікадеро» знятий мовою басків. Думаю, що кіносистема Великої Британії побачила б не надто багато сенсу в субсидуванні створення такого кінополотна. Знімаючи його там, я мусив би змінювати навіть моє бачення побудови наративу: фільм був би пряміший, значно формальніший. Цікавою є нова кіноробота Джима Джармуша «Патерсон». Адам Драйвер, який зіграв головного героя (водія автобуса. — **Ред.**), в інтерв'ю розповідав, що режисер не хотів показувати в ній драми й конфлікту. Власне, його спосіб мислення трохи скидається на мій, коли я знімав «Пікадеро». На думку людини з масової кіноіндустрії, в моїй стрічці замало конфлікту, драматичності, пристрастей, гострих сюжетних поворотів тощо. Це фільм про одвічний зовнішній конфлікт. Погляньте на його героїв, спробуйте їх зрозуміти, пройдіть разом із ними їхній шлях, їхню історію. Неправда, що кінострічку не можна зробити без драми й конфлікту. Це насправді можливо, проте не в системі масового кіно, там то безумство. Однак «Патерсон» Джармуша вийшов на екрани, має міжнародну дистрибуцію, здобув «Золоту пальму» Канн цього року й, очевидно, принесе прибуток. Внутрішній конфлікт і драма фільму вибудовані по-новому, вони не є аж надто очевидними, примушують думати, аби себе виявити.

Кожна нова доба породжує своєрідну кінематографічну течію. Чи можна нині, на вашу думку, говорити про нових європейських режисерів і нове європейське кіно? У чому їхня специфіка?

— Європейське кіно нашої доби — потужне явище. Є цілий ряд видатних постановників Старого континенту, багато видатних фільмів. Не знаю,

Бен Шеррок — шотландський сценарист і режисер. Випусник Единбурзького університету, має академічний ступінь з арабістики та політики. Магістр режисури Шотландської академії кіномистецтва. Дебютний фільм «Пікадеро» презентував на Міжнародному кінофестивалі в Сан-Себастьяні у вересні 2015 року. Ця стрічка отримала чимало відзнак, зокрема на Міжнародному кінофестивалі в Цюриху, Единбурзькому міжнародному кінофестивалі, Київському міжнародному кінофестивалі «Молодість», а також приз Міжнародної федерації кінокритиків (FIPRESCI).

наскільки ці стрічки відображають актуальний стан європейського суспільства. Нині створювати кіно стало простіше, бо є широкий доступ до камер, тож, будь ласка, беріть і фільмуйте, якщо так хочеться. Засмучує те, що кіно старіє.

Зйомки — це лише половина фільму. Друга половина — сюжет, розповідь, історія. Наприклад, нинішнього року на Берлінському кінофестивалі було представлено кілька стрічок про сучасну кризу біженців, яка захлиснула Європу. Про Сирію ішлося мало, бо сирійці, які мають камери, роблять здебільшого документальні фільми. Власне, важливо, що таке документування відбувається. Як і те, що хтось просто сів і десь собі конкретно уявив ту історію, котру хоче показати. Нині, щоб створити кіно, не потрібно мільйонів чи тисяч доларів або фунтів, бо всі мають камери на смартфонах. Так, відеозаписи, отримані таким способом, не завжди надаються до широкого показу, але найкращі потрапляють на кінофестивалі, зокрема й на такі шановані, як тут, у Києві. Є серед них ті, що збирають глядацьку аудиторію поза кінофорумами. Єдине, що мені не надто подобається в масовому доступі до камер, — кіно стало лінійнішим, не надто вигадливим щодо тем. Нині багато стрічок майже про те саме, знятих в однаковій манері. Із появою цифрових камер ми можемо знімати донесхочу. І що далі? Розвиток усього в одну аморфну кінострічку? Власне, нині на тлі цифрового буму є кілька режисерів, які намагаються тримати марку, зберігати власний стиль побудови кадрів та наративу фільмів, обирати свої теми. За цим можна впізнати, хто саме зняв ту чи ту стрічку. Візьмімо чилійця Пабло Ларраїна, стилю якого ні з чим не сплутати. Його фільм про Жаклін Кеннеді, який продюсував Даррен Аронофскі, знято у США, однак зроблений він так, що є значущим для цілого світу. Це кіно, яке вирізняється, має свій унікальний стиль, голос.

Культура існує у своєрідній прив'язці до ідеологій. Наскільки це видно крізь об'єктиві кінокамери?

— Так, цей зв'язок справді є. Цікаве запитання: чому і як відбулося сповзання до прямих поглядів у Європі в наші часи? Це дещо доволі страшне, адже таким чином у наш світ можуть проникнути руйнівні практики. Інша тема — популізм, прихід Трампа до влади у США. Франція, Іспанія, Велика Британія та багато інших країн: чи не те саме відбувається в них? Водночас на противагу цьому починає піднімати голову й ліва ідея. Хороше запитання: а що ж відбувається з тими, хто посередині, між цими екстремумами? Система, яка існувала досі, колапсує, і це стосується цілого світу. Що дадуть нам усі ті зсуви, побачимо. ■

«Мы простимся на мосту»

Катерина Барабаш

Фільм Віталія Манского «Рідні» як епос із життя двох сусудніх країн

«Нерідний» режисер. Щоб знімати правдиве кіно, Віталій Манскій мусив емігрувати

Зима 2014-го розділила російське суспільство на дві нерівні частини: «Кримнаш» і розумну. Друга виявилася в рази меншою, і дуже швидко протистояння набуло обрисів затяжної глухої ненависті. На цьому тлі дивовижну однастайність показали діячі культури, які дружними лавами побігли підписувати листи на підтримку політики Путіна в Криму та Україні. Під першим таким листом у березні 2014-го, якраз напередодні «референдуму» на півострові, за півдня набігло 500 підписів. Чимало діячів культури — хто не встиг — мчали потім за поїздом, що показав хвоста, намагаючись присобачити і свій підпис. І дуже засмучувалися, що не встигли. Росія майже вся в єдиному пориві вітала десант «зелених чоловічків» у Криму, але радість митців для нормальної людини виявилася якщо й не вельми несподіваною, то принаймні болючою: ми завжди були й будемо схильні хапати слова та емоції представників культури як ковток повітря. Часто при цьому не помічаючи, що повітря отруєне.

Одним із небагатьох, хто не підписав послання зі схваленням дій Путіна в березні 2014-го, був документаліст Віталій Манскій. Понад те, він іще й ініціював лист кінематографістів на підтримку Майдану та проти війни з Україною. Звичайно, 500 підписів під ним не назбиралося — лише 140, але імена там промайнули не менш вагомими: Ельдар

Рязанов, Лія Ахеджакова, Андрій Смірнов, Александр Гельман, Андрій Прошкін, Гаррі Бардін... Вгадайте, що відповіли Манському в Міністерстві культури, коли він подав заяву на держсприяння для майбутнього фільму «Рідні», у якому збирався розповісти історію своїх українсько-російських кривих у світлі останніх подій в Україні? Природно, що в обхід рішення експертної ради в держпідтримці йому відмовили «до стабілізації обстановки на Україні». Що й казати, дбайливі люди сидять у Мінкульті, оберігають своїх режисерів від закордонних нападств.

Попри це, стрічка відбулась і вперше в Росії була показана минулого тижня в межах Міжнародного фестивалю документального кіно «Артдокфест». До речі, й кінофорум цей, президентом якого є той самий нестерпний Манскій, тоді ж таки позбавили державних коштів. І навіть не потрудилися приховати, що роблять це з ідеологічних міркувань. «Манскій наговорив стільки антидержавних речей, що нехай проводить фестиваль за свої гроші», — заявив тоді міністр культури Росії Володимир Медінський. І довго потім дивувався, чому це раптом заговорили про цензуру? Вони ж, невігласи, широкощирісінько вірять, що цензура — це тільки коли забороняють, закривають, убивають, четвертують. А залишити без копійки — це просто залишити без копійки.

Манскій народився у Львові. Там досі живе його мама, там його друзі, однокласники, там його дитинство. Решта членів цієї великої родини — сестри з їхніми сім'ями, дядьки, тітки, племінники — розсіялись Україною і осіли хто в Одесі, хто в Донецьку, хто в Києві, хто в Севастополі. Як справжній документаліст із гострим чуттям, уже в травні 2014-го Манскій почав свою подорож містами, де живуть його родичі, розуміючи, що на прикладі його родини може вийти грандіозний фільм про трагічний вододіл у двох країнах нараз: Росії та Україні.

Мама, котра метушиться навколо плитки, скоромовкою розповідає історію їхньої сім'ї, побіжно позначаючи мимохідь свої політичні вподобання, яких, утім, за її словами, насправді й не існує. Є тільки стійка нелюбов до Путіна, але хіба це політика? Є чітка впевненість у тому, що на вибори президента йти, попри вік і хвороби, обов'язково. Але хіба це політика? Це просто вміння дивитися далі свого носа. Є сльози від думки про українських солдатів, які гинуть на Донбасі. «Та облиште ви, — кидає літня жінка, — яка ж це

політика?!» При цьому вона росіянка, російськомовна. Але щиро не розуміє тих, хто примудрився роками жити в Україні, так і не вивчивши мови.

Серед цієї рідні стільки тітоньок, що відразу й не запам'ятаєш. Манський фільмує їх із дивовижною ніжністю, примудряючись знайти в кожній той теплий куточок, у якому так затишно ховатися від життєвих і політичних завірюх. Одна тітонька на схилку літ захопилася танцем живота й вечорами ходить на репетиції. Друга розповідає, як усе життя була закохана в Нікіту Міхалкова й тримала його портрет на найпомітнішому місці у квартирі. А після подій зими 2013–2014-го і його висловлювань щодо українського питання та «Кримнашу» зняла те фото й поклала в стосик газет для здачі в макулатуру. Третя годинами сидить приклеєна до комп'ютера: через Skype намагається зі свого Криму налагодити взаємини із сестрою, що живе у Львові. «Ми назавжди посварилися чи все-таки спілкуватимемося?!» — репетує вона, мало не встромляючи голову в монітор. «Так, ми спілкуватимемося, ми сестри, але я не можу чути, що в нас тут фашисти й хунта, тобі голову заморочили! Поки ти дивишся російське телебачення, ти так і житимеш як зомбі!» — кричить їй сестра у відповідь. «Стривай, то я не зрозуміла, ми все-таки посварилися чи як?!» — «Я з тобою не сварилась, але ти путінський зомбі!» Примиряться вони коли-небудь? Можливо. Але обидві розуміють, що роки мчать, пожираючи залишки тієї пори прекрасних стосунків, коли ніхто й не чув ані про «бандерівців-фашистів», ані про зомбоящики. І можна не встигнути на цьому світі сказати близькій людині ще раз, що любиш і все прощаєш. І від такого усвідомлення ще більш боляче.

Як точно й тонко, без власного закадрового тексту, без власних ремарок і додаткових прийомів фіксує режисер бездонну різницю двох культур. Ось Львів. Кав'ярня. У вікні маленька новорічна ялинка. За столиком дві дівчини, що розбалакують про манікюр, університет, хлопців, яких забрали в армію. А за вікном жалобний кортеж. Ховають бійців АТО. Таке поєднання тендітної краси, жаги до життя, молодості й смерті за крок від цього життя здається неможливим. Але воно, як це часто буває в реальності, не тільки можливе, а й часом обов'язкове. На війні не існує життя без смерті. Коли точиться війна, будь-яка смерть — запорука чийогось життя. І як змінюється інтонація фільму, коли в кадрі Донецьк! Нічого особливого — просто камера вихоплює обличчя охоронців «господина» Захарченка. Звірячі, з печаттю понурої похмільної впертості. Це обличчя людей, які вирішили раз і назавжди записати себе в герої, бо ні на що інше вже не здатні.

У кримчан, на відміну від «ополченців», вираз світлий і втішений. До того світлий, що ти, начхавши на здоровий глузд і власні переконання, ладен мало не радіти за них. Але через

хвилину ці люди роззявляють рот — і твої гуманні потуги зводяться нанівець. Як вони відразу навчилися говорити штампами росТВ?! Фантастична здатність на ходу запам'ятати набір кліше пропагандистської машини й вибудувати на ньому всю, буквально всю свою аргументацію! «Як добре, що ми нарешті в Росії, а то Україна вступить до НАТО, і що нам тоді робити?», «Тепер у нас і зарплати, і пенсії нормальні будуть, житимемо добре, як усі росіяни. Росія своїх не кидає!», «Спасибі Путіну, що повернув нас на батьківщину!» та інша маячня, що складається з уривків пропагандистських промов російських телеканалів.

Але найсмішніше навіть не в цьому. Найкумедніше в усьому тому кримському хаосі інше — акуратна обережність кримчан: Крим бо наш, але хто його знає, як там далі повернеться. Тому відставний севастопольський моряк із сім'єю про всяк випадок зустрічає два нові роки: російський та український. Послухавши врочисте *urbi et orbi* Путіна, пострілявши з балкона петардами й випивши келих шампанського, він колишній моряк повертається до сімейного новорічного столу, щоб тепер слухати новорічне звернення Порошенка (в Україні з Росією година різниці), випити ще ігристого й хором із дружиною та донькою заспівати український гімн.

ОСТАННІЙ КАДР ФІЛЬМУ — ВЕЛИКИЙ МОСКВОРЕЦЬКИЙ МІСТ, ЗАСТАВЛЕНИЙ ПОРТРЕТАМИ БОРИСА НЕМЦОВА Й ЗАВАЛЕНИЙ КВІТАМИ. І ЗАКАДРОВИЙ ГОЛОС МАНСКОГО: «ПІСЛЯ ЦЬОГО Я ПОЇХАВ ІЗ РОСІЇ»

Останній кадр фільму — Великий Московський міст, заставлений портретами Бориса Немцова й завалений квітами. І закадровий голос Манського: «Після цього я поїхав із Росії». Манський — справжній кіномитець і знає ціну диявольським постановкам. 86% населення РФ не вбачили зв'язку між «кримнашем», війною на Донбасі, «листами» інтелігенції на підтримку Путіна й пострілами на Великому Московському мосту 27 лютого 2015 року, не зрозуміли, що це справа рук одного «режисера».

Дуже особистий, дуже сумний і дуже обнадійливий фільм зняв опальний російський кінематографіст, нині емігрант. Особистий — бо величезні проблеми величезної країни, навіть двох країн, так чітко віддзеркалилися в історії однієї родини, витягнувши на світ божий цілий клубок проблем, непорозумінь та образ. Сумний — тому що, попри запевнення: «Ми однієї крові, і політикам не вдасться нас посварити», прірва між двома частинами сім'ї зростає і зростатиме ще, як і між 86% жителів Росії та рештою 14%. І, нарешті, обнадійливий — бо все-таки, як ми бачимо, голос здорового глузду звучить і в Росії, хоча все тихіше й тихіше. ■

Трейлер
фільму «Рідні»

Заповідник ПНР

Мацей Межян, Катерина Новікова

Як перетворити соціалізм на атракцію

Індустріалізація Кракова. Комбінат імені Леніна, з якого почалася Нова Гута

Нову Гуту створили після війни як окреме місто для працівників Металургійного комбінату імені Леніна (пізніше імені Тадеуша Сендзімира; нині це краківський відділ ArcelorMittal Poland S. A.), але згодом вона стала районом сусіднього Кракова. Спочатку краків'яни сприймали новобудову як помсту комуністів їхньому старовинному місту інтелігенції. Їм і досі важко визнати, що Нова Гута — це у Кракові. Тож коли їдуть із колишньої королівської столиці до Гути, кажуть «до Гути», а коли назад — «до міста». І нині є краків'яни, які взагалі там не бували. Однак сьогодні Нова Гута несподівано перетворилася на модний міський район, де багато хто прагне оселитись і де відбувається багато культурних заходів та екскурсій.

МІСТО З НУЛЯ

Місто виникло за рішенням Сталіна, який 1947 року запросив до себе польську делегацію і повідомив про план побудови в Польщі двох металургійних комбінатів. Одного у Варшаві, а другого десь на узбережжі, щоб працював на руді зі Швеції. Згодом виявилося, що транспорт із сировиною прибуватиме з України, тому вирішили спорудити підприємство на півдні. А із 30 мож-

ливих місць обрали околиці села Могіла біля Кракова.

Нову Гуту почали будувати без урбаністичного плану. Лише за чотири роки архітектор Тадеуш Пташицький виграв конкурс на головного проєктанта: кажуть, завдяки тому, що під час війни сидів у таборі для військовополонених разом із майбутнім міністром будівництва ПНР.

Раніше Пташицький керував відновленням Вроцлава, тож знав, що там багато будматеріалу, зокрема цегли від зруйнованих війною будинків. Згодом у місті над Одрою знесли ще понад 200 об'єктів, щоб продовжити будівництва в Новій Гуті й Варшаві. Тож деякі гутянські споруди зведені з готичної цегли. Нарешті відкрили цегляний завод і в самій Гуті.

Оскільки не знайшлося охочих проєктувати нове місто, Пташицький створив робочу групу зі студентів третього курсу архітектури. Вони ще не мали навіть поняття, як зробити одноквартирний будинок, і вчилися під час роботи в стахановському темпі: на проєкт п'ятитисячного мікрорайону їм дали... тиждень!

Будували нове місто толокою. Із Познані привезли 500 сиріт, а потім додатково залучили кілька тисяч 16–21-річних юнаків із парамілітарної організації «Служба Польщі». Її створила держава в лютому 1948-го саме як безоплатну робочу силу: кожен із хлопців мав відпрацювати на будові два місяці. Втеча або ухилення каралися великим штрафом та ув'язненням.

Юнаки не мали будівельного фаху, а тому їх ставили на найтяжчі ділянки, наприклад копати семиметрові рови під фундамент під час прокладання водопроводів, каналізації та кабелю, а також на транспортні роботи. Вони щодня ходили на роботу з таборів, розміщених приблизно за 7 км від будови. А після напруженого робочого дня на них чекали ще й навчання зі стрілецької підготовки та стрільби.

Серед дорослих будівельників було тільки п'ять професійних мулярів, тож людям доводилося переїмати досвід одне в одного. Не було висотних кранів, тому зводили вежі на кшталт середньовічних — так звані варшавські ліфти.

ТРОЯНДА — КВІТКА СОЦІАЛІЗМУ

Після війни до Польщі приїхала делегація з Москви вивчити місцеву архітектуру, щоб створити стиль польського соцреалізму. Після відвідин Кракова вирішили, що народним стилем для Польщі буде Ренесанс. Відродження взагалі вважалося прогресивною епохою, а тому становило взірєць для соцреалізму. Понад те, за браком часу архітектори Нової Гути не створювали власних

ФОТО: ГЕНРІК ГЕРМАНОВИЧ, ВЛАСНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ КРАКОВА

ФОТО: ГЕНРИК ГЕРМАНОВИЧ, ВЛАСНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ КРАКОВА

Школа замість костелу. У 1960 році відмова будувати храм викликала масові заворушення в місті

проектів—просто калькували плани давніх майстрів.

План восьмикутного міста, розроблений флорентійським зодчим XVI століття Джорджо Вазарі, було взято за основу для Нової Гути. Але насправді це місто—тільки половина восьмикутника, бо з одного боку воно закінчується схилом.

Нова Гута залишилася незавершеним проектом. Центральна площа мала зватися ім'ям товариша Сталіна (сьогодні—Рональда Рейгана), від неї до Ринку повинна була вести алея Троянд. Троянда—улюблена квітка соціалізму, бо ж це природний і гарний колючий дріт. Тож перед державними управліннями завжди садили гарні ружі. На величезній площі Ринок розміром близько 4 га повинна була з'явитися стометрова ратуша з величезним шпилем, вищим за вежу Маріяцького костелу на Головному Ринку в старому Кракові.

Утім, ані Ринок, ані ратушу так і не збудували, бо 1951 року соціалістичне місто приєднали до Кракова як район. Зрештою, проект височезної ратуші був справжнім сюрреалізмом, адже поблизу розкинувся аеропорт і вся забудова міста не перевищувала шести поверхів. Перший хмарочос у Новій Гуті з'явився лише в 1960-х роках.

Не створили й запланованого гігантського парку зі стадіоном на 20 тис. глядачів та величезним озером. Завдяки тому задумові посередині міста зберігся луг, і згодом, коли в часи капіталізму захотіли зробити поле для гольфу, виявили, що в оазі живуть тварини, внесені до Червоної книги. Загалом Нова Гута, хоча і промислова, але дуже зелена і є екологічним коридором.

СОЦІАЛІСТИЧНА ВАВИЛОНСЬКА ВЕЖА

Нова Гута була багатокультурним середовищем, тут жили і працювали люди з усієї Польщі. Тоді ще не набула загального поширення усталена польська мова й, наприклад, горянин міг не зрозуміти співвітчизника з-над моря. До того ж влада видала декрет, який забороняв пересуватися

країною циганам, тому міліція ловила їх у лісі й примусово селила в Гуті. Окрім інших, були тут ще й грецькі райони, утворені емігрантами після придушення в Греції комуністичного повстання. До Гути прибули також поляки-переселенці із сьогоднішніх Білорусі, Литви та України. А в межах передвоєнної економічної еміграції в тих-таки краях оселилися вихідці з Німеччини, Бельгії та Франції. Тож нове соціалістичне місто стало справжньою вавилонською вежею!

У Новій Гуті склалися міцні суспільні зв'язки. У будинку селили поруч людей, яких завербували працювати на комбінаті з того самого села або робітників з одного підприємства. Крім того, за соціалізму всього бракувало, і мешканці позичали одне в одного практично все. Тож і не зачиняли дверей, щоб сусід вільно заходив, приміром, по склянку цукру.

ЛЕНІН У ПОЛЬЩІ

Металургійний комбінат у Новій Гуті мав ім'я Леніна, проте пам'ятник йому—єдиний у країні—стояв аж за 100 км у селі Поронін неподалік Закопаного. Там начебто перебував якийсь час вожде світового пролетаріату.

Однак партійні делегації, які відвідували Нову Гуту, не хотіли так далеко їздити, аби вклонитися провідникові революції. Тому згодом вирішили поставити монумент йому в Новій Гуті. Фундамент заклали за правління Владислава Гомулки, але відкрили монумент уже за Едварда Герека. Кошти на нього «знайшли», відбираючи тримісячну премію в усіх працівників комбінату. Тому робітники підкинули під готовий постамент, який прозвали Годзіллою, двоколісного «коня» і старе взуття з написом: «Ось тобі велосипед і шкарбани, геть на [...] із Нової Гути!».

Нарешті 1979 року під пам'ятник Леніну підклали дві бомби. Одна пошкодила вождеві стопу, а друга впала з цоколя—і її уламки вибили вікна у 200 квартирах. Міліція довго не могла виявити

ФОТО: ГЕНРИК ГЕРМАНОВИЧ, ВЛАСНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ КРАКОВА

Радянський маркер. Першу спробу знищити пам'ятник Леніну в Новій Гуті було вчинено 1979-го

Яскрава Гута. Сучасні графіті в місті

винуватців, адже сліди під постаментом затер на товп партійних секретарів, що наїхали на місце інциденту з усіх околиць. Тому придумали, що це зробив якийсь учень, бо лише юнак міг підтягнутись на високий цоколь. Міліціанти вирушили до школи розпитувати вчителів, хто з вихованців цікавиться хімією. У такий спосіб зібрали 4 тис. підозрюваних, і, доки допитували всіх «юних піроманів», минув термін давності справи. Винуватця не знайшли, але встановили одну особу, якій окрім крадіжки друкарської машинки нічого більше не можна було закинути. Але, як виявилось, слідчі вгадали: це була та сама людина, що підклала бомби.

ПЕРЕПРАВА ЧЕРЕЗ ЧЕРВОНЕ МОРЕ КОМУНІЗМУ

Після смерті Сталіна комуністична влада Польщі послабилась і вдалося розпочати будівництво костелу. Однак, знову трохи зміцнившись, вона скасувала дозвіл, а «костельні» гроші конфіскували на будівництво школи. Проте спроба прибрати хрест на місці запланованого храму 1960 року наразилася на запеклий спротив людей.

Костелу бути. Храм Ковчега Господнього в Новій Гуті став символом подолання комунізму

У ході заворушень, за офіційними даними, було заарештовано близько 500 осіб і поранено 180 силовиків. Опір придушили лише через два дні із застосуванням зброї.

Це був перший виступ робітників Нової Гуті проти влади, а наступний стався вже в 1980-ті роки, за часів незалежної профспілки «Солідарність», яка діяла в підпіллі. 1981-го запровадили воєнний стан, відтак почався період вуличних боїв, які регулярно спалахували в дату його оголошення, себто 13-го числа кожного місяця.

Костелом у Новій Гуті завдячують Каролу Войтилі, тоді єпископові-помічнику Краківської архідієцезії. Він добився дозволу на розбудову каплиці в Бенчице, з якої згодом виріс великий храм Ковчега Господнього. У фасаді будівлі вмуровано 2 млн камінців із гірських потоків, які привозили люди на знак спротиву комуністичному режимові. Це був костел справді у вигляді ковчега, що символізував переправу через червоне море комунізму.

Влада теж розуміла цей символ і всіляко перешкоджала спорудженню. Настоятель парафії отець Юзеф Кужея мав 10 судових процесів, 25 разів поставав перед Колегією у справах правопорушень і платив високі штрафи. Тим часом майбутній Папа Римський на місці будівництва відправляв просто неба богослужіння, на які збирався близько 20 тис. вірян.

МУЗЕЙ НОВОЇ ГУТИ

Про соціалістичний період Нової Гуті можна довідатись у місцевому музеї, який є відділом Історичного музею міста Кракова. Виник він за сумних обставин. Уболівальники краківських футбольних клубів Cracovia та «Вісла» (існують понад 100 років, і ціле місто поділене на прибічників того чи того) побилися і встромили сокиру в спину випадкового перехожого. Це викликало страшенний скандал. Почали говорити, що Гута—вкрай небезпечна територія, там немає культури. Тож міський голова, бажаючи довести протилежне, вирішив відкрити культустанову, виселивши з одного з приміщень магазин. Перша музейна експозиція відкрилася 2005 року. Хай

там як, музей має соціальний характер: працівники записують спогади мешканців району та колишніх сіл, що існували на цьому місці.

Соціалістична Нова Гута стала капіталістичною. Нині все пов'язане з ПНР та соціалізмом стає модним. Навіть тогочасні керамічні фігурки сьогодні можна купити лише за шалені гроші. Одного разу музейники хотіли позичити на свою виставку меблеву стінку 1960-х років. Виявилося, що є одна така у Варшаві, але треба чекати в черзі аж сім років. Тому в експозиції помістили фотошпалеру стінки. А як наслідок — кожен третій відвідувач казав, що має таку самісіньку й може запросто її віддати музею.

ЕПОХА НОВОЇ ГУТИ

Нова Гута — єдине місто, збудоване за часів соціалізму в Польщі. Тут зосередилися різноманітні соціально-політичні аспекти епохи. Вона переживала по черзі націоналізацію нерухомості церкви та шляхти, відбирання землі в селян, поспішну індустріалізацію, супроводжувану пропагандистським тиском, «відлигу» 1956 року та шалені ідеї чергових керівників, що призводило до постійної перебудови комбінату.

У квітні 1988-го почався страйк на Меткомбінаті імені Леніна, який спричинився до робітничих виступів та студентських маніфестацій по всій країні. Відтак комуністична влада Польщі погодилася на перемовини так званого Круглого столу та

перші частково вільні вибори, які відбулись у 1989 році. Невдовзі правлячу Польську об'єднану робітничу партію було усунуто від керма й вона припинила свою діяльність.

Проте доба Нової Гути як міста «боротьби і праці» не закінчилась у 1989-му. Трансформація району триває вже 25 років, і доки обговорюється майбутнє міста, воно творить себе саме. Польський поет Адам Важик, затятий сталініст, який

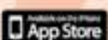
ДОБА НОВОЇ ГУТИ ЯК МІСТА «БОРотьБИ І ПРАЦІ» НЕ ЗАКІНЧИЛАСЬ У 1989-МУ. ТРАНСФОРМАЦІЯ РАЙОНУ ТРИВАЄ ВЖЕ 25 РОКІВ, І ДОКИ ОБГОВОРЮЄТЬСЯ МАЙБУТНЄ МІСТА, ВОНО ТВОРИТЬ СЕБЕ САМЕ

1955 року втратив віру в комуністичну систему, написав «Поєму для дорослих» — першу відкриту критику Нової Гути. Раніше про неї дозволяли писати лише компліменти. Літератор змалював умови життя в цьому місті, яке вважалося взірцевою комуністичною будовою, таким собі новим Ельдорадо: «Із сіл, із містечок вагонами їдуть/збудувати завод, вичарувати місто./викопати з землі нове Ельдорадо./армією найманців, ватагою голоти...» Цей поетичний твір збентежив суспільну думку і спричинив дискусію про феномен Нової Гути, яка триває досі. ■

Е СПРЕСО
УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ
з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О **20:00**

Кризова торгівля

Вікторія Малишева

Межа між моїм дитинством і юністю припала на часи розпаду СРСР. Зараз я думаю, що була абсолютно щасливою дитиною: мене зовсім не турбувало питання родинного добробуту й заробітку моїх батьків. Вони ніколи не жалілись, а я, мабуть, нічого не вимагала від них. Коли стала студенткою, а батькам припинили платити на їхніх підприємствах-гігантах, увечері в холодильнику дивовижним чином з'являлися ковбаса на сніданки, шматок м'яса на обід, масло. І мене ніколи не турбувало питання цієї скатертини-самобранки у нашому казковому домі... За вечерею батько розповідав, що копав комусь фундамент або заливав бетонну стяжку доріжок. Він тоді був у тривалій відпустці за власний рахунок. Усе це тло мого безтурботного студентського життя.

Багато часу минуло відтоді. Не стало батька, і мені багато всього відкрилося: що за його важку фізичну працю з ним часто розплачувалися їжею, що він брався за будь-яку роботу, аби прогодувати родину. І після його смерті багато батьківських обов'язків перейшло до мене.

А потім я з подивом дізналася, що чимало людей використало ті важкі роки як трамплін задля власного благополуччя. Новий час давав нові можливості. Кмітливі «ловили хвилю», багатіючи на купівлі нерухомості, торгівлі, спекуляції... Влітку 2014-го, коли в місті не було світла та води, мої сусіди в страшенному збудженні запитали в мене: «Як думаєш, чим зараз треба займатися, аби збагатити?». Мені спало на думку лише одне: торгівля. Все, що пов'язане з торгівлею, того літа дивувало. Навіщо так ризикувати? Але відповідь була очевидною: заради грошей. Сусіди пустили у свій порожній дім на літо циганку-подругу. Вона виявилася надзвичайно товариською, і вже через кілька днів усі, хто лишився на нашій вулиці, стали купувати в неї сигарети та молоко. Яким чином та циганка привозила це, було загадкою. Казала, що наймала машину, їхала під обстрілами. У мене була мала дитина, молоко для нас тоді — їжа фактично стратегічного значення, тому брала б його за будь-які гроші. Хоча просила тоді за нього ціну, цілком відповідну ризикам, із якими нам його везла... Циганка торгувала всім, що ми просили в неї, і через деякий час багато людей уже брало товар у борг, а комусь вона просто позичала гроші...

Дуже скоро вона стала комерційним директором величезної торгової компанії:

золоті прикраси, особистий водій та авто... Хоча і далі возила нам замовлення: зерно для курей, борошно, дитяче харчування... Мабуть, то якийсь талант збагачення: у когось він є, а комусь його не відкрити в собі за жодних умов. Потім я дізнавалася, що дехто з моїх знайомих торгував тим літом овочами, цигарками вроздріб. Але ніхто з них не став багатшим.

«Пошастило» й тим, хто зміг збити навколо себе базу споживачів ліків, які їх гостро потребували й готові були платити за такий трансфер. Потім виявилося, що заробляти можна на оформленні дитячих виплат, пенсій, регресу на території України для тих, хто з якихось причин не міг сам цим займатися... А потім ще побутова техніка, комплектуючі, запчастини... Тобто можливості для заробітку майже необмежені. Ті, хто мав власне авто, займалися перевезенням пасажирів і вантажів на замовлення. А хтось більш хвацький узявся оформляти паспорти та свідоцтва про народження українського зразка. І цей список «професій» нового часу можна продовжувати майже до нескінченності. Багато хто йде вчитися зараз на денну форму навчання, аби мати стипендію 1445 руб. Причому вчать таким чином і «глибокі» пенсіонери, і ті, хто вже має денну вищу освіту.

Я з подивом слухала, як мій колишній керівник приїжджав із Києва до Станції Луганської — у Луганськ він нев'їзний. Так от йому вдалося домовитися, щоб усі його колишні заступники змогли без черги пройти до Станції за Луганська до його родинного замку на пікнік. Ви лише уявіть: компанія колишніх великих керівників деретється тими дерев'яними сходами на мосту, аби провести час у теплому товаристві, як колись.

Хоча за всього мого оптимізму треба зізнатися, що зараз ринок як джерело заробітку не підходить усім, та й можливостей, як тоді, у 1990-х, він уже давно не дає. За розкрити контрабанду відбирають автівки у власність «республіки». А щоб щось офіційно відкрити в «ЛНР», треба мати неабиякі хист і терпіння. Може, тому найзаможнішим пластом населення в місті сьогодні є «міністерські» чиновники та «військові». Хоча саме зараз потрапити до «когорт» обраних можновладців неможливо: усі місця зайняті цілими родинами та передаються хіба що не в спадок, як фамільні коштовності та місця на кладовищі. ■

Контрастний Донецьк

Станіслав Васін

За два з половиною роки окупації в державних установах «ДНР» було встановлено жорсткий ідеологічний фільтр. Офіційна лінія «міністерств культури та освіти» самопроголошеної «республіки» полягає в культивуванні радянського минулого в усіх його проявах. Усе, що пов'язано з «державним» фінансуванням культурних заходів у Донецьку (чи то виставок, чи то фотопоказів), має відображати героїзм радянських солдатів, трударів промисловості, велич російської історії. Усе це можна знайти в місцевих школах, вишах та музеях.

Та щойно заходить мова про комерційний інтерес, тобто прибуток, як бачимо, така радянська культурного поля не витримує жодної фінансової критики. Інакше кажучи, всупереч офіційній «лінії партії» в кінотеатрах міста, у філармонії та драматичному театрі йдуть картини й постановки, які були тут і до окупації. І фінансовий сектор у цьому сенсі дуже добре демонструє реальні смаки місцевої інтелігенції.

Наприклад, у Донецькому драматичному театрі з успіхом відбуваються постановки Дюма, Слейда, Сінклера, Гібсона, Ерве, Клода Маньє. Так, є там і Гоголь, і Чехов, і Булгаков. Понад те, саме тут, у драмтеатрі, завжди аншлаги, особливо під час постановки «Шоу триває». У ній художньо обігруються й виконуються західні хіти Стінга, Queen, Лари Фабіан та ін. Але водночас — і мені це теж добре відомо — самі виконавці та актори здебільшого проросійськи настроєні і є активними прихильниками «ДНР».

Приблизно та сама ситуація в Донецькій філармонії та кінотеатрах. Так, нещодавно у філармонії відбулася подія, яка вкотре показала двоїстість усього, що відбувається в окупації. Того дня в центрі Донецька було проведено концерт знаменитих західних рок-хітів у симфонічній обробці. Тут, у самому центрі «руського мира», було виконано композиції Queen, Led Zeppelin, Metallica, The Beatles, Deep Purple, Rammstein та ін. До того ж за цілковитого аншлагу.

Мушу сказати, що йдеться не просто про аншлаг у залі: на відміну від програм у дусі «Отговорила роща золотая» квитки на рок-хіти розкупаються впродовж трьох-чотирьох днів за два місяці до самого концерту.

Що стосується публіки, то у філармонії вона бачиться куди біднішою, ніж у тому-таки драмтеатрі, багато хто (особливо на прем'єри) приїжджає в костюмах та вечірніх сукнях, а іноді заходить і Пушлін із когортю охоронців. На рок-хіти зібралася переважно молодь, хоча були й люди у віці, й навіть сім'ї з маленькими дітьми. Дві такі родини сиділи попереду й позаду мене. Якість того, що відбувалося на сцені, словами практично не опишеш: аранжування було неймовірно

талановите. Але, щоб хоч почасти передати враження від того, що відбувалося, скажу, що під час виконання оркестром композицій Rammstein «Sonne» й Nirvana «Smells Like Teen Spirit» діти в залі починали плакати. Утім, цього не скажеш про сам оркестр: я сидів у партері й бачив, як більшість музикантів під час концерту постійно посміхалася і навіть сміялася, граючи «найфатальніші» моменти. Може, їм було трохи незручно виконувати Фреді Мерк'юрі після Шопена чи Баха. Хай там як, атмосфера була чудова й повністю перекривала собою те, що діялося за дверима філармонії: «деды воевали», «народ — хозин Донбасса», всюдисущі портрети Захарченка й — тепер уже — Мотороли.

Наприкінці концерту, коли пролунав хіт Queen «We Will Rock You», а публіка встала й почалися овації, у мене взагалі трапився культурний шок: позаду жіночий голос промовив: «Да, молодцы, конечно. Неперевершено». Я обернувся: звичайна жінка з дитиною, яка плакала на Nirvana. Весь концерт вона коментувала російською, та й навряд чи вдома розмовляє по-українськи. Але сам факт того, наскільки глибоко в мислення місцевих увійшла українська мова за ці 25 років, навіть коли ви не спілкуєтеся нею, дає невелику, але все-таки надію, що Україна все ще присутня тут, нехай і в таких дрібницях.

Але, виявилося, все не так просто. Я вже згадував, що на сцені драмтеатру в Донецьку здебільшого виступають актори — прихильники «ДНР». Оскільки диригент і автор аранжувань Данило Мілка мене справді вразив, я, повернувшись додому, вирішив знайти про нього інформацію в мережі. Виявилося, що ця людина, котра талановито заводила залу західними хітами, — затятий прихильник «русского мира» й ненавидить усе пов'язане з Україною. Так, в інтернеті можна знайти його «Пассакалію памяти жертв Новороссии», а на сторінці в соціальній мережі — масу інформації в дусі «слава России» або прапор України з написом «1991–2014. Ніколи більше». Власне, ця людина, як і сам концерт, уособлює відразу всю «республіку», в якій хаос і плутанина в думках поєднуються з такими-от острівцями гармонії на музичній сцені.

Інакше кажучи, у Донецьку нині існує дві реальності. Одна спрямована на пропаганду всього радянського в школах і вишах: у ній не допускається жодної альтернативної думки. Акцент робиться саме на молоде покоління, погляди якого ще не сформовані. Друга пов'язана виключно з фінансовим прибутком: вона відображає реальні, західні, смаки місцевого споживача. Звичайно, нічого, безпосередньо причетного до України, тут не допускають. Але на західні цілком заплісують очі. ■

Гігантський синій кит

ОНУХ

Кий, рання осінь, дощовий вечір. У Книгарні «Є» коло Золотих воріт відбувається авторський вечір Тані Малярчук, вийшла її найновіша книжка «Забуття». На жаль, ведучі зустрічі виявилися не на висоті, тож зрештою самій авторці довелося розповідати, вдаючись до численних відступів, про свою книжку. Я сидів і дослухався до її розповіді про героя В'ячеслава Липинського, про якого кілька днів тому на korydor.in.ua одна пані третьорядний український критик написала: «Другорядний персонаж канону славетних постатей вітчизняної історії». Але наприкінці своєї дивної міні-рецензії все-таки визнала, що «Липинський власним прикладом відповідає на наші сумніви», згадуючи вслід за героєм «Забуття», що «українство — це особистий вибір кожного на будь-якому етапі життя».

Після зустрічі Таня підписує книжки, а я чекаю своєї черги. Підходжу, представляюся: «Мене звати Онух», і тут Таня уриває мене: «А мені відомо, хто ви». Я трохи розгубився, бо так небагато знав про Таню, навіть не пам'ятав, яка вона на вигляд і чи бачив я її колись раніше. Знав, що 2011 року її визначили одним із трьох фіналістів на премію Джозефа Конрада, а 2013-го вона отримала цю премію, яку я задумав і втілював у життя, але тоді вже жив у Нью-Йорку, тож її прізвище як лауреатки дійшло до мене відлунням моєї київської мити. Від тієї осінньої зустрічі в Книгарні «Є» роман «Забуття», Липинський і Таня супроводять мене з незвичайною послідовністю. Книжку читаю потроху, уважно і з роздумами після кожної частини тексту. Зусиллям авторки, присвяченим постаті героя, його особистій історії, його Долі з великої літери, товаришувати паралельний і не менш болісний її діалог зі своїм alter ego. Спершу він традиційно банальний, а згодом набирає щоразу більшої інтенсивності та розвитку. Власний суб'єктивний екзистенціальний біль став болем надіндивідуальним, а отже, і моїм. Інколи я почувуюся немов у віртуальній реальності, так, ніби перебуваю в самому осередку дії, можу підійти до героїв на відстань кількох сантиметрів, відчувати їхній запах і бачити їхні сльози. Певної миті навіть у мене покотилися сльозинки по щоках, хоча я не вважаю себе надто вразливою особою, схильною виявляти емоції.

«Єва потягнулась за сіллю, але, глянувши на батька, таки передумала».

— Тату, — Липинський кожного разу здригався, коли чув це слово з її вуст, — я завжди хотіла дещо спитати. Те, чому ти присвятив ціле життя... Тобі ж нічого не вдалося, правильно? Я не осуджую, я подорошлшала, ти не думай, просто хочу знати.

Липинський увесь зіщулювся. Ципріянович перестав їсти і непомітно поклав ложку на тарілку, жувати в такий момент йому вдалося єретичним. Липинський тихо видихнув з уражених туберкульозом глибин:

— Я дійшов висновку, що українці не здатні до державного життя. Це анархічна нація.

Єва відразу його зупинила:

— Я не впевнена, що я хочу знати більше.

...Дзвінкий голос Єви розійшовся по кімнаті луною. Я чую його дуже добре, а також, як гігантський синій кит плескає хвостом об морське плесо десь зовсім неподалік. Уже скоро він розкриє свою пащу і почне засмоктувати все і всіх: Липинського, Єву, Ципріяновича, fin juli, зачеплених у курнику орпінгтонів, домок у Бадеру, який за заповітом відійшов у користування секретареві і домогосподарці до їхньої смерті невідомо коли, листи і нотатки, які не можна буде публікувати раніше, ніж через десять років, але і тоді ніхто особливо не публікуватиме, все, за що Липинський боровся [...] його спогади, його Україну, все побачене і відчуте, всі його хвороби» («Забуття», с. 243).

«Мені страшенно хотілось звідси геть, щоб не бачити і не відчувати того, що настає після кінця історії. Раніше я думала, що кінець означає велике ніщо, царювання чорної матері, глухоту і сліпоту, математичний нуль. Але з'ясувалось, що він може пройти непомітно для

Я ХОТІВ БИ ПОДЯКУВАТИ ТАНІ, ЩО ПОВЕРНУЛА В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО ІЗ ЗАБУТТЯ, ЩО ЩО ОЖИВИЛА СТАРІ ФОТОГРАФІЇ, ЯКІ ТЕПЕР ПРОМОВЛЯЮТЬ ЇЇ СЛОВАМИ

тих, хто всередині. Нещасні ще довго імітуватимуть життя, не здогадуючись, що гілка зеленіє на всохлому дереві. Коріння давно відмерло і перегнило. Зневажені кістки розростаються замість нього.

Я почала плакати, постійно нагадуючи собі, що сльози — це гнів, адресований комусь іншому. Але кому? Колгоспному трактористові, який всього лиш виконував наказ? Селянам, які стояли й дивилися, не розуміючи «тому всьому ціну»? Партійцям, що давали розпорядження, дотримуючись курсу на знищення шкідливої історії, курсу лоботомії пам'яті? Чи, може, власним дідам і бабам, прадідам і прабабам, які виявилися заслабкими, щоб протистояти цій лоботомії? Хто винен? На кого злитися?» («Забуття», с. 219).

Якщо ви думаєте, що я взявся писати рецензію на книжку Тані Малярчук, то помиляєтесь. Я найчемніше у світі хотів би подякувати їй, що повернула В'ячеслава Липинського із забуття, що оживила старі фотографії, які тепер промовляють її словами, що дозволила собі злість і розпач, але не зневіру. Дякую Тані.

Постскриптум. 9 грудня цього року радіостанція «ВВС-Україна» визнала роман «Забуття» Тані Малярчук книжкою року (2016). ■

представляє

16:05
ЩОСУБОТИ

фінансовий тиждень

Ключові події фінансового світу

ОТРИМАЙ ШАНС
НАВЧАТИСЯ
В НАЙКРАЩИХ
ДЕРЖАВНИХ
УНІВЕРСИТЕТАХ ЧЕХІЇ

ЧЕСЬКИЙ ЦЕНТР
ČESKÉ CENTRUM

при Посольстві
Чеської Республіки
в Україні

МИ
ПРОПОНУЄМО:

Групи до 9 осіб
Курси чеської мови різних рівнів
Професійні викладачі / носії мови
Спеціалізовані курси
Знижки та бонуси
Знижка на складання
Сертифікованого іспиту
Бібліотека
Безкоштовний розмовний клуб
Освітні та культурні заходи

КУРСИ
ЧЕСЬКОЇ
МОВИ З НОСІЄМ!

ВИВЧАЙ
МОВУ
З НАМИ!

ЧЕСЬКИЙ
ЦЕНТР – ВМІННЯ
ПОРОЗУМІТИСЬ

Ви можете
опанувати мову
від рівня A1 до C1

Курси починаються
щороку в квітні,
вересні та січні.

Сертифікований
іспит з чеської мови
CCE на рівні

A1 / A2 / B1 / B2 / C1

Вам потрібен сертифікат про знання чеської для роботи, навчання чи візи? Складіть сертифікований іспит на знання чеської мови, що визнається у всьому світі! Ми єдині, хто приймає CCE в Україні у співпраці з Карловим університетом в Празі. CCE проходить двічі на рік: у грудні та березні. Вам не доведеться складати іспит повторно, адже сертифікат не має часових обмежень у дії.

ОДЕСА - 3 КВІТНЯ 2017
КИЇВ / ЛЬВІВ / ХАРКІВ / ДНІПРО / ВІННИЦЯ / ІВАНО-ФРАНКІВСЬК

KYIV.CZECHCENTRES.CZ

АДРЕСА:

вул. І. Франка 24а,
офіс № 1, Київ 01030

+38 044 230 29 64
+38 095 687 31 58

semenova@czech.cz
cckiev@czech.cz
kyiv.czechcentres.cz
facebook.com/cz.kyiv